

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФІЦИК СОФІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 34: 321](477): 32+94](477) “18/19” (092)](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОГЛЯДИ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО
ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С. О. Фіцик**

Науковий керівник: **Макарчук Володимир Степанович,**
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2019

АНОТАЦІЯ

Фіцик С.О. Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019.

Дисертація охоплює дослідження політико-правових поглядів В. Липинського та питання доцільності й практичної можливості імплементації елементів запропонованої ученим консервативної ідеології в державне будівництво та право сучасної України.

Проаналізовано стан дослідження поглядів В. Липинського про державу і право у працях відомих вітчизняних істориків, політологів та правників. Встановлено, що науковцям не вдалося комплексно і системно вистудіювати погляди В. Липинського про державу і право у межах науки історії української політичної та правової думки.

Розкрито сутність політико-правових поглядів В. Липинського про державу і право завдяки архівним документам, періодиці, науковим та публіцистичним джерелам. З огляду на опрацювання значної кількості джерел, а відтак необхідності певної класифікації запропоновано об'єднати їх у такі блоки: епістолярна спадщина; опубліковані наукові праці мислителя; спеціальна література, присвячена науковій спадщині В. Липинського; допоміжні джерела, що висвітлюють політичну діяльність та політичну активність цієї багатосторонньої особистості (публічні виступи та публіцистичні праці В. Липинського, а також хроніка його державно-правової діяльності).

Зазначено, що опубліковані праці мислителя істотно вплинули на характер національно-визвольного руху українців у ХХ ст., на поглиблення його ідеологічної складової. Зміст наукових здобутків позиціоновано як

радикальний відхід від народницького сприйняття Визвольних змагань, що руйнувало попередні ідейні орієнтири ліберального напрямку та стало основою формування державницької школи в українській історіографії та політико-правовій думці.

Розглянуто малодосліджені аспекти теоретико-ідеологічної та практичної діяльності мислителя з розвитку вітчизняної науки історії політичних та правових учень, встановлено та виправлено певні неточності у його політико-правовій біографії. Зокрема, в архівах виявлено і досліджено десятки неопублікованих праць мислителя. Здійснено аналіз і опублікованих праць. Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського у Філадельфії (США) виконав важливу роль у збереженні й публікації архівних матеріалів і наукових праць державницького напрямку, пов'язаних із науковою спадщиною мислителя. Ці видання, як і українські архівні, послужили джерельною базою дисертації.

Вивчення наукової спадщини охопило історичні події першої третини ХХ ст., що дало можливість ґрунтовно проаналізувати чинники, які вплинули на політико-правові погляди В. Липинського. Відтак обґрунтовано та запропоновано власну періодизацію його наукової та політичної діяльності: *нульовий період* захоплення, так зване «хлопоманство», що головню збігся з гімназійними роками мислителя; *ранній, демократичний* період, який тривав до весни–літа 1918 р.; *середній* період – *консервативно-монархічний*, він же гетьманський, що охопив 1919 – середину 1920-х рр.; і останнім, заключним періодом належить вважати *пізній – незалежний, консервативний*, який датується часовим відрізком 1929–1931 рр.

Підтверджено, що мислитель дотримувався концепції існування трьох основних типів державного устрою: 1) «демократія»; 2) «охлократія»; 3) «класократія», однак найприйнятнішою для України вважав останню, яка вирізняється рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. В основу такого устрою мала покладатися правова, «законом

обмежена і законом обмежуюча» конституційна монархія, де влада монарха передається у спадок, а отже, є легітимною вже від початку.

Доведено, що *територіальний патріотизм*, за В. Липинським, виникає не за етнічним походженням людини, а за територією, на якій вона проживає та провадить повсякденну діяльність. Акцентовано, що осмислена діяльність держави з пробудження почуття «територіальної» солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, станово-класової належності, віросповідання, соціально-культурного рівня тощо, може дати феноменальні результати у формуванні незалежної та демократичної України з успішним майбутнім. Наголошено на тому, що мислитель застерігав етнічних українців від шовінізму, вважаючи його головною небезпекою для українства. Підкреслено, що вузький націоналізм може заподіяти непоправну шкоду розбудові української державності.

Події «гібридної війни», розгорнутої проти України так званим руським миром у 2014 р., вбачаємо беззаперечним фактом наявності територіального патріотизму громадян України. Захист території та конституційного ладу держави здійснюється силами ВСУ та численними добровольчими й волонтерськими організаціями і не лише за участю етнічних українців, а й представників інших національних груп, зокрема й етнічних росіян. Відтак набуває аргументованості засаднича теза В. Липинського, що українцем є кожен, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією чи протекторатом могутнього сусіда. Процес зміцнення територіального патріотизму мешканців України перебирає на себе держава. Уряд незалежної України постійно сприяє отриманню українського громадянства учасниками АТО, політичними біженцями з РФ та журналістами грузинської, чеченської та інших національностей і навіть етнічними росіянами з РФ, які по-різному відстоюють українську незалежність – на полі бою чи в гострих дискусіях із російською шовіністичною пропагандою.

Встановлено, що *концепція класократії*, запропонована В. Липинським, здатна ефективно забезпечити стабільність держави та її інституцій. Класократія в конкретних умовах України інтерпретується як консервативна опора держави, як політична співдружність так званого хліборобського класу з іншими класами та соціальними групами українського населення. Це співробітництво здатне забезпечити процеси державотворення й ефективну самоорганізацію української політичної нації. У сучасних умовах застосування концепції класократії має вияв у стимулюванні державою класу власників – підтримці малого та середнього бізнесу в Україні, захисті прав українських фермерів (яких ототожнюємо з «хліборобами» В. Липинського), розвитку територіальних громад, підтримці освіти та охорони здоров'я у сільській місцевості тощо. На жаль, цей напрям політики реалізується українськими органами влади ще недостатньо ефективно.

Розкрито *концепцію «аристократизму»* В. Липинського та проаналізовано перспективи застосування її підходів та методів у сучасній Україні. Встановлено, що українська аристократія духу, яка історично та традиційно складається з представників кількох етносів, має виконати важливу історичну місію – згуртувати представників класів та національностей в єдиний народ, в одну українську спільноту (політичну українську націю). Принагідно розвіяно започаткований ще Д. Донцовим міф про нібито дідичний характер аристократії за В. Липинським. Аристократом В. Липинський називав не того, хто має за собою покоління предків, а людину високих духовних достоїнств.

Доведено, що політико-правова концепція ролі *еліти* в житті будь-якої людської спільноти, надто української політичної нації, є конче необхідною на етапі відродження й подальшого розвитку суверенної державності. Історичні та сучасні реалії українського буття засвідчують істинність щонайменше чотирьох тез (висновків) В. Липинського: еліти, у тому розумінні, якою її вбачав В. Липинський, в Україні як не було в готовому вигляді, так наразі й немає; допоки не постане справжня, реальна вітчизняна

еліта, а не штучна, справа збереження й укріплення власної української державності перебуватиме під постійною загрозою; сучасна еліта не може з'явитися на порожньому місці; вона має бути пристосована до реалій глобалізованого світу, володіти іноземними мовами та вузькопрофесійними знаннями, толерантно ставитися до представників расових та національних меншин, володіти високою культурою поведінки у побуті, бути високоорганізованою, порядною і патріотичною тощо.

Наголошено на ґрунтовному впливі В. Липинського та його політичних концепцій на внутрішню і зовнішню політику України доби Гетьманату. Важливою складовою політико-правових поглядів В. Липинського була вимога наявності сформованої і сталої державницької ідеології, яку він виводив із старовинних народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду гетьмансько-козацьких часів, високої етичної культури хліборобської спільноти тощо. Ці ж цінності сповідувала й Українська держава П. Скоропадського, зокрема на тому короткому часовому проміжку, який відвела їй історія. Тож можемо стверджувати, що В. Липинський став провідним ідеологом Гетьманату.

Доведено, що український консерватизм зароджувався, розвивався та зміцнювався саме завдяки інтелектуальній та національній еліті. Хоча сучасних дослідників українського консерватизму обмаль, проте всі вони (історики, політологи, правники та ін.) називають «батьком українського консерватизму» В. Липинського, засновника цього ідеологічного напрямку.

Підтверджено, що український консерватизм був націлений на визнання пріоритету державних інтересів над становими, груповими, а також вважав монархію ідеальною формою держави. Класократія визнавалася найкращим типом державного устрою, що мав забезпечити співпрацю всіх класів за керівної ролі національної аристократії.

Досліджено вплив науково-теоретичної спадщини В. Липинського (*консервативної концепції українського державотворення*) на сучасне політичне життя в Україні. Втілення в життя консервативної ідеології

мислителя – це справа багатьох українських інтелектуалів по обидва боки Дніпра, які поділяли та розвивали консервативні погляди.

Українська держава має характеризуватися наявністю справжньої національної, демократичної і правової влади, що суворо дотримується Конституції, законів, а також неухильно утверджує і розвиває національні українські пріоритети в усіх сферах громадсько-політичного та правового життя, причому в адаптації та гармонізації з європейськими стандартами. Відтак здоровий консерватизм у такому форматі постає гарантом національної стабільності та успішного поступу політичної нації, а також одним із потужних джерел державотворчого процесу в сучасній Україні.

Ключові слова: консервативна ідеологія державотворення, територіальний патріотизм, теорія еліт, класократія, аристократія, національний характер державо- та правотворення в Україні, Визвольні змагання 1917–1921 рр., Гетьманат.

SUMMARY

Fitsyk S.O. Vyacheslav Lypynskyi's Views on State and Law. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law Sciences (Ph.D. in Law), Speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Studies. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2019.

The dissertation research is devoted to the integral studying of Vyacheslav Lypynskyi's political and legal views and also solving the expediency and feasibility of implementing elements of his conservative ideology in the state building and the law of modern Ukraine.

A variety of studies of Lypynskyi's views on state and law is analyzed in the works of famous domestic historians, political scientists and lawyers. It has been established that the researchers did not find an integrated and systematic approach

to Lypynskyi's studies from the Ukrainian history of political and legal thought point of view.

The essence of Lypynskyi's historical and legal views on the state and law is revealed by analyzing the archival documents, periodicals, scientific and journalistic sources. The course of processing a large number of sources required some classification. Therefore, the following blocks are proposed: epistolary heritage; published scientific works; special literature dedicated to Lypynskyi's scientific heritage; supplementary sources highlighted the scientist's political activity (public speeches and journalistic works of Vyacheslav Lypynskyi and chronicle of his state and legal activities, etc.).

It is noted that the published works of the thinker significantly influenced the nature of the national liberation movement of Ukrainians in the twentieth century, the deepening of its ideological component. The content of scientific achievements is positioned as a radical departure from the populist perception of the Liberation Struggle, which destroyed the previous ideological orientations of the liberal direction and became the basis for the formation of the state school in Ukrainian historiography and political and legal thought.

Theoretical, ideological and practical unexplored aspects of the thinker's activity in the development of the national science of the history of political and legal scholars are considered, and also some inaccuracies in Lypynskyi's political and legal biography are corrected. In particular, dozens of unpublished author's works have been discovered, researched and analyzed in the archives. The appropriate work has also been carried out on the published works. Vyacheslav Lypynskyi Eastern European Research Institute in Philadelphia (USA) played an important role in the preservation and publication of the archival materials and scientific works of the state direction, related to the scientific heritage of the thinker; their publications, along with the Ukrainian archives, served as the source of the thesis.

The studying of Lypynskyi's scientific heritage was based on the historical events of the first third of the XXth century, which made it possible to analyze the factors that influenced his political and legal views. Therefore, the own periodization of Lypynskyi's scientific and political activity is proposed and grounded by the author of the thesis. According to the dissertation research, this periodization began with the zero one period called «*khlopomanstvo*» that basically coincided with the high school years of Lypynskyi's life. The next period was called as early, democratic period which lasted until spring-summer 1918. Then came the middle period called as a conservative and monarchical or hetman period which lasted from 1919 to the mid-1920s. The last and final period is suggested to consider as a late period called an independent and conservative one which dates from the time period of 1929-1931.

It is confirmed that the thinker adhered to the concept of the existence of three main types of government: 1) "democracy"; 2) "ochlocracy"; 3) "classocracy", but considered that the most acceptable for Ukraine is the last, which is characterized by a balance between power and freedom, between the forces of conservatism and progress. The basis of such a system was to be based on a legal, "legally limited and legally restrictive" constitutional monarchy, where the power of the monarch is inherited, and therefore is legitimate from the beginning.

It is proved that *the territorial patriotism*, due to Lypynskyi's words, arises not only from the ethnic origin of a person, but also from the territory of his/her residence. Attention is drawn to the fact that the meaningful state activity can provide the phenomenal results in building the independent and democratic Ukraine with a successful future. The meaningful state activity is generated by the awakening of the feeling of "territorial" solidarity and unity of all the residents of Ukraine, irrespective of their ethnic origin, class affiliation, religion, social and cultural level, etc. It is emphasized that the thinker warned ethnic Ukrainians against chauvinism, considering it the main danger to Ukrainians. It is emphasized that narrow nationalism can cause irreparable damage to the development of Ukrainian statehood.

The events of the «hybrid war" launched against Ukraine by the so-called «russian peace» in 2014, confidently confirmed the existence of the territorial patriotism of the Ukrainian citizens. The protection of the territory and the constitutional state power is carried out by the Armed Forces of Ukraine and numerous of voluntary and volunteer organizations by the representatives of different national groups, including ethnic Russians. The basic Lypynskyi's thesis that anyone who wants Ukraine not to be a colony is the Ukrainian is confirmed. The process of strengthening the territorial patriotism of the Ukrainian citizens is taking over the state. The Government of the Independent Ukraine permanently grants the Ukrainian citizenship to the participants of the anti-terrorism operation, Russian political refugees and journalists of Georgian nationality, Chechen nationality, etc, as well as ethnic Russians from Russian Federation who defend the Ukrainian independence on the battlefield or take part in the heated discussions with the Russian chauvinistic propagandists.

It is established that *the concept of classocracy* proposed by Vyacheslav Lypynskyi can effectively provide the stability of the state and its institutions. Under specific Ukrainian conditions, classocracy means the political community of the particular agricultural class, as a conservative support of the state, together with other classes and social groups of the Ukrainian population. This community is capable of providing the processes of state formation and the effective self-organization of the Ukrainian political nation. In modern conditions the application of the concept of classocracy is reflected in the stimulation the owners of small and medium-sized businesses in Ukraine by the state, and also in the protection the rights of the Ukrainian farmers (who are identified with Lypynskyi's «grain growers»), the development of territorial communities, the support of education and health care in the countryside, etc. Unfortunately, this policy is not still implemented effectively by the Ukrainian state institutions.

Lypynskyi's «*aristocracy concept*» and also the prospects of its approaches and methods application in modern Ukraine are revealed and analyzed. It is

identified that the Ukrainian aristocracy of spirit, which consists of the representatives of several ethnic groups historically and traditionally, should fulfill an important historical mission – to unite the representatives of different classes and nationalities into one nation, one Ukrainian community, and one Ukrainian political nation. At the same time the myth about the age-old character of the aristocracy (by V. Lypynskyi) is also dispelled. This myth was initiated by D. Dontsov. The aristocrat, due to V. Lypynskyi, is not the one who has a generation of ancestors but a person of high spiritual merit.

It is also proved that the political and legal concept of the role of *elite* in the life of any human community, especially of the Ukrainian political nation, is indispensable at the stage of the revival and further development of the sovereign statehood. The historical and contemporary realities of the Ukrainian existence confirm at least four Lypynskyi's theses: 1) the absence, then and now, of the real Ukrainian elite; 2) the absence of the real Ukrainian elite threatens the preservation and strengthening of the Ukrainian; 3) the modern elite cannot appear from nowhere; 4) the modern elite should be adapted to the realities of the globalized world, be proficient in foreign languages, be highly qualified, be tolerant to racial and national minorities, be polite, highly organized, decent, patriotic and civilized in everyday life, etc.

The fundamental influence of Lypynskyi's political concepts on the domestic and foreign policy of Ukraine in a time of the Hetmanate period is emphasized also. An important component of Lypynskyi's political and legal views was the demand for a well-established and stable state ideology, which he derived from the ancient folk traditions and customs of the Cossack Hetman times. The same values were also professed by Skoropadskyi Ukrainian State. So, it should be said that V. Lypynskyi was one of the leading ideologist of the Hetmanate.

It is proved that Ukrainian conservatism was born, developed and strengthened precisely due to the intellectual and national elite. Although there are few modern researchers of Ukrainian conservatism, all of them (historians,

political scientists, lawyers, etc.) call the "father of Ukrainian conservatism" V. Lypynsky, the founder of this ideological direction.

It is confirmed that Ukrainian conservatism was aimed at recognizing the priority of state interests over castes, groups, and also considered that the monarchy was an ideal form of state. The classocracy was recognized as the best type of government that was to ensure the cooperation of all classes under the leading role of the national aristocracy.

The influence of Lypynskyi's scientific and theoretical heritage (*the conservative concept of the Ukrainian state-building*) on the modern political life in Ukraine is investigated. The implementation of Lypynskyi's conservative ideology is the fundamental work of many Ukrainian intellectuals on both sides of the Dnieper River who share and develop his conservative views.

The Ukrainian state should be characterized by the existence of national, democratic and legal authorities that strictly adheres to the Constitution, laws and also steadily strengthens and develops the Ukrainian national priorities in all spheres of social, political and legal life adapting and harmonizing the European standards. Thus, the conservatism in this format is the guarantor of national stability and successful development of the political nation and also is a powerful source of state building process in modern Ukraine.

Key words: conservative ideology of state formation, territorial patriotism, theory of elites, classocracy, aristocracy, national character of state-and law-making in Ukraine, Liberation movement of 1917–1921, the Hetmanate.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Поліковський М.Ф, Граб С. О.¹ В'ячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. Вип. 824. С. 392–397. (особистий внесок автора – 65%).

2. Граб С. О. Основні етапи формування, становлення і розвитку політико-правових поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. Вип. 850. С. 442–450.

3. Граб С. О. Політико-правовий устрій Української держави за поглядами В. Липинського та Д. Донцова. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 5. С. 31–37.

4. Sofiya Fitsyik. Evolution of Viacheslav Lypynskyi Conception of Territorial Patriotism in Present-day Conditions of Ukrainian State Formation. *Legea si viata*. 2018. Aprilie. С. 145–149.

5. Фіцик С. О. Роль теологічної концепції у політико-правових поглядах В'ячеслава Липинського. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 6 (20). С. 41–46.

6. Фіцик С. О. Поняття «національна аристократія» в політико-правових поглядах В'ячеслава Липинського. *Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2019. Вип. 12 (286). С. 272–276.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Граб С. О. В'ячеслав Липинський про майбутню українську державу: основні політичні та правові ідеї. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез*

¹ Зміна прізвища з Граб С. О. на Фіцик С. О..

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 27 травня 2015 р.). Львів: Вид-во «Львівської політехніки», 2015. С. 99–101.

8. Граб С. О. В'ячеслав Липинський: штрихи до концепції української монархічної державності. *Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти)*: матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Львів, 19 червня 2015 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 92–97.

9. Граб С. О. В'ячеслав Липинський: про формування основ української незалежної, правової держави. *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції (м. Львів, 29 квітня 2016 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 102–108.

10. Граб С. О. Питання українського державотворення у поглядах В'ячеслава Липинського та Дмитра Донцова про державу і право. *Верховенство права та правова держава*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21–22 жовтня 2016 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С.10–13.

11. Граб С. О. Консервативно-монархічний період політико-правової діяльності В. Липинського. *Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries (legal approaches to the geopolitical realities)*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 23 грудня 2016 р.). Львів: ЛТЕУ, 2016. С.80–82.

12. Граб С. О. Політико-правові погляди В. Липинського та М. Драгоманова про місцеве самоврядування в Україні. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія і сучасність (аспекти права)*. На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 30 травня 2017 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 25–30.

13. Фіцик С. О., Поліковський М.Ф. Соціально-політичні умови, що вплинули на формування поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 22 грудня 2017 р.). Львів: ЛТЕУ, 2017. С. 474–476. (особистий внесок автора – 70%).

14. Фіцик С. О. В'ячеслав Липинський про судову владу у контексті концепції української державницької ідеології. *Судова влада в Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 159–163.

15. Фіцик С. О. Консервативна політико-правова ідеологія, як основний напрямок розвитку Української держави. *Виконавча влада на Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 115–119.

які додатково відображають результати дослідження:

16. Граб С. О. Періоди формування політико-правових поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Львів. С. 34–49.

17. Граб С. О. Погляди В. Липинського щодо впливу релігії на політико-правове становлення держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 4. С. 26–30.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів України у Львові

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України

РУП – Револьюційна Українська Партія

УСДРП – Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія

УНП – Українська Народна Партія

ПСС – Партія Самостійників-Соціалістів

УСДРП – Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія

ТУП – Товариство Українських Поступовців

УВГ – Українська військова громада

УДХП – Українська демократично-хліборобська партія

СВУ – Союз Визволення України

ГВР – Головна Визвольна Рада

УХО – Українська Християнська Організація

УКС – Український Католицький Союз

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ. ОЦІНКА ДОСТОВІРНОСТІ ДЖЕРЕЛ.....	28
1.1 Історіографія питання та стан наукової розробки проблеми.....	28
1.2 Джерельна база дослідження.....	41
1.3 Концептуальні підходи та методика дослідження поглядів В. Липинського про державу і право.....	62
Висновки до першого розділу	72
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ ПОГЛЯДІВ В. ЛИПІНСЬКОГО ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО.....	74
2.1 Суспільно-політичні умови формування та еволюції політико- правового світогляду В. Липинського.....	74
2.2 Історичні й теоретико-правові передумови та суспільні впливи на формування політико-правового світогляду В. Липинського.....	97
Висновки до другого розділу.....	126
РОЗДІЛ 3 КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В. ЛИПІНСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ.....	128
3.1 До питання періодизації теоретико-правової спадщини В. Липинського.....	128
3.2 Політико-правові концепції консерватизму. Український консерватизм як національний феномен.....	137
3.3 Теорія еліти в працях В. Липинського та її сучасне прочитання.....	147
3.4 Апологетика спадкової монархічної державності.....	159

3.5 Територіалізм В. Липинського та його сучасне прочитання.....	176
Висновки до третього розділу.....	185
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
ДОДАТКИ.....	217

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних складних умовах державно- та правотворчих процесів Україна розвиває стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Однак невиважене запозичення різних зарубіжних стандартів не завжди відповідає національним інтересам, натомість звернення до витоків вітчизняної історико-правової доктрини сприяє формуванню ментальних основ для утвердження сучасної правотворчої ідеології. Тому вагоме значення має поглиблений аналіз кращих зразків вітчизняної політико-правової спадщини, в якій помітне місце займають наукові здобутки В'ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського, українського політичного діяча, апологета концепції українського консерватизму, етнічного поляка за походженням, але українського патріота за переконаннями, одного з провісників незалежності Української держави. Оригінальні, нестандартні, а іноді й надто радикальні погляди мислителя викликали жваву дискусію в українських та діаспорних осередках ще за його життя. Учений був одним із провідних ідеологів державницького напрямку в історії української політичної і правової думки.

Попри вагомій зусилля істориків, у юридичній науці, зокрема історії вчень про державу і право, донині не існує комплексних спеціальних розвідок означеної нами складної й важливої теми. Водночас виділяється група критиків, передусім із-поміж істориків і політологів, які подекуди надто тенденційно та упереджено розглядають окремі дискусійні аспекти багатоманітної творчості В. Липинського. Основними детермінантами його державно-правових поглядів вважаються роль і завдання аристократії в житті суспільства, пропонована вченим класифікація форм державного устрою (у сучасному розумінні – форм правління), співвідносність принципів монархізму і консерватизму, пропаганда засад територіального патріотизму, питання рушійних чинників національного становлення й розвитку тощо.

Аксіологія дослідження поглядів В. Липинського зумовлена необхідністю переосмислення правової парадигми української державності, оновлення сучасної політичної та правової еліти, формування національно-патріотичної свідомості громадян, підвищення рівня правової культури, вдосконалення вітчизняної освітньої сфери, що може бути досягнуто, зокрема й шляхом глибинного, комплексного аналізу його поглядів про сутність держави і права.

З-поміж вітчизняних учених, у наукових працях яких аналізуються погляди В. Липинського, слід виділити таких, як І. Бойко, О. Бурнатович, В. Бурлачук, І. Вдовичин, Д. Веденєєв, К. Галушко, І. Гошуляк, М. Горелов, М. Держалюк, І. Дробот, Т. Заруда, П. Захарченко, М. Кельман, Н. Козак, Д. Колісник, Л. Кондратик, В. Кучабський, О. Лисенко, І. Лисяк-Рудницький, В. Макарчук, В. Масненко, М. Никифорак, Т. Осташко, І. Патер, І. Передерій, М. Попович, В. Потульницький, М. Поліковський, О. Реєнт, Н. Рудий, О. Самойленко, Є. Сверстюк, О. Ситник, В. Слободян, В. Солдатенко, Ю. Терещенко, І. Терлюк, С. Томашівський, І. Тукаленко, І. Усенко, Є. Франчук, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та ін. Теоретичну основу дисертації також склали праці відомих діаспорних вчених, серед них: Л.-Р. Білас, Р. Залуцький, Є. Зиблікевич, В-В. Ісаїв, О. Мотиль, Я. Пеленський, Є. Пизюр, О. Пріцак, А. Струтинська, Д. Чижевський та О. Шульгін.

Тим часом залишаються малодослідженими погляди В. Липинського щодо необхідної сукупності суспільно-історичних та політико-правових умов формування й становлення української державності та права. Практично не простежуються можливості імплементації наукових концепцій мислителя в сучасних українських політико-правових реаліях. Тому доцільно зосередити наукову увагу на усуненні таких прогалин, що й становить прагматичну актуальність здійсненого політико-правового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукового напрямку кафедри теорії, історії та філософії права Навчально-наукового інституту права, психології

та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» – «Історико-правові засади українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти. Правовий механізм радянзації західних областей України (1939 – середина 1950-х рр.)» (протокол № 36 від 17.06.2014,) та у межах Плану науково-дослідної роботи зазначеної кафедри на 2014–2018 рр. «Історико-правові засади Українського державотворення: інституційні та ідеологічні аспекти; правовий механізм радянзації західних областей Української РСР» (державний реєстраційний номер 0114U005463).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексна презентація поглядів В. Липинського про державу і право з позиції доцільності й практичної можливості імплементації окремих елементів теоретичних концепцій, запропонованих ученим, у процес державного будівництва сучасної України. Для досягнення цієї мети визначено такі *завдання*:

- проаналізувати стан дослідження поглядів В. Липинського про державу і право у працях істориків, політологів та правників;
- визначити ступінь наукової розробки проблеми та окреслити джерельну базу дослідження;
- розробити концептуальні підходи та методикку дослідження поглядів В. Липинського про державу і право;
- відстежити суспільно-політичні умови, які вплинули на еволюцію політико-правового світогляду В. Липинського;
- з’ясувати історичні та теоретико-правові передумови формування політико-правового світогляду В. Липинського;
- здійснити періодизацію теоретико-правової спадщини В. Липинського;
- охарактеризувати особливості засад консерватизму В. Липинського та можливості практичного застосування їх у сучасній українській внутрішній і зовнішній політиці;

- розглянути теорію еліти у працях В. Липинського та обґрунтувати можливість імплементації її у сучасні політико-правові реалії;
- здійснити аналіз створення та еволюції історичних форм монархічної державності на території України;
- проаналізувати концепцію територіального патріотизму та обґрунтувати її актуальність.

Об'єкт дослідження – ідейно-теоретична спадщина та державно-правова діяльність В'ячеслава Липинського.

Предмет дослідження – погляди В'ячеслава Липинського про державу і право.

Хронологічні межі дисертації охоплюють першу третину ХХ ст., на яку припадає період активної політико-правової діяльності В. Липинського. Вихід за хронологічні рамки здійснювався з метою історичних екскурсів та встановлення впливів тих чи інших історичних чинників та наукових концепцій і доктрин минулого на особистість ученого та його творчість.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів.

За допомогою філософської системи методів всебічно розглянуто досліджувану проблему в динаміці її розвитку, обґрунтовано закономірності та особливості етапів становлення поглядів В. Липинського про державу і право в межах науки історії української політичної та правової думки (*підрозділи 2.1, 2.2*).

Діалектичний метод використано для вивчення й аналізу генези та трансформації політико-правових поглядів В. Липинського (*підрозділ 2.1*).

Застосовано також різноманітні загальнонаукові та спеціально-наукові методи. За допомогою логічного методу проаналізовано дефініцію поняття «аристократизм» і його концептуальні засади (*підрозділ 3.3*). Також, використовуючи формально-логічний прийом узагальнення, сформульовано висновки до наукової роботи за розділами та загальні. Історичний та історико-порівняльний методи застосовано задля ґрунтовного вивчення

історіографії та джерельної бази дослідження (*підрозділи 1.1, 1.2*). За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналітичне порівняння політико-правових поглядів В. Липинського з концептуальними ідеями інших українських мислителів, зокрема: Д. Донцова, М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Яворського, І. Лисяк-Рудницького (*підрозділ 2.2*). З метою класифікації періодів творчої діяльності В. Липинського у межах теоретичних аспектів розвитку української політико-правової думки застосовано системно-структурний метод (*підрозділи 1.3, 3.2*). Функціональний метод сприяв визначенню ролі консерватизму як ідеологічної течії, покликаної розвинути стратегічні і тактичні перспективи українського національного державотворення (*підрозділи 3.1, 3.4*). За допомогою біографічного методу проаналізовано життєвий шлях В. Липинського (*підрозділ 1.2*); документальні джерела вивчалися за допомогою методу текстології (*підрозділи 2.1, 2.2*); історико-ситуаційний метод сприяв виявленню впливів конкретних історичних ситуацій на мотивацію діяльності В. Липинського у різні історичні періоди (*підрозділ 2.2*); метод інтенціоналізму слугував акцентуванню на намірах мислителя реалізувати пропоновані концепції (*підрозділи 3.3, 3.5*).

Теоретичну основу роботи становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також документи понад 40 архівних фондів дев'яти архівосховищ (Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Центрального державного історичного архіву України у Києві, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Відділу рукопису та фонду текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка, Волинського краєзнавчого музею, Відділу рукописів Інституту історії України НАН України).

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що пропонована робота є першою науковою працею, в якій комплексно

досліджено погляди В. Липинського про державу і право з позиції науки історії політичних та правових учень, зокрема в роботі

вперше:

– запропоновано чотириблокову структуру джерельної бази дослідження, зокрема: епістолярна спадщина; опубліковані наукові праці мислителя; спеціальна література, присвячена науковій спадщині В. Липинського; публічні виступи та публіцистичні праці вченого;

– на основі виявлених неопублікованих архівних джерел виокремлено групи епістолярної спадщини за предметом листування: мотивування створення міцної та сильної національної еліти, націленої на відродження української державності; міркування мислителя про причини поневолення та запізнь у процесах формування української нації; відстоювання ідеї відновлення гетьманської форми правління в Україні з можливістю вирішення існуючих проблем державного та національного характеру; питання активної «українізації» населення України через відродження національних традицій;

– створено власну періодизацію наукової та політико-правової діяльності В. Липинського: нульовий період (теоретико-політична концепція територіалізму); ранній (концепція елітаризму); середній період (концепція українського гетьманського монархізму); пізній період (концепція української самостійної держави у формі конституційної монархії);

– переосмислено значення наукової спадщини В. Липинського з огляду на можливість адаптації її до сучасних національних політико-правових реалій, зокрема, аксіологічне значення концепції елітаризму полягає у визначенні основних засад та принципів формування належної політико-правової еліти заради подолання загроз суверенності державності; концепції територіального патріотизму – для визначення правової політики щодо загроз територіальної цілісності; ідеї державницького досвіду гетьмансько-козацьких часів та виокремлення високої етичної культури хліборобської

спільноти – для формування земельної та аграрної політики та розвитку освітньої сфери;

удосконалено:

- методологію дослідження політико-правових поглядів мислителя;
- розуміння правової оцінки В. Липинським понять «аристократія», «класократія», «територіальний патріотизм», «український консерватизм» і «релігійна етика»;

- обґрунтування впливу давньогрецьких мислителів, зарубіжних та вітчизняних науковців, а також впливу «хлопоманів» на політико-правові погляди В. Липинського;

- аналіз впливу середовища спілкування В. Липинського через відтворення невідомих і малодосліджених аспектів діяльності мислителя, встановлення і виправлення неточностей у його політико-правовій біографії;

набули подальшого розвитку:

- положення про розуміння бажаної форми держави за В. Липинським, що полягала в конституційному обмеженні повноважень монарха;

- висвітлення концептуальних ідей та підходів українських діаспорних науковців, які популяризували політико-правову та історико-публіцистичну спадщину мислителя;

- теоретичні підходи до аналізу суспільно-політичних доктрин першої третини ХХ ст., на яку припадає період активної політико-правової діяльності ученого.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки, положення та рекомендації стосуються гострих проблем суспільно-політичного життя новітньої Української держави, зокрема реформування й удосконалення її політико-правової системи.

Результати й висновки здійсненого дослідження можуть бути використані у:

– *правотворчій сфері* – при розробці нормативно-правових актів із питань державного устрою України, шляхом модерного застосування засад консерватизму в українській внутрішній і зовнішній політиці;

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших наукових досліджень у галузі історії політичних і правових учень, історії української політичної і правової думки;

– *навчальному процесі* – для підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичної літератури, а також у процесі викладання таких навчальних дисциплін, як «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія політичних та правових учень», «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Філософія права», «Історія української державності», «Політичні системи світу» (акт впровадження № 477/2 від 17.03.2020 р.) тощо.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані положення і висновки ґрунтуються на особистих дослідженнях дисертантки, наукові розробки співавтора (Поліковський М.Ф.) не використовувались. При використанні праць інших авторів зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки роботи оприлюднені та отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри теорії, історії та філософії права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Здійснені узагальнення та отримані результати наукового дослідження доповідалися на науково-практичних заходах, зокрема: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 27 травня 2015 р.); Четвертій Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти)» (м. Львів, 19 червня 2015 р.); П'ятій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери,

проблеми біженців): історія і сучасність» (м. Львів, 29 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 21–22 жовтня 2016 р.); VI Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries (legal approaches to geopolitical realities)» (м. Львів, 23 грудня 2016 р.); Шостій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія і сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка» (м. Львів, 30 травня 2017 р.); VII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries» (м. Львів, 22 грудня 2017 р.); Сьомій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «Судова влада в Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)» (м. Львів, 25 травня 2018 р.); Восьмій Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції «Виконавча влада на Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)» (м. Львів, 7 грудня 2018 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 17 наукових праць, із них 5 статей у наукових фахових виданнях України, з яких 4 у виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», 1 стаття – у науковому періодичному виданні зарубіжної держави, 2 статті, які додатково відображають результати дослідження, та 9 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи складаються з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких: 175 – основний текст, 23 – список використаних джерел (225 найменувань), 11 – додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ. ОЦІНКА ДОСТОВІРНОСТІ ДЖЕРЕЛ

1.1 Історіографія питання та стан наукової розробки проблеми

В'ячеслав (Вацлав) Казимирович Липинський (1882–1931 рр.), етнічний поляк, український патріот-державник, за суспільно-політичними поглядами відомий сучасникам як видатний український громадсько-політичний мислитель і політичний діяч *консервативного напрямку* першої половини ХХ ст. [54, с. 98–107]. В. Липинський також знаний як історик, історіософ, соціолог, публіцист, теоретик, *засновник українського консерватизму* та один із організаторів Української демократично-хліборобської партії (УДХП). За часів Гетьманату він був послом України в Австрії [72].

Стратегічним напрямом українського державного будівництва В. Липинський вважав встановлення *правової монархії* в традиційній формі *гетьманату*. Українська держава в майбутньому, на його думку, має бути незалежною *монархією* з обов'язковою передачею успадкованої *гетьманської влади* біологічним нащадкам гетьмана. Причому *гетьман* повинен уособлювати, представляти державу і бути своєрідним «національним прапором», найвищим символом держави. До того ж, влада гетьмана в державі має спиратися на політико-правові традиції, започатковані ще Б. Хмельницьким. Таким чином, існування *інституту гетьманства* в Україні дає можливість насправді об'єднатися і плідно співпрацювати в ім'я добробуту, становлення і розвитку держави різним політичним угрупованням [22, с. 33–41].

Певною мірою ця концепція нагадує сучасні В. Липинському моделі державного правління на початку ХХ ст. європейських країн – Австро-

Угорщини, Великобританії, Німеччини, Російської імперії тощо. Монарх – символ держави, але не тільки. «Король не зраджує» – ось головний аргумент монархістів усіх часів і народів, де-факто запозичений В. Липинським. Водночас питання обсягу гетьманських повноважень залишається у нього відкритим.

Політико-правові концепції В. Липинського дали великий поштовх національно-визвольному рухові українців у ХХ ст. Його науковий здобуток можна вважати радикальним підходом у народницькому світосприйнятті, який упевнено руйнував попередні ідейні орієнтири цього ліберального напрямку. Історичні праці мислителя стали основою для формування *державницької школи* в українській історіографії та політико-правовій думці [150].

Пік політичної діяльності В. Липинського припав на складний і драматичний період українських національно-визвольних змагань, позначених гострою конкурентною боротьбою між різними таборами українських суспільно-політичних сил та рухів. Українська Центральна Рада (УЦР), Директорія Української Народної Республіки (УНР) за час свого існування стикнулися з соціальною й ідейно-політичною неоднорідністю українського суспільства, браком внутрішньої єдності й гостротою соціально-класових антагонізмів та іншими серйозними викликами, що зрештою й призвело до занепаду і руйнування новопосталої, відродженої державності [150].

У цій ситуації запропонована В. Липинським монархічно-консервативна ідея розвитку української державності мала певні історичні перспективи – з огляду як на внутрішні чинники (українці початку ХХ ст. були переважно нацією селян, а селянство традиційно консервативне і монархічне, як це було, приміром, у провінції Вандея доби Великої французької революції), так і на зовнішні.

Нагадаємо: у першій половині ХХ ст., аж до Другої світової війни багато держав регіону розвивалися за монархічними моделями – Румунія,

Болгарія, Угорщина (режим адмірала Горті був де-юре «регентським»). У цій компанії монархічна Україна не виглядала б якимось анахронізмом чи міжнародним оксимороном («європейська» українська монархія).

Ідеологічне протиборство в українському суспільно-політичному русі відобразилося у відповідних дискусіях поміж українських емігрантів, загального впливу яких не уникнула й сучасна українська історична наука. *Новітня суспільно-політична думка в Україні й досі поділена на чотири головні напрями (зрозуміло, адаптовані до нинішніх умов): народницький, консервативний, прокомуністичний та інтегрально-націоналістичний.*

Народницький напрям не був близьким В. Липинському, адже базувався на поняттях рівності та справедливості, натомість мислитель ревно відстоював позицію здобуття національної держави. Його науковий доробок є вагомим внеском у розвиток суспільно-політичної та політико-правової думки українців, що опирався на досвід державного будівництва в 1917–1921 рр. Цю думку поділяють й сучасні українські історики, зокрема Т. Осташко [150].

Визнаємо, що політико-правові ідеї та активна громадська діяльність В. Липинського були не зовсім прийнятними для суспільно-політичного руху початку ХХ ст. Він неоднозначно ставився до захоплення української інтелігенції популярними тоді в народі соціалістичними гаслами та не сприймав її участі в загальноросійському революційному русі. По суті це було цілковите намагання звільнити себе від одновекторності, яка домінувала у політичній та науковій діяльності того часу. Така позиція сформувалася на підставі внутрішнього розуміння своєї належності до того шляхетського стану, який неодмінно має бути стрижнем українського народу, передусім у справі державного будівництва, повернувши собі роль провідної української національної верстви. Якщо культурні здобутки нації, її наукові досягнення (додамо: і спортивні, мистецькі тощо) можуть творитися зусиллями різночинців і вихідців з робітництва і селянства, то державницька діяльність

має, на думку В. Липинського, здійснюватися передусім людьми, на яких дивляться покоління шляхетних предків.

Отож, у своїх теоретико-концептуальних підходах В. Липинський рішуче відмовився від застарілої традиції в українському визвольному русі, яка позиціонувала «панів» як ворогів народу.

Мислитель був переконаний, що істотне посилення позиції українського громадянства можливе лише за умови звернення до своїх російських та польських коренів. Адже така процедура дасть змогу збагатити процес українського відродження культурним, господарським та адміністративним досвідом [150] усіх етнічних груп, що брали участь у формуванні модерної української нації.

З огляду на дискусійність наукових концепцій В. Липинського уже не викликає найменшого подиву той факт, що історіографія його наукового доробку є чималою. Якщо до 1991 р. деякі радянські суспільствознавці спорадично негативно коментували його праці, не пояснюючи своїх позицій переконливими аргументами, то діаспорні вчені охоче популяризували політико-правову та історико-публіцистичну спадщину мислителя. Зокрема, з неабияким інтересом уже на зламі Визвольних Змагань визнав необхідність відповідних доктрин В. Липинського О. Бурнатович [11, с. 348], який підхопив думку про важливість та актуальність ідей ученого про перетворення суспільно-політичного устрою України в руслі консерватизму.

Відав належне діяльності й політико-правовій спадщині мислителя й відомий український історик та політичний діяч Д. Дорошенко. Знаний науковець, характеризуючи життєвий шлях В. Липинського, зауважив, що «ще на шкільній лаві (Липинський. – *Авт.*) зробив те, що Антонович зробив, уже будучи студентом університету». Нагадаємо, на час «шкільної (гімназійної) лави» В. Липинському було лише 17 років [53, с. 266].

Уперше сплеск наукового інтересу до постаті В. Липинського відбувся після його смерті (1931 р.), коли вийшло друком чимало біографічних статей, частина яких була вміщена до спеціального збірника [79, с. 33]. У них

акцентувалося на ролі мислителя у драматичному процесі створення самостійної теорії українського державного будівництва. Окремі з цих наукових розвідок не втратили актуальності й у наш час і перевидаються [134, с. 247; 132, с. 275]. Відзначимо також важливість спеціального випуску львівського часопису «Дзвони» (1940 р.), в якому було проаналізовано науково-історичний та політологічний доробок ученого [197, с. 297].

Тут варто згадати праці відомого історика української суспільно-політичної думки, політолога та публіциста І. Лисяка-Рудницького, котрий ґрунтовно дослідив політико-правові погляди В. Липинського та його політичну біографію. І. Лисяк-Рудницький виокремив вагомість впливу В. Липинського на науковців української еміграції та мислителів Західної України під польською окупацією, як-от Д. Дорошенка, С. Томашівського, І. Крип'якевича, В. Кучабського й ін.; також відзначав чималий вплив мислителя і на представників підрадянської наукової школи 1920-х рр. – О. Оглоблина, М. Василенка, Л. Окіншевича [119].

Ідеологічні підвалини української «трудової монархії» В. Липинського ще до смерті Й. Сталіна та початку хрущовської «відлиги» ґрунтовно аналізував діаспорний дослідник В. Босий [8]. Загалом творчий доробок мислителя було оцінено доброзичливо і позитивно. Імовірно, це пояснюється тими жахливими політичними та іншими реаліями, в яких опинилася Україна в умовах фактичної радянської окупації з масовими репресіями, розкуркуленням, голодоморами тощо.

Крім того, у післявоєнний період дослідженням значного наукового доробку В. Липинського займалися діаспорні науковці Є. Пизюра, Я. Пеленський, Р. Залуцький [87] та інші.

Деякі питання політико-правової діяльності В. Липинського висвітлювали діаспорні науковці О. Шульгин та А. Струтинська [202; 223].

Вагомою складовою творчого доробку В. Липинського є його *епістолярна спадщина*. Листування В. Липинського – доказ того, що мислитель хотів подарувати українству не лише «політичну програму»

українських консерваторів, «а перш за все світогляд» [148, с. 525]. «Завданням моїм було вплинути на зміну способу думання, світогляду української провідної верстви, – наголошував він у «Листах до братів–хліборобів». – Замість способу думання пасивного «фаталістичного» – мовляв, Україна сама зробиться, я хотів дати спосіб думання активний, динамічний: що і як ми, Українці, повинні робити, щоб була, щоб здійснилась Україна» [148, с. 527].

Понад три тисячі листів мислителя зберігаються в архівах Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у Римі та у Філадельфії. З огляду на поганий стан здоров'я В. Липинський не мав особистої змоги контактувати з відомими діячами, саме тому листування і замінило йому таке безпосереднє спілкування. Відтак адреси його кореспондентів охоплювали країни Європи та Північної Америки. Саме цей епістолярій відіграв важливу роль у координації роботи різних гетьманських організацій. У своїх листах мислитель розглядав низку проблем, які, на його думку, були актуальними та наболілими. Він акцентував на важливих принципах, які дали змогу реалізувати його концепції, роз'яснював ідеологічні засади діяльності гетьманських інститутів, а також провадив у різних формах агітаційно-пропагандистську та просвітницьку роботу [177].

Вагомою подією, яка дала змогу ширше та глибше дослідити творчу спадщину В. Липинського, стало заснування у лютому 1963 р. у Філадельфії (США) Східноєвропейського дослідного інституту ім. В'ячеслава Липинського (СЄДІЛ) відомими всьому світові громадськими й науковими діячами на чолі з Євгеном Зиблікевичем (1895–1987 рр.). Після його смерті президентом Інституту став відомий історик, політолог, професор та дійсний член Української вільної академії наук, Наукового товариства ім. Шевченка Я. Пеленський.

Основні завдання організаторів СЄДІЛ полягали у тому, щоб максимально зберегти, дослідити та видати невідомі архівні документи й наукові праці з новітньої історії України та політології, з обов'язковим

аналізом і опублікуванням науково-публіцистичної спадщини В. Липинського та інших спеціальних досліджень політичної та суспільної історії зазначеного періоду.

Зауважимо, що архів ССДІЛ містить і оригінали, і копії праць В. Липинського. Особлива роль у збереженні документів, що склали основу цього архіву, належить митрополитові Андрею Шептицькому (помер 1944 р.), котрий високо оцінив доробок ученого ще за його життя, допомагав йому матеріально й подбав про подальше збереження його багатой наукової спадщини. Так, після смерті В. Липинського (1931 р.) його архів тимчасово залишився під надійною опікою о. Мирона Горникевича [177].

Архів В. Липинського складається з рукописів його праць, щоденників, виступів, листувань з відомими українськими та іноземними громадсько-політичними діячами, вченими, письменниками. Листування, зокрема, охоплюють близько 10 тис. рукописних і друкованих сторінок: це документи українського посольства у Відні, яке В. Липинський очолював у 1918–1919 рр.; матеріали, присвячені добі Української держави та Директорії, аналітичні записки щодо Брестського (Берестейського) мирного договору, зовнішньополітичної діяльності уряду гетьмана П. Скоропадського тощо [177].

За активної участі ССДІЛ вийшли з друку основні праці В. Липинського: «Україна на переломі 1657–1659», «Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej...» (з перекладом українською «Станіслав-Михайло Кричевський. З історії боротьби української шляхти»), «Листи до братів-хліборобів, а також «Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського» та «Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського», перший том його епістолярної спадщини, до якого увійшли листи до Дмитра Антоновича, Олександра Барвінського, Бориса Грінченка, Михайла Грушевського, Дмитра Дорошенка та багатьох інших кореспондентів. Побачив світ і перший том «Суспільно-політичних творів» В. Липинського (за ред. Я. Пеленського) [177].

Зазначимо: вся діяльність СЄДІЛ поділяється на два періоди. Перший період тривав до 1990 р. (співпраця з міжнародними та українськими діаспорними науковими установами). Саме в цей час публікуються такі праці, як «Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського» за редакцією Івана Куровицького (1973); «Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського» за редакцією Івана Лисяка-Рудницького (1976); «The Political and Social Ideas of Vjacheslav Lypyns'kyi» за редакцією Ярослава Пеленського (1987).

Другий період розпочинається з 1990 р. (співпраця з різними науковими установами незалежної України). Вийшли з друку щонайменше 12 творів політико-правової спадщини В. Липинського, найціннішими серед яких є перевидання праць «Україна на переломі 1657–1659» (1991) та «Листи до братів–хліборобів» (1995). Крім того, видано збірник «В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна» (1994) та книгу «Спогади» Гетьмана Павла Скоропадського (1995).

Наукові конференції, які проводилися у Кембриджі та Гарварді у 1982 р., також відіграли помітну роль в аналізі наукової спадщини мислителя. Спільним результатом цих конференцій стали кілька ґрунтовних видань із серії «Harvard Ukrainian Studies» [204; 218; 219; 220; 221].

Кардинальні політичні зміни в колишній Українській РСР наприкінці 1980-х – на поч. 1990-х рр. викликали інтерес вітчизняних дослідників до раніше «забутих», замовчуваних і очорнених постатей доби Українських Визвольних Змагань – М. Грушевського, С. Петлюри, В. Винниченка та ін. Цікаво, що з-поміж зірок першої величини серед раніше забутих імен виявилась і постать В. Липинського.

Особливо відзначимо внесок провідної наукової співробітниці відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України Національної Академії Наук України, доктора філософії, відомої дослідниці зовнішньополітичної, соціально-економічної і культурної політики українських національних урядів, життя і діяльності визначних діячів

національно-визвольного руху та історії українського консервативного руху Тетяни Осташко. Дослідниця підготувала чотири томи (серії) книг «В'ячеслав Липинський та його доба» (за редакцією Юрія Терещенка), широко використані у нашій дисертації.

Відтак Т. Осташко активно та плідно опрацьовувала архіви, що зберігаються в ССДІ ім. В'ячеслава Липинського у Філадельфії, зокрема вивчала архівну спадщину історіографа. Крім цього, науковиця працює в архівах України та Польщі, вивчає документи родинної колекції гетьмана П. Скоропадського, нащадки якого давно осіли у Швейцарії [177].

У процесі дослідження матеріалів архівів ССДІЛ у неї виникла ідея якнайповнішого видання спадщини В. Липинського. Результатом ретельної роботи з опрацювання рукописів та маловідомих світові документів стало видання першого наукового збірника «В'ячеслав Липинський та його доба», що вийшов друком 2009 р. Другий том з'явився вже у 2010 р. Його Т. Осташко уклала разом із чоловіком – професором Ю. Терещенком, завідувачем кафедри історії України Київського національного лінгвістичного університету. У цій книзі науковці подають невідомі цікаві матеріали, що стосуються творчості мислителя. У 2013 р. побачив світ третій том збірника, а у 2015 р. – четвертий. Також дослідниця планує видання ще й п'ятого тому наукової спадщини В. Липинського та спогадів про нього [177].

До першого тому збірника [145] увійшли фрагменти двох найвизначніших праць В. Липинського «Україна на переломі» та «Листи до братів-хліборобів», які вважаються вершиною української консервативної думки та державницької школи історіографії. Окрім цього, у виданні вміщено публіцистичні твори вченого і праці його соратників та сучасних авторів, у яких аналізується творча спадщина українського видатного мислителя. Додаток ілюстрований унікальними світлинами, що їх подарувала родина В. Липинського Волинському краєзнавчому музеєві [177].

У книзі другій [141] продовжується публікація праць В. Липинського «Україна на переломі» та «Листи до братів-хліборобів». Подано також

листування В. Липинського з відомими українськими вченими, громадсько-політичними та релігійними діячами (І. Кревецьким, О. Назаруком, С. Томашівським, І. Франком, А. Шептицьким, С. Шелухіним). Збірник також містить праці сучасних авторів, присвячені багатогранній творчій спадщині мислителя.

У книзі *третьій* [142] завершено викладення монографічної праці В. Липинського «Україна на переломі» та продовжено викладення розділів політико-публіцистичного трактату «Листи до братів-хліборобів». Також подається листування В. Липинського з відомим українським громадсько-політичним діячем Є. Чикаленком [142].

У книзі *четвертій* [143] завершується публікація тексту політико-публіцистичного трактату В. Липинського «Листи до братів-хліборобів» та подаються його окремі програмові політичні твори, які лягли в основу організаційного оформлення українського *консервативного руху*. Також тут можна знайти листи мислителя до українських діячів за абеткою (від літери «З» до «М»). Ці листи зберігаються у СЄДІ ім. В. Липинського у Філадельфії, в Українському національному музеї у Чикаго, а також у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаника.

Доцільно наголосити, що Т. Осташко зосереджує увагу на *державницькій концепції* В. Липинського. Базується вона на ґрунтовному дослідженні доби Козаччини, оскільки цей період був для мислителя цікавий тим, що символізував відродження *української державної традиції*.

Питаннями відображення українською еміграційною пресою міжвоєнної доби розвитку консервативно-монархічного руху займався Д. Колісник [66].

Погляди В. Липинського на релігію та роль церковних інституцій у державному й суспільному житті України зацікавили Л. Кондратика [69], який присвятив цій темі ґрунтовну монографічну розвідку.

Дослідженнями оригінальної концепції державотворення В. Липинського окремо займалися В. Потульницький [160], І. Дробот [49], І. Гошуляк [34], Ю. Шаповал [199].

Теорію еліт в інтерпретації В. Липинського аналізували В. Бурлачук [10] та І. Тукаленко [186]. Науковим розвідкам зазначених авторів притаманна об'єктивність і відсутність надмірного захоплення отриманими висновками.

Показово, що політико-правова спадщина В. Липинського активно досліджується і в ХХІ ст., коли політична кон'юнктура 1990-х рр. уже пішла на спад. Науковими пошуками у цій царині займаються К. Галушко [28] та В. Масненко [127; 128].

Доречно зауважити, що всі дисертації, які базувалися на вивченні наукової спадщини В. Липинського, були захищені переважно з політологічних та історичних (а не юридичних. – *Авт.*) спеціальностей [7; 29; 33; 74; 140; 187].

У 1992 та 2002 рр. відбулися представницькі наукові конференції, які присвячувалися творчості В. Липинського. Матеріали цих конференцій широко використані у нашій дисертації.

Матеріали першої конференції «В'ячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна» видані 1994 р. [89]. Тут варті уваги напрацювання вітчизняних (на противагу діаспорним) науковців: Я. Пеленського «Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна», Л. Біласа «В'ячеслав Липинський – історик», М. Поповича «В'ячеслав Липинський і український консерватизм», П. Соханя та І. Гирича «В'ячеслав Липинський і Михайло Грушевський у дореволюційні часи», Я. Шашкевича «Хам чи Яфет: В'ячеслав Липинський і українська революція», Р. Залуцького «В'ячеслав Липинський і його відношення до українства», Є. Сверстюка «Залізні стовпи В'ячеслава Липинського», Ю. Вільчинського «В'ячеслав Липинський – до української нації через українську державу», Н. Яковенка «Gente Ruthenus natione Polonus – зміст і еволюція поняття у баченні

В'ячеслава Липинського», В. Потульницького «В'ячеслав Липинський – політолог», Я. Грицака «Іван Франко і В'ячеслав Липинський», І. Сікори «Концепція «дідичного гетьманату» В'ячеслава Липинського у світлі сучасного трактування легітимності політичної системи», А. Буравченкова і Т. Заруди «Деякі аспекти дипломатичної діяльності В'ячеслава Липинського в період Гетьманату (1918)», Д. Веденєєва «Зовнішньополітичні погляди та діяльність В'ячеслава Липинського» та ін.

Менше ніж за 10 років, уже у 2002 р., у Луцьку відбулася друга конференція під назвою «В'ячеслав Липинський в історії України», присвячена 120-річчю В. Липинського [12]. На ній вирізнялися виступи знову ж таки здебільшого вітчизняних науковців: І. Кураса «Перечитуючи В. Липинського», К. Галушка «Деякі політичні ідеї В. Липинського в контексті суспільної думки європейських «правих» 1920-х років», С. Гелея «Липинський про роль інтелігенції в українській революції 1917–1920 рр.», М. Горелова «Епоха Богдана Хмельницького в оцінці В. Липинського», І. Гошуляка «Ідея соборності України в творчій спадщині В. Липинського», В. Масненко «Методологічні засади історичної концепції В'ячеслава Липинського», Т. Осташко «В. Липинський і П. Скоропадський: причини і наслідки конфлікту», І. Патера та Є. Франчук «В'ячеслав Липинський – політик, дипломат», Я. Пеленського «В'ячеслав Липинський і сучасна Україна (підсумок сторіччя)», Ю. Поліщука «Українсько-польські та українсько-російські відносини в творчості В. Липинського», С. Приходька «Модель політичної системи В. Липинського», О. Реєнта та О. Лисенка «Інтерпретація В. Липинським місця і ролі релігійних інституцій у становленні й розбудові держави», О. Ситника «Політична доктрина В. Липинського в контексті ідеї державотворення», В. Солдатенка «Сторінка з дипломатичної біографії В. Липинського», Б. Яроша «Теоретичні відповіді В'ячеслава Липинського на виклики своєї епохи (політологічний аспект)» та ін.

Підтвердженням тези про важливість і актуальність політико-правових поглядів В. Липинського про державу і право може слугувати Постанова Верховної Ради № 4517-VI від 14 березня 2012 р. «Про відзначення 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського» та Розпорядження Кабінету Міністрів України № 727-р від 24 вересня 2012 р. «Про підготовку та проведення заходів щодо відзначення 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського» (див. *Додаток Д, Додаток Е*). У цих нормативно-правових актах йдеться про широкий комплекс заходів пропаганди духовної на науковій спадщини мислителя: проведення виставок архівних матеріалів періоду Визвольних Змагань 1917 – 1921 рр., презентації книжково-ілюстраційних експозицій у бібліотечних закладах, популяризації постаті мислителя при викладанні шкільних та вишівських курсів історії України й політології; трансляція циклу тематичних теле- і радіопередач, присвячених життю і діяльності В'ячеслава Казимировича Липинського, тощо.

Як бачимо, чимало різних науковців досліджувало діяльність В. Липинського. Йдеться передусім про істориків, політологів, навіть філософів і релігієзнавців, натомість знані в Україні історики права виявляли, на жаль, набагато менше уваги до цієї величної постаті.

Практично не цікавилися науковим доробком В. Липинського зарубіжні вчені (якщо не вважати такими представників діаспори) з Польщі, Росії, США, Канади, країн Західної Європи. Принаймні такого роду наукових розвідок нами не виявлено.

Роботам діаспорних та вітчизняних науковців притаманні наукова добросовісність та, як видається, надмірне, подекуди навіть некритичне захоплення постаттю В. Липинського. Адже він був яскравою, творчою, складною особистістю свого драматичного часу, яка діяла у непростих умовах першої третини ХХ ст.

Відтак наше завдання – дати об’єктивну оцінку науковій спадщині мислителя та перспективам її використання у сучасних процесах державо- та правотворення.

1.2 Джерельна база дослідження

У перебігу нашої наукової розвідки з царини політико-правових учень та історії української політичної та правової думки з метою аналізу творчості В. Липинського були залучені і вже опубліковані, і досі не відомі широкому загалу джерела. Вважаємо за доцільне розмежувати їх на *офіційні джерела* (документи державних органів влади, громадських, політичних та культурно-просвітницьких організацій тощо) та *приватні джерела* (епістолярій, щоденники, записники, мемуари тощо). Відповідні *групи* джерел також, на нашу думку, доцільно було б поділити на *опубліковані* та *архівні*.

Задля ґрунтовного аналізу творчої, передусім політико-правової, *спадщини* В. Липинського у дисертації використано *чотири блоки* наукової літератури: 1) епістолярна спадщина В. Липинського: його листи та листи до нього; 2) опубліковані наукові праці В. Липинського; 3) спеціальна література, присвячена науковій спадщині В. Липинського; 4) публічні виступи та публіцистичні праці В. Липинського, а також хроніка його публічної діяльності.

Кожен із цих блоків характеризується певними особливостями наукової, зокрема політико-правової, спадщини вченого (*див. Додаток В*).

Перший блок є надзвичайно цікавим для нашого спеціального, комплексного наукового дослідження у межах науки історії учень про державу і право, зокрема історії української політичної та правової думки. Саме листування В. Липинського з іншими громадськими і політичними діячами української діаспори – важливе і потужне джерело для детального вивчення його оригінальних міркувань про державу і право. Епістолярний жанр є особливим, позаяк основна думка, ідея висловлюється максимально

сконцентровано, в одному-двох реченнях чи (максимально) абзацах. Тут автор не може дозволити собі докладних роздумів, як у науковій статті чи монографії з їх практично необмеженим обсягом. Словом, окремі листи В. Липинського – це своєрідна квінтесенція його політико-правових поглядів на тому чи іншому етапі творчості. Так, в одному з листів до однодумця в березні 1925 р. він писав: «Існує два способи персоніфікації політичних ідей: диктатура і монархія. При диктатурі ідею персоніфікує людина, яка піднялася наверх тільки завдяки своїм заслугам і здібностям. При монархії ідею персоніфікує людина і рід, який має історичне, традиційне право цієї персоніфікації. При диктатурі – диктатор править безвідповідально, як самодержець. При монархії – монарх (у нас він називався б гетьман) править через призначених людей, які відповідають за виконання влади перед ним і перед тими, ким вони правлять» [110, с. 272]. На нашу думку, чіткіше і не висловишся з цього приводу.

Майже все еміграційне листування мислителя присвячене пошукам шляхів та практичних засобів відновлення української державності. Він аналізує та критикує особливості і специфіку національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., відтак на противагу пропонує власну *концепцію національної держави*. Саме відсутність чіткої ідеї побудови незалежної держави («ідея держави була неясна і туманна»), а також «брак єдності між нашими провідниками» показав всім неспроможність побудови власної самостійної держави. «І всякий повинен знати, що така сварка і брак єдності погубить нас знов, як настане наше слідуєче політичне Різдво, – зауважує автор. – Як же зробити, щоб оцієї сварки і роз'єднання не було? Ось питання, над яким ми повинні думати повсякчас» [86, с. 415–416].

Уже згадуваний нами архів з документами наукової спадщини В. Липинського після його смерті (1931 р.) був придбаний Андреем Шептицьким, який передав його на зберігання у церкву Святої Варвари у Відні (Австрія).

У часі Другої світової війни архів перевезли до підвалів Стефанодому – резиденції кардинала Теодора Інніцера, примаса Австрії, архієпископа Відня, що забезпечило надійність його збереження. У 1945 р. він передав цю колекцію до Державного архіву у Відні як депозит А. Шептицького. У такий спосіб і було збережено архів В. Липинського від конфіскації радянськими спецслужбами. Тільки після відновлення суверенітету Австрії у 1955 р. представники української діаспори змогли зробити мікрофільмування архіву В. Липинського, який із кінця 1945 р. перебував у Державному архіві Відня. Ця діяльність була завершена 1956 р., після чого фільмокопії потрапили до архіву Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського [21].

Нагадаємо: СЄДІЛ заснований за ініціативи групи українських громадських і наукових діячів у 1963 р. у Філадельфії (США) для збереження, дослідження й публікації архівних матеріалів і наукових праць, пов'язаних із політико-правовою думкою, політологією, новітньою історією та культурою України, зокрема спадщини В. Липинського, П. Скоропадського та загалом *державницького напрямку* в українській історіографії. СЄДІЛ став однією з перших українських наукових інституцій, яка розпочала реалізацію проекту корпусного видання епістолярних джерел українських політичних діячів, у першу чергу В. Липинського. Загалом СЄДІЛ заплановано видати повне зібрання творчої спадщини мислителя у 25-ти томах. Протягом 1973–2003 рр. вийшли з друку три томи листування і два томи наукових праць [21]. Наразі ця титанічна праця триває, постійно вимагаючи певних капіталовкладень.

Зауважимо, що архівні фонди СЄДІЛ мають у своїй основі матеріали особистого архіву В. Липинського. Ці фонди поділяються на такі групи: політичний архів В. Липинського – документи й матеріали, що стосуються посольств Української держави та Директорії Української Народної Республіки у Відні; наукові та публіцистичні праці В. Липинського, зокрема: «Гетьманство чи Республіка», «Про нашу політику, внутрішню і закордонну, в 1917–1919»,

«Теорія управління», «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі» та ін.; листування В. Липинського, яке охоплює 10 тисяч рукописних і друкованих сторінок; звіти про особисті та фінансові справи, «Щоденник» В. Липинського, нотатки, рецензії, коментарі [21].

Архіви інституту постійно поповнювалися документами, матеріалами, а також спогадами про мислителя інших українських громадсько-політичних діячів, які відображали українську політичну та правову думку ХХ ст. [21].

До речі, як відомо, філадельфійські архівні документи вже частково опубліковані [115; 116], в основному завдяки зусиллям української діаспори.

Уже після проголошення незалежності Національною академією наук України створено Інститут європейських досліджень, який тісно співпрацює із СЄДІ. Результатом цієї діяльності стала публікація частини епістолярної спадщини В. Липинського з матеріалів, не лише збережених СЄДІЛ, а й почасти віднайдених у різних архівах України [87]. Йдеться про надзвичайно цікаві для нашого дослідження листи В. Липинського до таких українських громадських та політичних діячів, як М. Грушевський, В. Доманицький, Д. Дорошенко, А. Жук, Б. Грінченко, С. Єфремов, Д. Донцов та ін. Ці листи допомогли відтворити окремі періоди у громадсько-політичній і науковій діяльності В. Липинського, зрозуміти еволюцію його світогляду, підґрунтя наукової й публіцистичної творчості. Решта документів архіву, як констатують дослідники наукової спадщини В. Липинського, залишаються практично не вивченими [154, с. 367]. Навіть більше – досі навіть не проведено каталогізації усіх його творів.

Останні два десятиліття відзначаються плідною діяльністю науковців, які активно публікують творчу (епістолярну) спадщину В. Липинського, що довгий час зберігалася в архівосховищах [144]. Як наслідок, 186 оригінальних листів надруковано у збірнику «В'ячеслав Липинський та його доба» [141; 142; 143; 144; 145]. Саме це листування В. Липинського з такими видатними постатями українського державотворення, як Б. Грінченко,

С. Єфремов, М. Грушевський, Д. Антонович, І. Кривецький, Д. Левицький, О. Назарук, Йосип Сліпий, В. Старосольський, С. Томашівський, І. Франко, С. Шелухін, А. Шептицький тощо, допомагає усвідомити політико-правові позиції мислителя, а також зрозуміти та пояснити еволюційний розвиток його поглядів на державу і право [141].

Деякі листи В. Липинського також були опубліковані у вітчизняних і зарубіжних часописах [14].

Відповідна епістолярна спадщина мислителя, як уже зазначалося, охоплює й інформацію щодо дипломатичної, наукової та політико-правової діяльності В. Липинського.

У підготовці нашого дослідження використано листування з громадськими та політичними діячами, пов'язаними професійними та особистими відносинами з В. Липинським [25; 32; 117; 118; 198]. Це листування допомогло висвітлити певні обставини життя та діяльності, які безпосередньо вплинули на формування оригінальної системи політико-правових поглядів видатного українського мислителя.

Вагомою складовою джерельної бази дисертації є *архівні матеріали*, особисто виявлені та опрацьовані дисертантом. Всього нами опрацьовано понад 40 архівних фондів із 9 архівосховищ: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Центрального державного історичного архіву України у Києві, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Відділу рукопису та фонду текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка, Волинського краєзнавчого музею, Відділу рукописів Інституту історії України НАН України.

Зрозуміло, що виявити невідомі науковому загалу праці програмного характеру, що належать перу В. Липинського, у наш час, здається, практично неможливо. Натомість маємо певну кількість *неопублікованих*

листів мислителя, які ще не стали об'єктом ретельного наукового вивчення попередників. У фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України нами досліджено листування В. Липинського з цікавими, на нашу думку, в розрізі дисертаційної роботи, політичними особами. У Фонді 3542 виявлено та досліджено листування з українським громадсько-політичним діячем, правником та адвокатом Д. Левицьким; у Фонді 4465 – з українським військовим діячем, полковником армії УНР О. Шаповалом; у Фонді 3695 – з українським вченим, видатним юристом, дипломатом, громадським та політичним діячем, і, що важливо, представником народницько-демократичного напрямку української політичної думки міжвоєнного періоду С. Шелухіним.

Також у Фонді 3956 досліджено два листи В. Липинського до історика української культури Д. Антоновича. Саме вони чітко й детально відображають політичні проблеми української еміграції.

Головна ідея В. Липинського, яка безперервно простежується у цих листах, – це нагальна необхідність практичних кроків зі створення міцної та сильної національної еліти, націленої на відродження української державності.

У Фонді 309 Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАЛ) нам відкрилася можливість для дослідження листа, який був адресований до львівського історика І. Кревецького у 1926 р. Цей лист і додатки дають змогу відтворити сторінку дипломатичної діяльності В. Липинського, пов'язану з його спробами зберегти для потреб відродження Української держави кошти 50-мільйонного військового фонду.

В особовому Фонді 359 О. Назарука збереглися листування В. Липинського з численними діячами, організаціями та установами доби еміграції. Тут особливий інтерес становлять власні міркування мислителя про причини поневоленості та несформованості української політичної нації.

У Фонді 451 ЦДІАЛ ми дослідили листування історіографа з о. Йосипом Сліпим. У деяких листах порушуються питання принципів

виховання молодого покоління українців, на яке повинна опиратися нова Українська держава, яка обов'язково має відродитися.

У Фонді 368 знайомимося з листом В. Липинського до С. Томашівського, де охоплюються проблемні аспекти політичної діяльності та необхідності видання невеликими накладками певних наукових праць, нагальних для виховання та освіти тогочасного українського суспільства.

У Фонді 358 аналізуємо лист до Андрея Шептицького. У ньому В. Липинський пропагує ідею встановлення гетьманства в Україні. На його думку, це дасть можливість вирішити чимало проблемних питань, надто державного та національного характеру.

Окремі неопубліковані листи В. Липинського також знаходяться у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДА ГО України). Йдеться і про листи до окремих приватних осіб, таких як Д. Антонович та В. Старосольський (Фонд 269). Також тут можна ознайомитися і з листами В. Липинського до академічного товариства редакції газети «Українське життя», Українського Академічного Комітету в Празі.

Окрім цього, в тому ж фонді міститься епістолярій періоду еміграції – «Колекція документів «Український музей в Празі», кінець XIX ст. – 1948 р.».

Цікаві документи епістолярного характеру зберігаються і в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Саме у Фонді 44 «“Рада” (1906–1914 рр.): Українська щоденна газета. Колекція архівних документів редакції» дізнаємося про листування В. Липинського з визначним громадським діячем та публіцистом Є. Чикаленком.

Листування В. Липинського та близьких до нього громадських і політичних діячів представлено й у Відділі рукопису та фонду текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка. Дисертанткою опрацьовано фонди В. Доманицького (47) та Г. Хоткевича (62). Це сприяло, зокрема, з'ясуванню

участі В. Липинського у підготовці до друку 2-го видання «Історія України – Русі» М. Аркаса.

У Відділі рукописів Інституту НАН України виявлено й опрацьовано лише один документ, але надзвичайно пізнавальний. Цим документом є лист до І. Франка (З/1632), в якому ставиться питання про повну «українізацію» населення України через відродження національних традицій.

У Центральному державному історичному архіві України в Києві нами виявлено кілька листів за авторством В. Герасимчука та Ф. Матушевського, адресовані М. Грушевському. Вони містять цікаву інформацію про життя й діяльність В. Липинського впродовж 1905–1909 рр.

У Фонді 114 Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського містяться документи, що засвідчують діяльність В. Липинського як члена київської «Просвіти».

Документи Фондів Волинського краєзнавчого музею допомогли нам відтворити конкретні біографічні дані періоду військової кар'єри В. Липинського.

У Фонді 1057 Державного архіву Полтавської області вдалося віднайти певний матеріал, що стосується перебування В. Липинського протягом 1915 – початку 1918 рр. на Полтавщині.

Важливим для нашої наукової розвідки є **другий блок** джерел, який об'єднує опубліковані наукові праці В. Липинського. Цей блок для зручності аналізуємо шляхом поділу еволюції суспільно-політичних поглядів В. Липинського та написаних ним праць на певні чотири періоди (*див. Додаток Б, Додаток Г*).

Нульовий період, що збігся головно з гімназійними роками життя В. Липинського, характеризується захопленням мислителя *хлопоманством*. Жодних наукових чи епістолярних праць у цей час створено не було (принаймні, вони не відомі), але без цього «нульового» періоду виходець із польського шляхетського роду цілком міг опинитися у політичному таборі

шляхтича Ю. Пілсудського чи навіть такого ж польського шляхтича Ф. Дзержинського.

Ранній, «демократичний», період тривав, на нашу думку, до весни – літа 1918 р. (підтримка В. Липинським гетьманського перевороту і його призначення П. Скоропадським на посаду посла Української держави у Відні) чи й далі. За цей період найбільший інтерес становить праця «Shlachta na Ukrainie» («Шляхта на Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії» 1909 р.), де В. Липинський подає стислий нарис історії української шляхти на тлі історії боротьби українців за власну державність. Також науковець характеризує тогочасну неоднозначну політичну ситуацію у підневільному українському суспільстві. У цій праці відчувається схильність В. Липинського до *династичного монархізму*. Констатуючи посилення суспільно-політичної активності східно-галицької аристократії, В. Липинський, посилаючись на «Słowo Polskie» («Слово польське»), робить висновок, що в її середовищі відбувається «щось подібне як з тими княжатами німецькими, які сидять на тронах державок балканських, відчули раптом приналежність до різних балканських патріотизмів» [216, с. 84].

У ці ж роки виходить польською мовою праця «Z dziejów Ukrainy» (1912 р.) (у перекладі – «З історії України»), де пропагується не надто прийнятна для польськомовного читача позиція, що бездержавні на той час українці мали колись власну провідну шляхетську верству, більшість якої, окрім поодиноких запродавців, героїчно загинула в боротьбі за власну українську державність. Тут треба брати до уваги той неприємний для польського читача, але незаперечний факт, що спольщена українська шляхта має об'єктивно відноситися до відступників свого народу. Вважаємо, що цим В. Липинський продемонстрував якість, притаманну справжньому науковцю: вміння говорити і аргументувати правду, якою б гіркою для читача вона не була.

Наступний середній період – *консервативно-монархічний*, він же гетьманський, тривав з 1918 по середину 1920-х рр. У цей час відомий

історик і політик не лише активно долучився до зовнішньополітичної діяльності Української держави гетьмана П. Скоропадського (з початку червня 1918 р. – як посол у Відні), а й написав та видав ключову, фундаментальну працю «Листи до братів-хліборобів» (1919–1926 рр.). Саме у цей період В. Липинський активно цікавиться закономірностями постання держав, шляхами їхнього становлення і розвитку. Головну роль у процесі державотворення він відводив провідній верстві, або *чолівці*, яку іменував терміном «аристократія». Важливо підкреслити, що йдеться передусім про «аристократію духу», а не носіїв спадкових титулів, які можуть виявитися схильними до зради національних інтересів. Тобто В. Липинський ніби продовжує розвивати свою концепцію попереднього періоду – керівну верству, аристократію творить не генеалогія, а беззастережна відданість національній ідеї.

Також саме у цей час формується концепція наявності у суспільстві трьох джерел влади: сили військової, сили економічної і сили розумової. Успіх державного будівництва неможливий без наявності й тісної взаємодії цих трьох державотворчих сил.

У праці «Україна на переломі» (1920 р.) В. Липинський розглядає етапи побудови української козацької держави, аналізує державотворчу діяльність гетьмана Богдана Хмельницького та осмислює роль національної аристократії в історії України. Фактично ж у цій історичній ретроспективі науковець шукає відповіді на актуальні питання доби Українських Визвольних Змагань 1917–1921 рр.

У праці «Трагедія українського Санчо Панча (Із записної книжки емігранта)» (1920 р.) мислитель в алегоричній формі описує взаємини між провідною верствою (Дон Кіхотом) і народом (Санчо Панчем), аналізує взаємозв'язок реалізму та ідеалізму в українському та європейському суспільно-політичному житті.

У творі «Братерська сповідь (У перші роковини ради присяжних Українського Союзу Гетьманців Державників (УСГД))» (1921 р.)

В. Липинський порушує питання створення, формування української влади, яка, на його переконання, є «продуктом волі і творчості, а не рослинного, вегетативного життя» [225, с. 410].

Цікавою працею, написаною в цей період, стала «Релігія і церква в історії України» (1925 р.), де В. Липинський розглядає роль церковних інституцій (католицьких, православних, уніатських, протестантських) у суспільно-політичному житті України та їхній вплив на формування соціально-культурної традиції України.

Останнім творчим періодом вважається *пізній період – незалежний, консервативний*. У вітчизняній науковій традиції він датується часовим відрізком 1929–1931 рр. Ми вважаємо, що, можливо, він почався дещо раніше – з моменту політичного розриву В. Липинського з экс-гетьманом П. Скоропадським.

У цей час виходить праця «Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16–29 квітня 1918 р.» (написана ще у 1928 р.) – політичний памфлет, в якому з'ясовуються причини знищення української державності силами зовнішніх і внутрішніх ворогів у вирі революційних подій 1917–1921 років.

До третього блоку досліджуваної літератури віднесені наукові розвідки вітчизняних та діаспорних науковців про В. Липинського. Зрозуміло, що простим, елементарним описом такої непересічної історичної особистості, як В. Липинський, вони обмежитися не могли. Автори пропонують власні концептуальні оцінки наукової та політичної діяльності мислителя. З цими оцінками дисертантка частково погоджується, частково – ні, але так чи інакше враховує і вважає за необхідне викласти максимально точно, без перекручень і недомовок.

Отже, окремі думки науковців поділяємо цілком і повністю. Зокрема, аналізуючи політико-правову діяльність В. Липинського, дослідниця історії визвольних змагань в Україні 1917–1923 рр., історії культури, української біографістики та українського консервативно-монархічного руху, київська науковиця Тетяна Осташко у статті «Державницький імператив В'ячеслава

Липинського» доходить висновку, що, розробляючи ідеологію *модерного українського монархізму*, В. Липинський намагався перебороти однобічність розвитку нації, зміцнюючи праве консервативне крило українського суспільно-політичного життя. Вона наголошує на тому, що його концепція *трудової дідичної монархії* передбачає об'єднання суперницьких течій у межах єдиної політичної системи і спільного для всіх закону [147, с. 476–477].

Обґрунтовуючи національно-державні традиції інституту гетьманства, В. Липинський стверджує, що саме спадкова, «дідична», монархія може стати найбільш вдалою формою державного устрою в Україні. Українська монархія, на його думку, базується на таких принципах, як: суспільного плюралізму – Україна повинна розвинути диференційовану класову структуру, що охоплювала б усі верстви, потрібні для забезпечення повноцінного існування зрілої нації та самостійної держави; відродження *національної аристократії*, яка могла би стати сполучною ланкою між «старою» і «новою» Україною та внести елемент стабільності в національне життя; політичного плюралізму – необхідності існування політичної опозиції гетьманській владі, яка своїм тиском на державний апарат не допустить його бездіяльності; територіального патріотизму – всі мешканці України є її громадянами, без огляду на їх етнічне походження, віросповідання, соціальну належність та національно-культурну свідомість; релігійного плюралізму – рівність усіх віросповідань і неможливість ототожнення національності з будь-яким віросповіданням. Більшість із цих принципів намагалися реалізувати в Українській державі 1918 р., чим переконливо було продемонстровано *ефективність* політичного курсу *українського консерватизму* [147, с. 476–477] у період гетьманату. Тут є простір для оцінок «згоджуємося – не згоджуємося», але неможливо заперечити чіткість узагальнень Т. Осташко.

Ю. Терещенко у статті «Династичний принцип влади і національна консолідація в добу Хмельниччини в оцінці В. Липинського» вказує, що

монархічні погляди політичного діяча сформувалися ще у довоєнний (мається на увазі до Першої світової війни) період його діяльності. Під час перебування в Женеві, навчаючись у Вищій школі політичних наук, він ознайомлюється з працями багатьох західних теоретиків, які, безперечно, вплинули на вироблення монархічної концепції майбутнього лідера українських консерваторів. Йдеться насамперед про синтез ідей Ж. Сореля та Ш. Моррасса, що утверджували принцип монархії, яка нібито стоїть над класами та політикою і захищає інтереси всього суспільства. Монарх має вирішувати важливі для нації завдання суспільної консолідації та стабільності. Науковець тут посилається на думку авторитетів [5, с. 36; 28, с. 181–182]. Водночас, за Ю. Терещенком [145, с. 496], В. Липинський відстоює саме *династичний принцип*, який має забезпечити державу від узурпації влади з боку різного роду претендентів та утвердити її стабільність і демократичний правопорядок. Тут впадає в очі сумнівність висновку – щодо невідповідності голої теорії і безпосередньо практики. Адже рід Скоропадських у 1918 р. мав анітрохи не більше підстав посилатися на свою «династичність» як «засіб забезпечення від узурпації», ніж династичні нащадки Хмельницького, Розумовського, Дорошенка та інших колишніх українських гетьманів.

В аналізованій статті Ю. Терещенко акцентує: В. Липинський показав, що набуття гетьманською владою монархічної сутності, хоча й не було завершене повністю, виявилось важливим чинником консолідації українського суспільства у перебігу національно-визвольної боротьби 1648–1657 років.

Грунтовне авторське переосмислення подій цього періоду, вміння побачити в них доволі цінні для українського державного будівництва доби Визвольних Змагань сутнісні тенденції давали сучасникам В. Липинського важливі аргументи для утвердження династичної традиції, пов'язаної з родом Скоропадських, у новітньому гетьманському русі. Національна катастрофа, якої зазнала Україна внаслідок неспроможності реалізувати концепцію

спадкової гетьманської влади у XVII ст., має слугувати переконливою пересторогою новітнім будівничим української державності. І ця пересторога спрямована насамперед на досягнення консолідації в середовищі української еліти, оскільки, на глибоке переконання В. Липинського, «нація, в якій верхи не мають почуття солідарності, не єсть нацією і не може мати держави» [139, с. 47]. Натомість, як вважає уже Т. Терещенко, утвердження такої природної консолідації забезпечить стабільність української державності і захистить її від «анархії і повторення національних катастроф» [182, с. 436].

З цього приводу можна сперечатися, оскільки консолідація нації в принципі можлива не лише на основі монархічних ідей, а й на базі цінностей демократичного або навіть соціалістичного чи шовіністичного походження. Принаймні єфрейтор Гітлер зумів свого часу довести цю гіпотезу, будуючи «Велику Німеччину», яка зазнала краху в 1945 році.

У статті «Європейський контекст соціально-політичних ідей В'ячеслава Липинського» К. Галушко зосереджується на таких аспектах соціально-політичних ідей Липинського, як: європейські впливи на становлення його оригінального стилю мислення; проведення паралелей у політичних ідеях В. Липинського 1920-х рр. і європейських «правих» того часу, – та на спорідненості «хліборобської ідеології» В. Липинського й концепцій східноєвропейського аграризму [26, с. 381].

Автор робить акцент на «аналогіях» і «можливих впливах» на В. Липинського ідей Людвіга Гумпловича (1838–1909 рр.), визначного польсько-австрійського соціолога та історика, і Жоржа Сореля (1847–1922 рр.), ідеолога синдикалізму. Це важливо з причини і їх недостатньої вивченості (зокрема, у першому випадку) і з причини принциповості того, як це позначилося на політико-правовому світогляді В. Липинського. Консервативний соціолог Л. Гумплович, вірогідно, значною мірою вплинув на уявлення В. Липинського про природу суспільства і держави, а Ж. Сорель – відверто революційний теоретик, критик раціоналізму та парламентаризму, нібито ідейно вплинув на погляди В. Липинського про природу політичних

режимів і методи політичної боротьби. Проте найцікавішим є не стільки сам факт «впливу», скільки спосіб використання В. Липинським ідей згаданих учених [46, с. 113].

Так, на думку Л. Гумпловича, процес утворення держави починається із завоювання, «поневолення однієї соціальної групи іншою, з організації панування однієї групи над іншою». Причому панівна група завжди є меншістю, яка заповнює свій недолік головно перевагами військової дисципліни та розуму. Діяльність держави йде від панівного класу або групи, що спирається у якійсь формі на поневолені класи та веде їх за собою [46, с. 117].

Ж. Сорель здійснив власну ревізію класичного марксизму, обґрунтувавши концепції профспілкової (синдикальної) боротьби, революційного насильства, важливості соціальної міфології у мобілізації мас. Постає питання: що ж змусило правого мислителя В. Липинського відкрито вдатися до праць революціонера Ж. Сореля? Важливими для нього були ті альтернативи лівому насильству, які наводить Ж. Сорель у своїх працях. Вочевидь, В. Липинський намагався знайти шляхи, які б не вели суспільство до вкрай руйнівної для нього класової боротьби. Йому імпонували, ймовірно, такі тези Ж. Сореля: «Консерватори аніскільки не помиляються, вбачаючи у колективному договорі та у корпоративному відособленні вірні засоби уникнути соціальної революції, але з одної біди вони потрапляють в іншу й віддають себе на поталу парламентському парламентаризму» [170, с. 105]. Це вкотре переконало В. Липинського у необхідності створення класового (корпоративного) представництва та шкідливості партійного парламентаризму, особливо соціалістичного, українського, який він добре знав з досвіду діяльності Центральної Ради, де саме соціалісти відігравали провідну роль на чолі з М. Грушевським.

Вплив насильства Ж. Сорель бачив у тому, що воно пробуджує, провокує класову свідомість; це теж знаходило свій відгук у В. Липинського, котрий намагався пробудити до активних дій потужний хліборобський клас.

Близькими в обох мислителів виявилися погляди на роль інтелігенції, яка, будучи відірваною від суспільного виробництва, безпідставно намагалася «думати» і вирішувати все за інші класи. Збігалися й погляди на буржуазну демократію: і В. Липинський, і Ж. Сорель сприймали її в аналогіях із торгівлею ідеями та обманюванням мас гучною пустопорожньою фразеологією [26, с. 523–524].

На нашу думку, з не меншими підставами можна шукати (і знаходити) впливи на ідейно-політичну спадщину В. Липинського багатьох європейських та світових мислителів – від Платона і Макіавеллі. Жоден серйозний науковець (а щодо В. Липинського у нас немає з цього приводу сумнівів) ніколи не вибудовує свою концепцію на основі одного-двох «джерел», навіть таких потужних, як відомий у вузьких колах «еретик» Ж. Сорель.

У статті В. Масненка «Націологічна концепція В'ячеслава Липинського» [129, с. 578] висувається припущення, що В. Липинському належить особливе місце в осмисленні теоретичних проблем *націології*. Тим часом, за В. Масненком, він не тільки запропонував їх оригінальну наукову інтерпретацію, але й своєю науковою і громадсько-політичною діяльністю впливав на розвиток національної свідомості сучасного йому українського суспільства. До того ж, цей вплив здійснювався цілеспрямовано, починаючи з перших кроків громадської діяльності. У «Передньому слові» до праці «України на переломі» В. Липинський так визначив суспільне спрямування своїх ранніх наукових праць: «Я свідомо й нарочито вживав польської літературної мови для швидшого й ширшого поширення української національної свідомості і свідомості своїх політично-державних завдань серед синів шляхецьких, спольщеної частини великого і єдиного до державної творчості здібного хліборобського українського класу» [90, с. 3].

Такі зусилля В. Липинського поєднувалися з пропагуванням в українському громадянстві нового розуміння політичної нації. Скажімо, на це звертав увагу І. Лисяк-Рудницький: «Принципове значення цієї концепції

куди більше, ніж спеціальне питання про національну переорієнтацію спольонізованої (чи пак на Лівобережжі зрусифікованої) шляхти» [119, с. 151]. Справді, йшлося про впровадження принципово нового мислення в українську політичну та правову думку, яка бурхливо розвивалася у ті революційні часи.

Погоджуючись назагал із В. Масненком, ми, своєю чергою, головню б акцентували на масштабах цього гіпотетичного «впливу на розвиток національної свідомості».

В особистій громадянській позиції В. Липинського своєрідно екстраполювалася взірцева національна настанова, яку він намагався перенести й на свідоме українське громадянство. Тому мислитель повноправно заявляв: «Я хочу, щоб дійсно була Україна, щоб дійсно, реально, а не тільки на папері існувала Українська Нація. Я хочу, щоб люди, що живуть на моїй рідній землі, де я вродився, виріс і виховався, витворили з себе сильну, розумну, добре зорганізовану і поважаючу себе Націю, перестали бути темною, од всяких позаукраїнських націй залежною, себе саму ненавидячою, розпорошеною і зрадливою юрбою» [91, с. 114]. Суспільно-політичне значення діяльності й спадщини мислителя було усвідомлено й частиною його сучасників, котрі поділяли його погляди. Один із основоположників української націології О. Бочковський, розмірковуючи над проблемою людини і нації, зауважив, що В. Липинський продовжив традицію реукраїнізації спольщеної шляхти в Україні [9, с. 104].

Як і в попередньому випадку, ми знову-таки акцентували б на практичній результативності «впливів» В. Липинського – цього разу на процеси реукраїнізації спольщеної шляхти в Україні. Спроба така, поза сумнівом, робилася. Та чи можемо ми назвати конкретні приклади «реукраїнізації» спольщеної шляхти, дати оцінку її масштабам?

В. Масненко вказує, що у своїх працях В. Липинський вживає багато визначень, які стосуються саме *націологічної сфери*: «національне життя», «національна політика», «національна культура», «національна традиція»,

«національна окремішність», «національна аристократія», «національна сила», «національна самоповага», «національна солідарність», «національна душа», «національна форма», «національні прикмети», «національні організації», «національні змагання», «національний громадянський інстинкт», «національний інстинкт життя», «національна деморалізація» тощо. Доречно зауважити, що у більшості цих означень рівноцінно з прикметником «національний» доволі часто використовується й «державно-національний» [129, с. 579]. До цього слушного зауваження ми ще повернемося у дисертації.

У статті «Українська держава 1918 р. у візії В'ячеслава Липинського» В. Масненко каже про те, що погляди на Українську державу 1918 р. із консервативно-державницького середовища, яке представляв В. Липинський, вирізнялися цілісністю та послідовністю. Крім уявлення про ідеальну державу, міститься доволі виважена оцінка реальних здобутків і втрат не тільки самого Гетьманату як державного організму, а й готовності українського суспільства до такої моделі державотворення. Цікаво, що державотворення 1918 р. розцінювалося як продовження попередньої державно-правової традиції, особливо багато спільних рис було виявлено з Козацькою державою Б. Хмельницького. Загибель Української держави, на переконання В. Липинського, свідчила не про непридатність такої моделі для України, а про тогочасну слабкість українського консерватизму, про брак державотворчих сил, про неготовність незрілого, розпорошеного українського суспільства до актуальних викликів часу [126, с. 38].

Знову ж таки, на нашу думку, простежується незугарне видавання бажаного за дійсне. Реально жодної «готовності» українського суспільства чи його більшості до монархічної моделі державотворення в Україні – принаймні у роки Визвольних Змагань – не було.

С. Жидков у статті «До питання про соціально-економічні погляди В'ячеслава Липинського» вказує, що такі погляди теоретика українського консерватизму закономірно впливають із логіки розвитку державності. Той

факт, що В. Липинський представляє (фактично розпочинає) *державницький напрям української історіографії*, визначив інклюзивний характер категорії «держава» в його історіософії. «Держава» в авторському абсолютизованому варіанті, з одного боку, має бути «економічно забезпеченою», а з другого, – визначати перебіг економічного процесу, сприяти йому та регулювати його. Найповніше концепт «держава-економіка» відображено у «Листах до братів-хліборобів». Ідеальний «державний організм» для теоретика – це «трудова монархія», яка вже назвою засвідчує суспільно-політичну й економічну орієнтацію мислителя, демонструючи симптомність першої третини ХХ ст. [50, с. 114].

Згідно з концептом «трудової монархії» соціальною основою держави виступають «природні та сталі» групи людей – матеріально-продуктивно-трудова класи. Забезпечити економічний розвиток цих класів – первинне завдання держави, яка, що цікаво, регулюючи відносини між ними, має додержуватися принципу «пропорційності» до ступеня впливу кожного окремого класу. Усе це В. Липинський подає під політичним «омофором» самоврядності, державно-національної єдності та влади «невиборного» та «незмінного» очільника держави. Він наголошує на тому, що тільки в умовах «трудової монархії» можна говорити про прогресивність класової боротьби в масштабах світової історії, яку супроводжуватиме виховання в пролетарському середовищі здатності до економічної творчості, почуття законності й моралі праці [50, с. 114].

Гадаємо, це штучні спроби приписати В. Липинському якусь концепцію у дусі тогочасного марксизму. Вище йшлося про взаємодію трьох «еліт», однак відшукати «первинність» завдання економічного розвитку класів у В. Липинського можна лише з великою натяжкою. Втім, така наша позиція, а дослідник С. Жидков має цілковите право науковця на власну думку.

Вище наведені наукові розвідки лише деяких вітчизняних науковців, однак до цього блоку ми відносимо наукові розвідки і інших вітчизняних, а

також діаспорних науковців, про які ми будемо згадувати у наступних розділах нашого дослідження.

Четвертий блок досліджуваної літератури, а саме: публічні виступи та публіцистичні праці В. Липинського (безумовно, не суто популістські, а ті, що в тренді науки історії учень про державу і право; української політичної і правової думки), – переконливо демонструє погляди В. Липинського як прихильника суверенної української державності. Виокремлення їх у певну категорію вважаємо доцільним через такі міркування: 1) цільову аудиторію; 2) спрощений з огляду на цю цільову аудиторію характер викладу концептуальних положень; 3) пошук аргументації *ad hominem*, на відміну від *ad ratio* доробку першої і другої груп.

Логічно було би поставити цю четверту групу джерел попереду третьої (праці науковців, знавців теоретико-правової спадщини В. Липинського). Ми свідомо пішли на таку, здавалось би, нелогічну перестановку. Передусім із тих міркувань, що давати оцінку працям з четвертого блоку силами та засобами третього блоку було б не зовсім правильно.

Ідея самостійної України вперше була сформульована В. Липинським, так би мовити, неофіційно, без письмових підтверджень – на таємному засіданні гуртка емігрантів з Великої України і галицьких діячів, що відбулося 4–6 березня 1911 р. у Львові. Тут він виступив із доповіддю, в якій виклав концепцію конституційної монархії в Україні (причому, найімовірніше, не Габсбурзької), розглянув різні комбінації щодо можливості відновлення спадкової правлячої української династії, остаточний вибір якої мав бути закріплений конституційним органом майбутньої суверенної української держави.

Важливим для нашої дослідницької праці видається проект В. Липинського «Меморіал до Українського інформаційного комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі» (грудень 1912 р.) [75, арк. 32–37], в якому він сформулював концепцію суверенної української держави й обґрунтував необхідність ведення організованої та

серйозної боротьби за державну незалежність України в умовах можливого вибуху світової війни. Тут мислитель поставив питання про створення таємних інституцій для здійснення цього наміру. Відтак уже у 1914 р. на основі цих інституцій виникли Союз українських державників (імперіалістів) – Союз визволення України та Український інформаційний комітет у Лозанні (Швейцарія). Зрозуміло, що в автора цих проектів могли виникнути серйозні проблеми не лише з російськими великодержавницькими силами, але й конституційною монархією Габсбургів. Це позначилося на формулюваннях та стилі викладу.

В. Липинський вважав, що пропаганда і втілення соціалістичної демократії в Україні є не на часі, більше того, ці явища навіть шкідливі в контексті боротьби за українську державність, оскільки в умовах імперії фактично працюють найперше на перспективу оновлення Великої Росії. Через це він виступав рішуче проти участі українців у демократичному русі в Росії, наголошуючи, що російська революція однозначно поглине усі сили української політичної еліти й значно посилить процес її русифікації.

Ще одним характерним джерелом, безпосередньо дотичним до історії учень про державу і право, української політичної і правової думки, є маловідома «Промова під час ратифікації Берестейського договору між Україною і Німеччиною» (27 липня 1918 р.) [76], виголошена В. Липинським. У цій промові він зазначив, що вбачає у договорі передусім можливість свободи та незалежності майбутньої Української держави. Втім, зі зрозумілих причин дипломат не мав можливості висловити свої дійсні погляди повною мірою.

Звісно, не можна не згадати про «Угоду гетьмана Павла Скоропадського з Українським Союзом хліборобів-державників» (8–29 квітня 1920 р.) У цій угоді чітко та постатейно описані головні завдання Української держави та внутрішньоправова побудова основних державних органів, а саме: голова держави, дорадчий, законодавчий та виконавчий органи [143, с. 231].

«Статут і Регламент Українського Союзу хліборобів-державників» (ухвалено на зборах УСХД 16-19 грудня 1920 р.) чітко визначає трьохступеневе членство: співробітники присяжні, співробітники дійсні й співробітники-однодумці. У статуті чітко описано, які саме повноваження мають Голова Ради присяжних, адміністративні та судові органи, а також повноваження членів ініціативної групи, котрі підписали цей статут і регламент. На нашу думку, саме це джерело є явним прикладом моделі побудови системи внутрішньої влади того часу за поглядами В. Липинського, адже саме він був Головою Ради присяжних та автором статуту та регламенту [143, с. 239].

Саме до цього блоку відносимо допоміжні джерела, які виконані з позицій науки історії учень про державу і право, української політичної і правової думки.

1.3 Концептуальні підходи та методика дослідження поглядів В. Липинського про державу і право

Справжню наукову розвідку від «довкола-наукових маніпуляцій» відрізняють кілька принципових моментів. По-перше, будь-яке наукове дослідження має бути цікавим науковому загалу (бажано – ще й широкій публіці), отже, містити елементи наукової новизни. У працях історико-правового спрямування ефект новизни найкраще досягається шляхом уведення до наукового обігу раніше не відомих джерел, найчастіше архівного походження, але також неопублікованих мемуарів та усних спогадів сучасників, матеріалів преси відповідного періоду тощо.

По-друге, надважливим є вміння науковця виробити власну концептуальну канву – можна спірну, дискусійну, але завжди оригінальну. Це не виключає, звісно, використання наукових здобутків попередників. Найчастіше момент істини настає для науковця тоді, коли виявлені ним свіжі наукові факти не вкладаються в пропоновану ним наукову концепцію, яка ці факти покликана пояснити.

Стосовно ж нашої наукової розвідки головним когнітивним дисонансом виступає суперечність між здоровою логікою «консерватора» В. Липинського і політичними реаліями ХХІ ст. Приміром, факти аж «проголошуються», наприклад ефективним політиком чи громадським діячем може стати учорашній робітник Кароль Войтила, залізничник Гельмут Коль, дочка бакалійника Маргарет Робертс (майбутня Тетчер)... Натомість В. Липинський наполягає, що суспільством управляє еліта, яку він ототожнює зі шляхетським станом. Як бути? Замовчувати факти чи, навпаки, концептуальні підходи мислителя? Захищати В. Липинського, оголошуючи, що його «не так зрозуміли»? Залишатися безпристрасним, пропонуючи читачеві робити власні висновки?

Ми вирішили для себе у перебігу наукового пошуку шукати золоту середину. Визнаємо В. Липинського видатним представником вітчизняної політичної, правової та наукової думки, чії праці заслуговують на ретельне вивчення нащадками – як із-поміж наукової спільноти, так і широкого загалу. Своє завдання вбачаємо у тому, щоб нічого не замовчувати, не ідеалізувати, не «додумувати» за консервативного вченого і політика; натомість пропонувати своє оригінальне авторське бачення того, як наукові здобутки В. Липинського, адаптовані до сучасних реалій, можуть допомогти сучасним українцям позбутися репутації найбільш бідної і найкорумпованішої країни Європи і вийти на магістральний шлях реформ в інтересах кожного громадянина, громадянського суспільства загалом.

Тут цілком достатньо творчо застосувати методику діалектики Гегеля, його вчення про тріади. З ученням Гегеля про суперечність органічно пов'язане і його розуміння заперечення заперечення. Діалектичне заперечення («зняття»), або перехід в інше як своє, є однією з найважливіших категорій логіки Гегеля. «Зняття» охоплює три взаємодіючі моменти. Перший – власне заперечення, усунення, подолання. Другий – збереження того цінного, що було у заперечуваному. Третій – це «зняття», перехід на більш зрілий рівень розвитку. Своє вчення про заперечення заперечення

Гегель зображав у вигляді тріади: теза – антитеза (заперечення) – синтез (заперечення заперечення) [171]. Максимально повно та об'єктивно, без перекручень викладаємо ту чи іншу концепцію В. Липинського (тезу). Заперечуємо її аргументами і фактами зі сьогоденного політичного буття України і світу (антитеза). Намагаємося зрозуміти, що саме з наукової спадщини мислителя і під яким кутом може бути використане сучасниками (синтез «на більш зрілому рівні розвитку») – свідомими громадянами Української держави, справжньою національною елітою.

Наукове дослідження політико-правових поглядів В. Липинського повинно мати методикку, яка щонайповніше відповідає предмету дослідження та допомагає максимально розкрити сутність розглядуваної теми. Певна запропонована послідовність викладу результатів дослідження обумовлена необхідністю забезпечення логічної аргументованості, цілісності та єдності праці, а також підпорядкування всіх її складових елементів досягненню окресленої мети.

Загальне поняття *методології* є доволі складним, тому і потребує конкретного тлумачення. Дослідниця проф. О. Ф. Скакун (ми не поділяємо її політичної позиції, але не заперечуємо її значущості як науковиці) вказує, що методологія (вчення про методи) – це система певних теоретичних принципів, логічних прийомів, конкретних засобів дослідження предмета науки [173, с. 68]. Лексема «методологія» походить із грецької: μέθοδος (метод) та λόγος (вчення) та означає сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці. Саме вчення про методи діяльності містить принципи, власне, методи та знання, що відображає їх. Відповідне вчення складається з методології пізнання, методології практичної цільності та методології оцінки. *Методологія* до завершення формування системології застосовувалася за рецептурниками спеціалізації науково-прикладних напрямів і пов'язувалася переважно не із загальними принципами діяльності, а з інструментарієм чи специфічністю об'єктів, не з внутрішньою організацією мислення, а із зовнішньою діяльністю та навичками роботи.

Системологія – це пріоритетно-системне мислення через світоглядність, навичку алгоритмічної діяльності для оптимального досягнення мети, визначеної оптимальним системним алгоритмічним мисленням [16].

Водночас зауважимо, що *методологія* – це система принципів наукового дослідження, вчення про науковий метод пізнання законів за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [138, с. 94].

У статті М. Кельмана «Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку» констатовано, що всі *методологічні дослідження* – це засаднича умова розвитку науки [64, с. 33]. У вітчизняній науковій традиції *методологія* трактується як вчення про науковий метод пізнання або як система наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження.

Методи теорії та історії держави і права – це сукупність логічних прийомів і конкретних засобів пізнання загальних і основних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування держави і права. Треба не плутати *метод* із *методикою* (сукупністю доцільних засобів вивчення явища), а розглядати як вихідну базисну категорію методології [189].

Вибір конкретних підходів і методів, які використовувалися у представленій дисертації, визначався насамперед предметом та специфікою вирішуваних у нашому дослідженні завдань. Специфічність пізнання історії політичних та правових учень визначає *методологію дослідження* конкретного правового чи політичного явища з подальшою їх класифікацією, сприяє виокремленню в них найсуттєвішого, виділенню і розмежуванню *загального компонента* (всесвітня історія політичних і правових учень), *особливого компонента* (політико-правова думка у певних регіонах і країнах у той чи інший період часу), *одиночного компонента* (концепції певного мислителя) [189].

Для забезпечення достатньої повноти розкриття теми й достовірності отриманих у перебігу наукового пошуку результатів було застосовано комплекс філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів.

За допомогою філософської системи методів всебічно розглянуто досліджувану проблему в динаміці її розвитку, обґрунтовано закономірності та особливості етапів становлення й розвитку поглядів В. Липинського про державу і право в межах науки історії української політичної та правової думки.

Безпосередньо використано *діалектичний метод*, який дає можливість дослідити всі явища у взаємозв'язку, взаємообумовленості та історичному розвитку. Його застосовано для дослідження й аналізу політико-правових поглядів В. Липинського, які формувалися, розвивалися і змінювалися на різних етапах його життєдіяльності.

Усі використані у праці наукові підходи визначалися насамперед постановкою головної проблеми. Серед них провідними були системний, синтетичний та міждисциплінарний підходи, кожен із яких сприяв цілісному розкриттю та аналізу політико-правових поглядів В. Липинського про державу і право.

Загалом призначення методу – отримати за його допомогою нову інформацію про навколишню реальність, заглибитися в сутність явищ і процесів, розкрити закони та закономірності розвитку, формування і функціонування об'єктів, які досліджуються. Тож зрозуміло: від якості методу, правильності його обрання і застосування залежить істинність отриманого знання.

Застосовано також різноманітні загальнонаукові та спеціально-наукові методи, серед яких: логічний, історичний, історико-порівняльний, порівняльно-правовий, системно-структурний, функціональний тощо.

Головним для нашої наукової розвідки виявився *логічний метод*, який у тісному, органічному поєднанні з іншими методами активно застосовується в багатьох правових дослідженнях. Так, серед основних прийомів (засобів)

логічного мислення є аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення, класифікація та деякі інші. Цей метод використовується для: формування нових понять, їх класифікації, типологізації досліджуваних явищ, тобто поділу на окремі типи, підтипи; усунення неточностей і суперечностей тощо. Цей метод передбачає застосування логічних законів і правил (їх називають ще методами-прийомами, або логічними прийомами). Він забезпечує: логічну стрункість і несуперечність викладу правових норм; наявність необхідних внутрішніх елементів при формулюванні понять, а також виведення з них логічних наслідків [138, с. 56]. При застосуванні логічного методу у відповідній науковій праці проаналізовано дефініцію поняття «аристократизм» і його концептуальні засади. За допомогою вказаних способів і прийомів загалом формально-логічний метод використано у дисертаційній роботі під час огляду літератури та окреслення основних етапів становлення і розвитку політико-правових поглядів В. Липинського. Завдяки формально-логічному прийому узагальнення сформульовано висновки до розділів та загальні висновки дослідження.

Історичний та історико-порівняльний методи застосовано задля ґрунтовного вивчення історіографії та джерельної бази дослідження.

У дисертації, природно, використовується й *порівняльно-правовий метод*, який характеризується сукупністю прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їхніх елементів) шляхом їх порівняння і під яким мається на увазі пізнавальна операція, що дає змогу на підставі фіксованої ознаки встановити подібність або відмінність об'єктів через парне зіставлення [138, с. 57]. Цей метод широко використано у Розділі 2 нашої розвідки для аналізу й порівняння політико-правових поглядів В. Липинського та інших мислителів, таких як Д. Донцов, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, І. Лисяк-Рудницький, В. Яворський. Завдяки цьому методу опрацьовано досягнення вітчизняної політико-правової думки, зокрема творчої спадщини

В. Липинського, у порівняльному аспекті, задля вироблення концепції щодо місії України в сучасному глобалізованому світі.

Системно-структурний метод – напрям методології досліджень, що полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності співвідношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи. Основним методом системного підходу є системний аналіз – сукупність методологічних засобів, які використовуються для підготовки та обґрунтування рішень стосовно складних питань, що існують або виникають у системах. Цей метод використано при висвітленні чотирьох періодів творчої діяльності В. Липинського у сфері теоретичного розвитку української політико-правової думки, а саме: нульовий період захоплення «хлопоманством», що збігся головно з гімназійними роками життя мислителя; ранній, «демократичний», період, який тривав до весни – літа 1918 р.; середній період – консервативно-монархічний, він же гетьманський, тривав із 1919 по середину 1920-х рр.; пізній період – незалежний, консервативний, що датується часовим відрізком 1929–1931 рр.

Системно-структурний метод дав можливість розглядати політико-правові погляди В. Липинського як певну цінність, систему, що має складну структуру, кожний елемент якої має певне призначення і виконує специфічні функції, спрямовані на задоволення відповідних потреб системи. Власне, сама суть системно-структурного підходу полягає у виокремленні елементів соціальної взаємодії, які належить досліджувати, і визначенні їх місця і значення, функцій. Цей метод дав змогу проаналізувати певні правові явища, зміст їхніх функцій, сприяв глибшому опануванню сутності, пошуку шляхів удосконалення і підвищення їх ефективності, допоміг зрозуміти їхнє місце в суспільстві.

Функціональний метод сприяв визначенню ролі консерватизму як ідеологічної течії, покликаної розвинути стратегічні і тактичні перспективи українського національного державотворення.

Важливим для нашої праці, без сумніву, виявився *біографічний метод* дослідження, завдяки якому включено у контекст історії індивідуальну біографію В. Липинського і розглянуто її як вектор соціально-політичних і соціально-культурних процесів в Україні та державах, де вчений перебував в еміграції. Цей метод застосовано для характеристики різноманітних діячів, із якими листувався та спілкувався В. Липинський.

Усі документальні джерела, використані у дослідженні, вивчалися за допомогою *методу текстології*, який надав можливість вивчити досі неопубліковані матеріали мислителя.

Вдавшись до *історико-ситуаційного методу*, ми встановили вплив конкретних історичних ситуацій на мотивацію діяльності В. Липинського у різний час. Ще одним важливим методом став *метод інтенціоналізму*, котрий ґрунтується на з'ясуванні намірів мислителя, які породжували та розвивали його політико-правову діяльність.

Із зазначеними методами тісно пов'язані принципи наукового пізнання, котрі прийнято розглядати як певні правила та вимоги, основні ідеї, що пронизують систему знань і встановлюють субординацію цього знання. У праці використано такі загальнонаукові принципи, без котрих неможливо було би здійснити дане дослідження, а саме: принципи історизму, об'єктивності, всебічності, детермінізму, наступності та системності.

Так, загальнонауковий *принцип історизму* вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій відповідно до конкретно-історичних обставин, в їхньому взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище має вивчатися в динаміці: як воно виникло, які етапи в своєму розвитку пройшло, чим стало на той чи інший момент часу. Принцип історизму також вимагає, щоб кожне історичне явище розглядалося у зв'язку з конкретним досвідом історії, у світлі подальших подій [189]. Отже, цей принцип дає можливість виявити ті соціальні фактори, що породили передумови для виникнення політико-правових ідей мислителя, а також визначати основні історичні процеси, що привели до зміни його думок, більш

правильного і наукового тлумачення та до точнішого формулювання цих ідей. Також відповідний принцип дав змогу у дисертації конкретизувати опорні позиції В. Липинського, тобто спробувати узагальнити те, що донині накопичила з досліджуваної проблеми передовсім політико-правова наука.

Під час ознайомлення з діяльністю і творчістю В. Липинського використано також *принцип об'єктивності*. Сучасна постнекласична наука та філософія інтерпретують поняття «об'єкт» та «об'єктивність» з огляду на трансформації, що відбулися у сфері уявлень про дійсність та її прояви. Універсальне розуміння об'єкта, об'єктивності у згаданому контексті стає залежним від того, якою реальність бачиться, розуміється, усвідомлюється людиною у межах наукових принципів, тобто через тлумачення реальності як надскладної системи. Реальність цілісно вивчати складно, позаяк об'єкт постає надзвичайно складним та вибудовується у свідомості як багатосистемний [63, с. 18–19]. Дотримання цього принципу під час дослідження дозволило нам вийти за межі старих радянських ідеологічних теорій, що панували на різних етапах розвитку, зокрема заангажованої за комуністичного режиму науки історії вчень про державу і право та уникнути залишкового впливу цих теорій на висвітлення й результати досліджуваних питань.

Принцип доцільності передбачає застосування оптимальних і ефективних, продуктивних, важливих і відповідних окресленій меті методів. Саме цей принцип спрямовує дослідника на визначення всіх загальних пізнавальних процесів залежно від їх результатів чи мети. Питання про доцільність вибору і застосування методів ми вирішували з огляду на специфіку нашого дослідження, яке є актуальним, спеціальним, комплексним, а також першим на зазначену тему в межах науки історії вчень про державу і право, історії української політико-правової думки.

Принцип детермінізму зосереджує увагу дослідників на відтворенні історичних подій і вимагає розкрити причинно-наслідкові зв'язки; чинники, що зумовили те чи інше явище. У нашій роботі ми керувалися цим принципом,

визначаючи саме ті суспільні відносини, які мали вагомий вплив на формування, становлення і розвиток політико-правових поглядів В. Липинського.

Відштовхуючись від *принципів системності та всебічності*, ми прагнули сумлінно і послідовно вирішувати поставлені у нашому дослідженні завдання, адже тільки у взаємозв'язку та взаємообумовленості можна було зрозуміти сутність політичної діяльності, наукових, передовсім політико-правових, концепцій, громадської та культурної активності видатного українського діяча. Наприклад, багатий досвід його громадсько-політичної діяльності наклав безпосередній відбиток на зміст пропонованих ученим політико-правових концепцій. Ці ж принципи покладені в основу вивчення наукової спадщини В. Липинського, що дало можливість спростувати історіографічні стереотипи стосовно еволюції його політичного та правового мислення. Принцип системності став головним і у визначенні структурних елементів політико-правового світогляду видатного українця, а цей світогляд розглядався як цілісна система на різних етапах його діяльності.

Завдяки *принципу наступності* вивчено історіографію досліджуваної проблеми з урахуванням кількох ключових історіографічних періодів і проаналізовано трансформацію поглядів різних учених, спричинену змінами політичних епох. Ці вчені так чи інакше вдавалися до наукового аналізу багатого творчого доробку В. Липинського.

Отже, комплексності дослідження сприяла й комплексність застосування охарактеризованих вище пізнавальних підходів, методів і прийомів. А ґрунтовний всебічний аналіз чотирьох блоків опрацьованої літератури дав нам змогу зрозуміти еволюцію поглядів В. Липинського про державу і право. Вивчення масиву науково-історичних праць мислителя допомогло спростувати деякі стереотипи, котрі утвердилися за кілька останніх десятиліть щодо основ його творчості. Усі зазначені групи джерел також сприяли всебічному висвітленню життя, діяльності і наукової творчої

спадщини видатного українського громадсько-політичного діяча, його політико-правового світобачення.

Висновки до першого розділу

На основі спеціального аналізу історіографії та джерельної бази дослідження, а також оцінки достовірності джерел вдалося сформулювати основні позиції та оптимальні, виважені підходи для ґрунтовного й об'єктивного вивчення системи політико-правових поглядів В. Липинського. Дослідники відповідної тематики нерідко мали різне уявлення про формування, становлення й розвиток, актуальність поглядів мислителя загалом. Завдання ж неупередженого дослідника – виокремити раціональне зерно, а у разі потреби спростування – знайти для цього переконливу аргументацію.

Встановлено, що суттєвий внесок у науковий аналіз поглядів мислителя зробили діаспорні вчені, які активно популяризували політико-правову, історико-публіцистичну спадщину мислителя та акцентували увагу на проблематиці українського державо- та правотворення.

Джерельна база дослідження – надзвичайно ґрунтовна, оскільки для написання дисертації було опрацьовано документи з 40 архівних фондів дев'яти архівосховищ України та виявлено чимало цікавих документів, переважно епістолярного жанру. Як результат, її згруповано у чотири блоки, а саме: 1) епістолярна спадщина (листування з Д. Левицьким, О. Шаповалом, С. Шелухіним, Д. Антоновичем, І. Кривецьким, О. Назаруком, о. Йосифом Сліпим, С. Томашівським, Андреем Шептицьким, В. Старосольським, Є. Чикаленком, В. Доманицьким, Г. Хоткевичем, І. Франком та іншими); 2) опубліковані наукові праці мислителя, з-поміж яких виділено основні: «Шляхта на Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії» (1909 р.), «З історії України» (1912 р.), «Листи до братів-хліборобів» (1919–1926 рр.), «Україна на переломі» (1920 р.), «Трагедія

українського Санчо Панча (Із записної книжки емігранта)» (1920 р.), «Братерська сповідь (У перші роковини ради присяжних Українського Союзу Гетьманців Державників (УСГД))» (1921 р.), «Релігія і церква в історії України» (1925 р.), «Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16–29 квітня 1918 р.» (1928 р.); 3) спеціальна література, присвячена науковій спадщині В. Липинського, у межах якої досліджено наукові розвідки вітчизняних та діаспорних науковців; 4) публічні виступи та публіцистичні праці В. Липинського, а також хроніка його державно-правової діяльності: «Меморіал до Українського інформаційного комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі» (грудень 1912 р.), «Промова під час ратифікації Берестейського договору між Україною і Німеччиною» (27 липня 1918 р.), «Угода гетьмана Павла Скоропадського з Українським Союзом хліборобів-державників» (8–29 квітня 1920 р.), «Статут і Регламент Українського Союзу Хліборобів Державників» (ухвалено на зборах УСХД 16–19 грудня 1920 р.).

Запропонована нами методологічна основа дисертаційної праці є не лише науковою за характером, а й плюралістичною. Заслуговує на увагу виокремлення комплексу філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що сприяло поглибленому аналізу формування та еволюції світоглядних позицій мислителя, а також допомогло отримати вагомі, вірогідні і нові теоретичні та практичні результати, положення й висновки, які сукупно повною мірою і всебічно розкривають сутність та зміст проблемної, складної, цікавої й актуальної наукової теми.

Попри велику кількість праць, де висвітлено окремі аспекти наукової спадщини мислителя, констатуємо відсутність спеціального комплексного дослідження його поглядів про державу і право у межах науки політичних і правових учень, історії української політичної і правової думки.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ПОГЛЯДІВ В. ЛИПІНСЬКОГО ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО

2.1 Суспільно-політичні умови формування та еволюції політико-правового світогляду В. Липинського

Народився майбутній ідеолог українського консерватизму 18 квітня 1882 р. у родинному маєтку польського шляхетського роду Липинських в с. Затурці Володимир-Волинського повіту Волинської губернії, тоді територія Російської імперії. Відомо, що найбільш активні учасники польського антиросійського повстання 1863 р. були позбавлені шляхетства та заслані до Сибіру, тож, очевидно, Липинські, якщо і перебували в опозиції до царату, то доволі поміркованій.

Здобував освіту В. Липинський у Житомирській, Луцькій та Київській гімназіях. У Києві, навчаючись у 1-й міській гімназії, потрапив до українського середовища, а наприкінці 1890-х рр. став брати безпосередню участь у зустрічах в домі Марії Требінської, де збиралася тогочасна українська інтелігенція різного віку та соціального походження. Був він прихильним до «хлопоманів», близьких до російських народників. Згодом відійшов від цієї течії, усвідомивши, що інтелігенти-хлопомани прагнуть максимально уподобитися «народу», замість того, щоб підтягувати цей «народ» до свого рівня.

Навесні 1901 р. у Києві проходив з'їзд делегатів середньошкільних учнівських корпорацій Правобережної України. В. Липинський, ставши делегатом цього з'їзду, запропонував створити одну спільну учнівську корпорацію для римо-католиків та православних на основі територіальної належності. Така пропозиція не була підтримана більшістю делегатів з'їзду,

тому і В. Липинський був змушений покинути його. За якийсь час він вийшов із римо-католицької корпорації та вступив до православної.

Після закінчення гімназії з 1902 р. відбував військову службу у Ризькому драгунському полку, розквартированому у Кременці на Волині. За висновком лікарської комісії був звільнений із цієї служби, але згодом поновився на ній після початку Першої світової війни.

Після першого звільнення з військової служби В. Липинський продовжив навчання в Ягеллонському університеті в Кракові, який на той час належав Австро-Угорщині. Формально вивчав агрономію (у 1906 р. отримав відповідний диплом), але відвідував університетські лекції й із інших предметів, зокрема із загальної історії та української літератури (їх читав Богдан Лепкий). Одружився на польці Казимирі Шумінській, з якою перебрався до Женеви, щоб вивчати соціологію. У Швейцарії пробув відносно недовго, близько року.

Цей період став одним із найважливіших на шляху становлення В. Липинського як політичного діяча з європейським, а не вузьконаціональним світоглядом. У Женеві близько познайомився з концепцією еліт соціологів В. Парето та Г. Лебона. Поділяв В. Липинський і погляди популярного в той час Ж. Сореля, що лише нація і традиція можуть запобігти моральному занепадові особистості. Ці отримані в роки навчання у Женеві переконання переважатимуть у В. Липинського до кінця його життєвого шляху.

Саме у цей час він уперше формулює власну ідею територіального патріотизму («територіалізму»), згідно з якою спільне проживання людей різних національностей та соціальних груп на певній землі (території) призводить до виникнення їхньої загальної лояльності й обов'язків щодо країни проживання та її народу. Разом з тим, В. Липинський вважає, що ця обставина жодною мірою не зобов'язує «територіалів» поривати зі своїм попереднім (чи звичним) суспільним середовищем. Скажімо, для польської діаспори в Україні є цілком нормальним (і допустимим) прагнення зберегти

власну польську культуру і польську національність. Єдина засторога – це не повинно поширюватися на «те загальнопольське право власності, що спирається на визиск українського народу».

Від 1907 р. В. Липинський жив поперемінно в різних країнах: Австро-Угорщині (Краків) та Російській імперії (родовий маєток Русалівські Чагари Уманського повіту).

Перебуваючи в українському середовищі, мислитель зміцнився у своїх проукраїнських симпатіях. Зрозуміло, що таке долучення до українського політикуму супроводжувалося ознайомленням із його провідними течіями, критичним осмисленням тогочасного «українства», формуванням власних оригінальних концепцій та підходів.

Тут доцільно бодай побіжно розглянути ті політико-правові погляди, які існували в передових колах українського суспільства поч. ХХ ст. і мали вагомий вплив на формування відповідних поглядів В. Липинського. Перед початком Першої світової війни ідея державної самостійності України не була надактуальною і поширювалася тільки серед деяких свідомих підросійських українців. Тим часом у середовищі української Галичини вона була представлена, хоча на практиці конкретних дій, які могли би реалізувати цю державницьку ідею, не було.

Першою політичною партією у колишній підросійській Україні стала Революційна Українська Партія (РУП), яка опублікувала нині широковідому брошуру-маніфест «Самостійна Україна». Вона відображала історію русифікаторської великодержавної політики царизму. Після виходу в світ цього збірника (1900 р.) національно-політичною програмою партії, що пізніше змінила свою назву на Українську Соціал-Демократичну Робітничу Партію (УСДРП), стала концепція *національно-територіальної автономії України* в межах нової демократичної Російської держави, яка мала постати у близькому майбутньому.

Два роки по тому постулат державної самостійності України закріпила у програмі друга за хронологією виникнення українська політична сила –

Українська Народна Партія (УНП), заснована у 1902 р. Вона, проіснувавши аж до більшовицького перевороту 1917 р., згодом змінила свою назву на Партію Самостійників-Соціалістів (ПСС), однак, на жаль, не виросла в помітнішу силу, яка би відіграла важливішу роль в українському політичному житті тих часів. Отже, діяльність цієї партії не принесла Україні жодних вагомих здобутків, окрім декількох публікацій патріотичного змісту.

Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія, яка на той час вважалася найбільш перспективною та продуктивною, почала занепадати у 1908–1909 рр. Унаслідок цих подій створилося безпартійне Товариство Українських Поступовців (ТУП), яке спрямувало свою діяльність на розвиток культурного та політичного життя населення, з акцентом на соціалістичних ідеях.

Таким чином, усі намагання відродити *українську соціал-демократію* та домінування такого напрямку у партіях національно-революційної орієнтації були марними і зведеними нанівець. Тому українці й далі реалізовували себе тільки в кооперації та культурництві.

Сама ідея самостійництва зародилася серед емігрантів підросійської України, які перебували в Галичині і далі, за кордоном. Поштовхом до такого процесу, гадаємо, стали певні міжнародні конфлікти на Балканах, де боролися політичні сили, лояльні до Австро-Угорщини та Росії, між якими назрівав збройний конфлікт. Український народ у цей час був поділений між ворогуючими державами.

У 1911 р. у Львові відбулися наради українських емігрантів, на яких передбачалося створити самостійницький керівний орган «Вільна Україна», щоб на його базі постала відповідна політична організація. На жаль, ці спроби були марними, хоча, на нашу думку, відіграли важливу роль у подальшому розвитку українського визвольного руху.

Унаслідок спілкування В. Липинського з Андрієм Жуком (1880–1968 рр., українським громадсько-політичним діячем, кооператором і публіцистом), Львом Юркевичем (1883–1919 рр., український соціал-

демократичний діяч і письменник) і Володимиром Степанківським (1885–1957 рр., громадським і політичним діячем, журналістом) на різні теми українського національного життя у Львові на початку 1911 р. виникла *ідея створення політичного органу*, який став би ідейним осередком організаційного руху в краю *під прапором державної самостійності України* [52, с. 47].

Як писав А. Жук: «Всі ми три були соціал-демократи й займали відповідальні становища в партії. Я був головою Закордонної Групи Партії, Юркевич видавав тоді у Львові журнал «Наш Голос», спільний орган російсько-української і галицько-української соціал-демократичної партії. Я, крім того, був членом Центрального Комітету Партії, Юркевич і Степанківський числились кандидатами в члени Центрального Комітету. Між мною і Степанківським з одної сторони і Юркевичем з другої були великі різниці в партійних справах, але всі ми сходились на тім, що в ту *мертвеччину*, яка панувала тоді на Україні, треба внести трохи життя, треба поставити на перший план національно-політичну сторону української справи, та коли не може се робитися під фірмою партії, до чого склонявся я і Степанківський, а проти чого рішуче повставав Юркевич, то треба причинитися, щоб постала якась *нова загальноукраїнська політика*» [52, с. 49].

В. Липинський приєднався до львівського патріотичного українського гуртка. У цей же час він у Кракові друкує працю «*Z dziejów Ukrainy*» («З історії України»).

Нагадаємо, В. Липинський зі шкільної лави підтримував товариські взаємини з кількома київськими політичними діячами, особливо близькі стосунки мав із Л. Юркевичем з Першої київської гімназії. Л. Юркевич у гімназійні роки часто зустрічався з В. Липинським і розмовляв із ним на політичні теми, тож порадив товаришам залучити до задуманої справи такого перевіреного «самостійника й націоналіста», як В. Липинський.

За спогадами А. Жука, В. Липинський відразу висловив новим однодумцям переконання, що «культурний розвій українського народу в Росії є неможливий, що Росія не має завдатків для конституційних форм життя, які той розвій могли б забезпечувати, що Росія не може стати державою національностей, є централістичною державою великоросів, тому не можна з нею пов'язувати вирішення українського питання, хоч український рух проявлявся в Росії майже виключно в культурних формах, однак його російська імперська влада переслідує, бо знає, що той рух за своєю суттю є рухом політичним». В. Липинський стверджував, що культурним способом нічого неможливо здобути і побудувати, а щоб рухатися вперед до реалізації національної ідеї, потрібно висунути й отримати підтримку іншими верствами населення державної позиції, взявши за основу економічні розбіжності, які існують між Україною і Москвою. Саме виявлення цих розбіжностей і дасть народові розуміння ситуації, в якій він перебуває [52, с. 54].

В. Липинський у цей час виклав власні концепції подальшого розвитку України, а саме: цілковита самостійність України або ж приєднання України до Австро-Угорщини. Він розглядав перебування під Австро-Угорщиною як єдиний шанс *зародження української державності в Галичині*. Мислитель висловлював упевненість, що українцям не варто боротися за демократизацію Росії, адже в такий спосіб неможливо досягти результату. Також В. Липинський вважав, що «російська революція годується головним чином нашими соками, нам же приносить тільки дальшу русифікацію» [52, с. 48].

Назагал В. Липинський уже тоді скептично ставився до демократії по-російськи й вважав її шкідливою. Він висловлював переконання, що ця «псевдодемократія» буде «душити нас» не гірше від царизму [52, с. 49].

Росія в цей час проводила власну політику на території Галичини, у різний спосіб активно підтримуючи, підготовуючи організації москвофілів. На цю її діяльність В. Липинський звертав особливу увагу і добре розумів,

для чого вона реалізується. Він дійшов до висновку, що імперська Росія готується до великої війни, яка не омине і українців, котрі, на його думку, можуть виявитися цілком не готовими до безкомпромісної боротьби за самостійність і незалежність.

Своєю чергою, А. Жук вважав, що форми національного визволення можуть бути різними: «Українському народові справді бракує *національної свідомості*, а сам процес усвідомлення своєї патріотичної приналежності є достатньо довгим та тернистим. Політика, яка існує у певній державі, повинна враховувати інтереси людей, котрі населяють цю державу. Щоб мати певні важелі впливу, в першу чергу слід змінювати саме ставлення народу до цієї влади. Так як справжньої української інтелігенції залишилося мало, необхідно звертатися за допомогою до інших держав, але це, звісно, повинна бути суттєва і визначальна міжнародна допомога, яка би відстоювала українські позиції.

У незалежність української держави А. Жук не вірив, а вважав за потрібне спонукати зацікавлені в Україні держави (Австро-Угорщину й Росію) до свого роду бартерних відносин, які стали би корисними обом державам. Краще життя і перспективи розвитку він вбачав в Україні під Австро-Угорщиною, однак, на відміну від позиції В. Липинського, також і не відкидав можливості певного культурного розвитку і під Росією [52, с. 51].

Окрім зустрічей із політиками-емігрантами з підросійської України, В. Липинський мав змістовні бесіди з митрополитом А. Шептицьким і, між іншим, інформував його про наміри та плани учасників гуртка. Ознайомившись із питанням, митрополит висловлював упевненість у майбутній перемозі української справи [52, с. 52].

Також із відома учасників цього інтелектуального гуртка В. Липинський відвідав і професора М. Грушевського, щоб дізнатися і про його ставлення до політико-правових ідей, які пропонували члени названого вище гуртка. Останній спілкувався з В. Липинським надзвичайно обережно, а вже після зустрічі з мислителем написав йому такого листа: «Ситуація,

викликана останньою делегацією, того роду, що наказує дуже велику обережність з такою ідеєю, про яку Ви мені говорили. І хтозна, чи відповідний час з задуманими Вами виступами» [52, с. 74].

М. Грушевського можна зрозуміти. У 1894 р. він, російський підданий, прибув із підросійської України до Львова, аби викладати в австрійському університеті, і мусив зберігати особливу обережність у питаннях політичних. Підтримка В. Липинського в його прагненнях до самостійної України, частина території якої на той час належала Австро-Угорщині, могла би мати непередбачувані наслідки.

Схоже, жодної конкретної підтримки учасники гуртка й серед інших українських суспільно-громадських діячів так і не отримали.

У цей період В. Липинський написав працю «Шляхта на Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії» (1909 р.), згодом польською мовою – розвідку «Z dziejów Ukrainy» (1912 р.) (дослівно – «З історії України») та низку газетних статей, про які йтиметься далі.

Поява твору «Z dziejów Ukrainy» («З історії України») викликала певний резонанс, передусім серед українських політичних кіл, а її автор здобув неабияку популярність у вузьких колах національно орієнтованого українського політикуму.

Отож, доречно стверджувати, що громадсько-політичну діяльність В. Липинський, за власним визнанням, розпочав на початку 1900-х років [103, с. 251]. Мислитель уже тоді чітко позиціонував себе як упевненого самостійника [104, с. 292].

З початком Першої світової війни В. Липинський повернувся до військової служби в російській імператорській армії. Це було доволі несподіваним кроком, адже напередодні він брав участь в організації за межами України опозиційного українського політичного центру, згодом трансформованого у Союз Визволення України (1914 р.).

Перша світова війна, окрім усього іншого, радикалізувала загальні суспільні настрої в Європі та світі. «Людина з гвинтівкою» після тривалого

перебування в окопах на межі життя і смерті перестала, як раніше, цінувати закон і порядок; впала цінність людського життя – і власного, і «ворога»; маси більше не хотіли чекати «сподіваної волі» від можновладців, а бралися вирішувати нагальні суспільні проблеми *manu militari*. Це була не лише тенденція 1917–1921 рр., оскільки щось подібне простежувалося під час американської Війни за незалежність 1776–1783 рр., Великої французької революції та в Європі доби наполеонівських війн, повторюється, зрештою, й нині в Україні, яка з 2014 р. потерпає від російської агресії та загалом гібридної війни у багатьох вимірах.

Для В. Липинського, як і багатьох тисяч українців, росіян, поляків, німців тощо, закінчується «демократичний» період його політичних поглядів. У 1917 р. він звинувачує ще донедавна йому ідейно близьких соціал-демократів у браку державницької волі. Бере активну участь в українізації тилових військових частин російської армії на Полтавщині, спільно з Сергієм Шеметом поринає в політичну діяльність із консолідації «хліборобського елементу» Полтавщини (тобто «міцних селян»). Також у жовтні 1917 р. виходить у світ програма Української демократичної хліборобської партії (УДХП), до розробки якої чи не найбільше доклався інтелектуал В. Липинський.

Вітчизняні історики сходяться на тому, що певний досвід громадсько-політичної та державницької роботи, котрий В. Липинський набув у цей революційний період, безумовно, відіграв провідну роль в еволюції його поглядів на сутність та проблеми українського державотворення, на формування його оригінальної консервативно-монархічної теорії [156, с. 118]. Доволі вагомим елементом цього набутого досвіду є, власне, ставлення В. Липинського до української влади періоду 1917–1920 рр.; і розвивалося воно винятково під впливом динамічної політичної ситуації.

Словом, В. Липинський зустрів буржуазно-демократичну лютневу революцію 1917 р. у Полтаві, коли служив начальником військового кінного резерву. Повалення російського самодержавства мислитель захоплено

підтримав, однак не поділяв позиції більшості діячів Української Центральної Ради. Навесні 1917 р. у Полтаві виникла Українська військова громада (УВГ), яка сприяла створенню в тилкових підрозділах російської армії національних українських військових формувань. УВГ своєю діяльністю відверто демонструвала національні підходи, приміром, виступала проти святкувань річниці перемоги Петра I під Полтавою [47, арк. 127].

УВГ визнала ЦР «тимчасовим урядом автономної України» в момент проголошення ЦР першого Універсалу 10 (23) червня 1917 р. Тоді ж УВГ відверто висловила думку, що вся повнота влади в Україні належить лише УЦР та її урядові – Генеральному Секретаріатові [48, арк. 191].

Незабаром В. Липинський особисто переконався в упередженості *класових позицій* Центральної Ради. Незважаючи на активну участь в українізації кавалерійської військової частини на Полтавщині, місцева українська влада відмовилася погодити його командиром цієї частини, пояснюючи свою відмову його шляхетським походженням. Цей промовистий факт викликав у В. Липинського певну недовіру до діяльності ЦР [82, с. 11]. Як писав згодом Д. Дорошенко, «з моментом революції всі свідомі українці проголосили себе соціалістами, а ті, що мали відвагу до соціалістів себе не зарахувати (як-от В. Липинський), ті залишились поза політичним життям. Українського патріота і несоціаліста ніби й помислити було не можна...» [53, с. 268].

В. Липинський мимоволі доходить висновку, що діяльність ЦР спрямована зовсім не на першочергові речі. Він вважав, що боротьба повинна точитися за повну державну й культурну незалежність усієї української нації без винятку.

Нагадуємо: В. Липинський проявив себе як громадсько-політичний діяч шляхом прямої участі у заснуванні Української демократично-хліборобської партії (УДХП) у 1917 р. Вона була створена зусиллями відомих земських і громадських діячів Володимира й Сергія Шеметів, а

також голови Лубенського селянського комітету М. Боярського. Основним вектором діяльності партії стало намагання об'єднати українських землевласників.

Перед Центральною Радою та її Генеральним Секретаріатом постали невідкладні практичні завдання, зокрема вирішення аграрного питання. Ситуація ускладнювалася тією обставиною, що більшість політичних партій в Україні підтримували *ідею соціалізації землі*. Повна ліквідація приватної власності на землю означала підрив звичних відносин на селі, тож загрожувала анархією та безладом.

Новостворена УДХП, до котрої увійшов і поляк за національним походженням та шляхтич за соціальним В. Липинський, представляла ліберальний політичний напрям. Третій Універсал ЦР скасував приватну власність на землю, що закономірно зумовило активізацію політичної діяльності УДХП. Ще на установчих зборах 29 червня 1917 р. в м. Лубни партія виголосила основний напрям своєї діяльності – збереження суверенітету українського народу, відновлення приватної власності та парцеляції за викуп поміщицьких маєтків для задоволення потреб малоземельних селян і залишення в руках попередніх власників такої кількості землі, яку встановить Український сейм [196, арк. 15].

Відтак партійці доручили В. Липинському поглибити програму УДХП, опубліковану в жовтні 1917 р. Він розширив її положеннями про необхідність формування провідної верстви суспільства з державницькою свідомістю, паралельне співіснування орендної та приватновласницької форм землеволодіння, встановлення державного контролю за національним господарством тощо [188].

Тож уже в 1917 р. керівництво УДХП в цілому та В. Липинський зокрема не поділяли основні положення соціально-політичної програми ЦР, однак вони дотримувалися думки, що ця влада є легітимною, відтак заслуговує на їхню політичну підтримку. На думку дослідниці Т. Осташко, такий політичний конформізм характеризував усю політичну діяльність В.

Липинського протягом усього періоду національно-визвольних змагань [149, с. 133].

Не будемо заглиблюватися у перебіг подій весни – середини осені революційного 1917 р. У цей час ще зберігалася надія на демократичний розвиток Росії, зокрема «справедливе» вирішення національного питання майбутніми Установчими Зборами – після закінчення Світової війни, як обіцяв російський Тимчасовий уряд.

Ситуація різко змінилася після Жовтневого збройного перевороту в Петрограді та узурпації влади більшовиками.

Після ухвалення резолюції, в якій УЦР висловилося проти більшовицького повстання в Петрограді, уряд «революційної» Росії на чолі з В. Леніним 4 грудня 1917 р. висунув ультиматум. Більшовицький Совнарком, з одного боку, формально визнав право Української Народної Республіки (УНР) на національне самовизначення, а з іншого, – висунув низку зухвалих вимог до її зовнішньої і внутрішньої політики.

Збройний конфлікт, знаний ще як Перша українсько-більшовицька війна, розпочався 10 грудня 1917 р. у Харкові через роззброєння українського бронедивізіону російськими більшовицькими військами.

Перша українсько-більшовицька війна була «дивною» у тому розумінні, що обидві сторони не мали власних збройних сил, а послуговувалися росіянами чи малоросами – фронтовиками, які після сумнозвісних ленінських Декрету про мир та Декрету про землю підрозділами і частинами зривалися з фронту, щоб у себе вдома щонайшвидше розпочати поділ землі.

Найбільше вказана обставина посприяла більшовикам, які використовували анархічні ешелони дезертирів для проголошення «радянської влади» в населених пунктах уздовж залізничних шляхів сполучення. Нововстановлена таким чином влада щедро давала «революційним» солдатам вугілля для потягів, продовольство та грошові кошти – реквізовані «на потреби революції» у місцевих «буржуїв».

Свою чергою, Центральна Рада відверто не бажала забезпечувати цей анархістський потік, у тому числі і в Росію, коштом місцевого українського населення.

Єдиною силою, яка могла реально чинити опір цій солдатській стихії, був 1-й Український корпус, «українізований» генералом П. Скоропадським ще влітку 1917 р. Однак в енергійного генерала відразу не склалися відносини з дуже вже «демократичною» УЦР, яка надміру побоювалася, що П. Скоропадський схоче стати українським Наполеоном. Популярного командира усунули від командування, ставка була зроблена на зовнішні сили (Німеччину та Австро-Угорщину) й нечисленних «усусів»-галичан під проводом Є. Коновальця та А. Мельника.

Нескладно уявити собі реакцію офіцера В. Липинського на цю, як зараз кажуть в Україні, «зраду». В той час як інші народи постреволюційної Росії робили ставку переважно на власні сили (К. Манергейм у Фінляндії, Ю. Пілсудський в Польщі тощо), не відмовляючись, утім, від зовнішньої підтримки, безвольна УЦР власними руками знищила єдину боєздатну силу – 1-й УК та усунула з політики єдиного у цій ситуації українського військового авторитета – П. Скоропадського.

Втіхою для вчорашнього демократа В. Липинського стала національна політика Центральної Ради, спрямована на консолідацію населення України, безвідносно до національного походження. Закон «Про національно-персональну автономію» від 9 січня 1918 р. надав право росіянам, полякам та євреям задовольняти свої національно-культурні потреби на території України, незалежно від місця їхнього проживання. Водночас представники кількісно менших націй були поставлені в умови проходження складнішої процедури визнання своїх прав на національний розвиток.

Це лише частково збігалось з ідеями «територіалізму» В. Липинського, сформульованими ще під час його перебування у Женеві. З одного боку, чисельніші діаспори (російська, польська та єврейська) визнавалися УЦР «повноцінними» громадянами зі своїми національно-культурними

потребами, які держава зобов'язувалася поважати і підтримувати. З іншого боку, ті ж білоруси чи чехи, які здавна селилися на рідній серцю В. Липинського Волині, вочевидь опинилися в нерівному становищі. Тому апелювати до їхніх «територіально-мотивованих» почуттів вдячності до України та «вимагати» від них українського територіального патріотизму ставало куди складніше.

Після переговорів між УНР і державами Четверного блоку 27 січня (9 лютого) 1918 р. було підписано Брестський мирний договір. Відповідно до його умов Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина визнавали УНР суб'єктом міжнародного права та зобов'язувалися надати їй збройну допомогу для боротьби з більшовиками. Також УЦР упродовж першої половини 1918 р. мала забезпечити держави-союзниці певною кількістю сільськогосподарської продукції. Вже 18 лютого 1918 р. війська Четверного блоку ввійшли на територію України, а наступного місяця – до Києва. Німецько-австрійська присутність в Україні позначилася на авторитеті УЦР, яка почала стрімко втрачати соціальну підтримку всередині країни [70].

Беручи на себе зобов'язання поставок до Німеччини та Австро-Угорщини значних обсягів продовольства, Центральна Рада мусила розуміти принаймні три речі. По-перше, ніде інде, як у власного українського селянина, ці сотні тисяч голів худоби та мільйони штук яєць їй узяти буде нізвідки. По-друге, коштів на цивілізований викуп у населення цього продовольства у неї немає, отже, доведеться вдаватися до практики реквізицій. По-третє, в умовах революції та шаленої більшовицької демагогії селянство чинитиме неодмінний опір, відмовить ЦР у попередній політичній підтримці і цим неминуче поховає саму ідею «демократичного» варіанта української незалежності.

Навесні 1918 р. стало очевидним, що ЦР не здатна вирішити актуальну земельну проблему, тож хліборобський рух у країні активізувався. Вже у березні 1918 р. у Києві відбулося кілька нарад за участю В. Липинського. На цих нарадах він висловлювався про

необхідність зміни політичного устрою України за монархічним принципом. Реалізація таких планів можлива, на його думку, лише за німецької допомоги. Однак спроба УХДП знайти підтримку в колі німецького командування завершилася цілковитою невдачею [201, с. 177].

У квітні 1918 р. став цілком очевидним той факт, що УЦР не має можливості управляти країною в такій складній внутрішній і зовнішній ситуації. Отже, реформування державного механізму стало нагальною потребою. Внаслідок цих перемін відбулося проголошення колишнього царського генерала П. Скоропадського гетьманом України 29 квітня 1918 р. у Києві на з'їзді хліборобів. У ніч із 29 на 30 квітня 1918 р. було здійснено державний переворот із захопленням влади. Таким чином УЦР офіційно припинила свою діяльність [70].

Гетьманський переворот не спирався винятково лише на військову міць, як, приміром, наполеонівський переворот 18 брюмера VIII (09.11.1799) року. За гетьманом стояли й певні політичні сили консервативного спрямування – коаліція УДХП (партія, одним із засновників та лідерів якої був В. Липинський), Української Народної Громади П. Скоропадського та Союзу земельних власників.

В основу економічної політики гетьман поклав принципи підприємництва, приватної власності, а у сфері політичного життя – жорстку модель централізованої влади. У «Грамоті до всього українського народу» 29 квітня 1918 р. визначалися головні завдання нової влади: підготовка закону про вибори до національного законодавчого сейму, надання селянам права викупу землі в поміщиків, відродження свободи торгівлі, відбудова промисловості, поліпшення умов праці робітників тощо.

Нескладно зрозуміти, що ці кроки здебільшого відповідали тогочасним політичним поглядам В. Липинського, які почали формуватися ще в попередню історичну добу. Симпатії до гетьмана мусили лише посилитися з огляду на його кадрову політику – коли постало питання про призначення на посаду в державному апараті, гетьман надав перевагу професіоналізму над

національним походженням. У трьох кабінетах прем'єра-українця Ф. Лизогуба [19] неодмінно знаходилося місце професіоналам із російськими (Георгій Афанасьєв, Василь Колокольцев), польськими (Антон Ржепецький), єврейськими (Сруль Гутник), німецькими (Юлій Вагнер, Еміль Ландсберг, Сергій Мерінг) прізвищами, народженим поза межами України – в С.-Петербурзі, Уфі, Бессарабії, Пензенській губернії тощо.

Та й автором програмного документа Гетьманату «Грамоти до всього українського народу» став російський професор, уродженець С.-Петербурга О. Палтов. Етнічний росіянин повністю відхрестився від Росії, не лише більшовицької, але й «демократичної»: «Права приватної власності як фундаменту культури й цивілізації відновлюються повною мірою, **всі розпорядження** колишнього українського уряду, так само як і **Тимчасового російського уряду скасовуються і анулюються** (виділення моє. – *Авт.*). На фінансовому та економічному полі відновлюється повна свобода торгівлі і відкривається широкий простір приватного підприємництва й ініціативи...» – цілком у дусі «територіалізму» етнічного поляка В. Липинського.

Принагідно зауважимо, що Олександр Олександрович Палтов був автором проєкту не лише «Грамоти до всього українського народу», а й «Законів про тимчасовий державний устрій України». Також він підготував проєкт утворення Української держави у формі Князівства Київського і Королівства Галицького. Проте П. Скоропадський відхилив цю пропозицію як (несвоєчасну. – *Авт.*) спробу абсолютизації своєї влади [17]; тобто, як зараз прийнято говорити, «в команді» П. Скоропадського перебували люди з близькими до В. Липинського часів другого періоду його творчої діяльності поглядами – консервативно-монархічними, навіть «правіші» за самого Гетьмана.

Історики одноголосно сходяться на думці, що у 1918 р. «демократичний» період В. Липинського остаточно змінився консервативно-монархістським.

Відверто кажучи, у потомственого шляхтича, офіцера, інтелігента з європейською (Краків, Женева) освітою В. Липинського вибір був доволі нешироким: «романтики» з національно-демократичного табору, які відновлять свої позиції після перевороту Директорії наприкінці 1918 р., та російська (радянська) державна модель, поспіхом адаптована до малоросійських умов.

Зокрема, Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР) у Конституції від 10 березня 1919 р. означено як організацію диктатури трудящих та експлуатованих мас пролетаріату і найбіднішого селянства над їхніми споконвічними експлуататорами – капіталістами і поміщиками. В цьому варіанті диктатура мала забезпечити перехід від буржуазного ладу до соціалізму, знищивши при цьому державу і поступившись місцем вільним формам співжиття. Поняття приватної власності зникає, однак з'являється робітничий клас, свобода слова, зібрань і союзів існує тільки для трудового народу. Україна стає братерською державою з усіма радянськими республіками і заявляє про свою готовність увійти до складу Єдиної Міжнародної Соціалістичної Радянської Республіки [70].

Зрозуміло, більшість цих положень (якщо не всі, разом узяті) суперечили державно-правовим поглядам В. Липинського – вже на доктринальному рівні.

З іншого боку, гетьманська адміністрація не лише була ідейно близькою для В. Липинського, а й сама зробила помітний крок назустріч, призначивши фактично дилетанта на важливий дипломатичний пост – посла Української держави у Відні. Це призначення завдяки своїй значущості вводило В. Липинського до трійки українських представників у найважливіших для тогочасної України столицях: Москві, Берліні та Відні.

На цьому посту В. Липинський продовжував залишатися й після повалення гетьмана внаслідок виступу Директорії. Щоправда, Відень втратив для Другої УНР своє попереднє значення як одного з європейських центрів сили.

Доречно зазначити, що й за нової української влади В. Липинський залишався, за власним визнанням, «переконаним прибічником гетьманської форми правління», проте дотримувався думки, що у складні для нації часи слід відкинути ідеологічні розбіжності задля праці на благо України. Втім, подальші драматичні події в Україні, які сам В. Липинський охарактеризував як «самоспалення, в якому згорає наша хата» (зокрема, розстріл петлюрівцями полковника Болбочана за сфабрикованими обвинуваченнями) змусили посла оголосити про свою відставку з посади (серпень 1919 р.). Цей демарш відбувся цілком цивілізовано, без будь-якого натиску чи агресії зі сторони протестувальників. В. Липинський передав справи посольства своєму заступникові, після короткого перебування у санаторії «Гутенбрун» у м. Бадені оселився у курортному містечку Райхенау (Нижня Австрія).

Ця дипломатична (і водночас політична) кар'єра, як ніщо інше, переконує нас в ідеалізмі В. Липинського, його щирій відданості українській національній ідеї. Він нічого не просив і ні від чого не відмовлявся, але, коли дипломатична служба Україні стала несумісною з власними переконаннями, надав перевагу переконанням. При цьому, не сприймаючи нової влади України, не став їй жодною мірою шкодити.

Життя політичного емігранта у курортному австрійському містечку мало свої особливості. Усунений від активної політичної діяльності, «чужий» для більшості тогочасних українських емігрантів із петлюрівського та ЗУНРівського таборів, В. Липинський отримав нарешті змогу зосередитися на науковій діяльності.

Останнім і, мабуть, найважливішим періодом на життєвому шляху В. Липинського вважається пізній період – *незалежний, консервативний* (1929–1931 рр.).

На початку цього періоду В. Липинський займає почесну, але маловпливову посаду голови Ради присяжних – свого роду ідеологічного та політичного центру українських емігрантів-гетьманців.

Уже на початку 1928 р. певні суперечки, внутрішні конфлікти та боротьба за домінування і навіть монопольну владу між різними угрупованнями дещо послаблюють *гетьманський рух*.

Перші розбіжності виникли через неправильне тлумачення основних ідейних засад В. Липинського і П. Скоропадського політичними діячами Західної України. Первісно постає конфлікт інтересів В. Липинського з Осипом Назаруком і Степаном Томашівським, який був одним із творців *галицької автономістичної політики* у післявоєнний період, а також співробітником газети «Нова Зоря». Відтоді, як О. Назарук став редактором «Нової Зорі», розпочалася його заочна полеміка з В. Липинським (цей конфлікт тривав два роки).

Як не дивно, В. Липинський щиро хотів бачити в особі О. Назарука послідовного провідника саме *гетьманської ідеї* у поневоленому, окупованому поляками після поразки національно-визвольних змагань, західноукраїнському регіоні [113].

Факт остаточного переїзду тяжко хворого на туберкульоз В. Липинського (понад рік перебував у Берліні) до Австрії загострив цей конфлікт ще більше. Від'їзд В. Липинського послабив позиції в Берліні українців-прибічників т.зв. ідеалістичної політики, ним пропагованої. Нова «дружба» колишнього гетьмана П. Скоропадського зі С. Шеметом, котрий висунув ідею практичної політики, спричинила конфлікт у керівництві організації гетьманців. Із цього приводу С. Шемет писав: «Стремління зробити з Липинського Магомета, а з «Листів до братів-хліборобів» – Коран – це перекручення. Така пересада (тобто підміна понять. – *Авт.*) тільки відштовхує від нас реалістично настроєні елементи, котрі шукають політичного знання, а не політичної віри» [151, с. 87].

Аби уникнути надалі «порушень партійної дисципліни» і досягти організаційної злагоди, В. Липинський запропонував завести для членства організації легітимацийні та анкетні картки. «Бо бачу ясно, що коли ми не знайдемо способу усунути внутрішнє тертя, то воно знищить останню нашу

організаційну спробу – Гетьманську Управу (виконавчо-розпорядчий орган. – *Авт.*) і тим поставить хрест над нами і над ділом нашим», – констатував В. Липинський у листі від 29 січня 1928 р. до Ради присяжних (найвищий керівний орган. – *Авт.*) Українського союзу хліборобів-державників.

Щодалі більше загострювалися відносини В. Липинського й з колишнім гетьманом України П. Скоропадським.

До середини 1920-х рр. чисельність українських консервативно-монархічних організацій значно зросла, з'явилися й нові аналогічні союзи у Франції, Аргентині, Англії. Гетьман П. Скоропадський поступово став в українському монархічному русі фігурою, рівнозначною постаті В. Липинського, котрий свідомо заклав у Статут організації такі обмеження, що зробили непомітним його головування у керованій ним Раді присяжних. Спочатку П. Скоропадський був звичайним членом Ради присяжних, склавши у 1921 р. присягу членства.

Свої позиції у монархічному русі зміцнював він передусім завдяки підтримці В. Липинського, котрий доклав чимало зусиль для обґрунтування легітимності гетьманського роду Скоропадських та максимального виправдання політичних помилок гетьмана в Україні у 1918 р.

Втім, підтримуючи загалом П. Скоропадського, В. Липинський не зацікавлювався на його особистості. Суто теоретично монархом майбутньої незалежної України могла у той час виступити й інша політична фігура. Як видається, така постановка питання диктувалася ще й тим, що у західноукраїнської частини українських монархістів малося й власне бачення такої кандидатури – легендарного Василя Вишиваного з роду Габсбургів, українського патріота з монархічної династії.

Коли ж П. Скоропадського більшість українських монархістів почала сприймати як єдиного претендента на гетьмана майбутньої *дідичної трудової української монархії* (оригінальний термін В. Липинського), гетьман поставив за мету остаточно звільнитися від ідеологічного контролю з боку В. Липинського. На той час кількість відданих прибічників гетьмана у Раді

присяжних уже значно переважала прихильників невизначеної позиції В. Липинського. Крім того, фактичний керівник «ідеалістичного» руху, головний його ідеолог В. Липинський перебував – внаслідок загострення захворювання – доволі ізольовано у віддаленій австрійській провінції Бадені. Ця обставина до певної міри не давала йому змоги швидко реагувати на політичні ініціативи колишнього гетьмана, що ставав дедалі авторитарнішим політиком.

Зокрема, у січні 1929 р. під час поїздки до Будапешта П. Скоропадський провів перемовини з угорськими урядовцями без погодження на це з Радою присяжних. Дізнавшись про будапештську акцію П. Скоропадського, В. Липинський просив у Ради присяжних «повновласті для упорядкування цього (гетьманського. – *Авт.*) (по)руху» [111, с. 284–285], тобто спостерігалось відверте небажання гетьмана зважати на думку колективного органу управління.

Після повернення П. Скоропадського до Ванзее гетьман призначив нового голову Гетьманської управи – Й. Мельника. По суті йшлося про свого роду конституційний переворот у монархічному русі. Й. Мельник був абсолютно лояльним та підконтрольним П. Скоропадському. В. Липинський пропонував на цю посаду свого прибічника М. Кочубея. Так, раніше тліючий конфлікт став відкритим і принциповим, адже одноосібні дії гетьмана свідчили про рішучий намір позбавити попереднього голову Управи, В. Липинського, будь-якого серйозного впливу на монархічний рух.

У липні 1930 р. відбувся Перший з'їзд гетьманців, який затвердив П. Скоропадського головою Ради присяжних. Згодом у своїй заяві колишній (скинутий у 1918 р.) гетьман стверджував, що «ясновельможний Пан Гетьман, з огляду на те, що реальна політична праця вимагає здоровіших нервів, пропонував В. Липинському обмежити свою компетенцію винятково справами теоретичного й ідеологічного характеру, і що В. Липинський на це не погодився» [151, с. 79].

На той час В. Липинський уже остаточно позбувся попередніх ілюзій щодо особистості П. Скоропадського. Як видається, це були не стільки особисті амбіції В. Липинського (який жодним чином не міг претендувати на відповідну посаду), скільки несприйняття позиції колишнього гетьмана: *Я або ніхто*. Свого часу В. Липинський без найменших коливань відмовився від посади посла у Відні. Чогось подібного він тепер наївно очікував від гетьмана: якщо буде потрібно, поступитися особистими амбіціями заради монархічної ідеї.

18 серпня 1930 р. В. Липинський надіслав листа гетьманові, в якому прямо звинуватив його у фактичній узурпації влади і стверджував, що на підставі Статуту заявляє про розпуск Ради присяжних і ліквідацію УСХД. Однак оточення П. Скоропадського виставило В. Липинського «диктатором» та поширювало чутки про наявність психічних вад у колишнього голови Управи.

Головною причиною конфлікту стала незгода з низкою політичних кроків П. Скоропадського, які суперечили уявленням мислителя про політичну принциповість та ідейну чистоту монархічного руху. Тим самим у цьому конфлікті ще раз проявилися високі моральні якості В. Липинського і як людини, і як політика. Однак ця шляхетна позиція ідеолога консерваторів часто неадекватно сприймалася багатьма учасниками руху.

Незважаючи на тривалу й виснажливу хворобу, В. Липинський до кінця життя зберігав ясний розум, перспективне бачення шляхів розбудови майбутньої Української демократичної, правової, європейської держави. Він чітко дотримувався виваженості, моральності, принциповості та ідейної послідовності у своїй суспільно-політичній та громадській діяльності [172, с. 46].

Натомість П. Скоропадський, ледь оговтавшись від політичного краху 1918 р., зосередив свої зусилля не так на інтересах України, як на власних амбіціях. Так само, до речі, вчиняє й більшість сучасних українських політиків-популістів, котрі по суті діють у своїх власних інтересах,

обслуговуючи потреби *олігархату*, забуваючи про привабливі програмні обіцянки електорату перед проведенням виборів.

Після повного розриву відносин із гетьманом (ідеологічні розбіжності почалися значно раніше, що відразу відобразилося на науковій спадщині мислителя), 18 вересня 1930 р. В. Липинський разом із невеликим гуртом однодумців – В. Залозецьким, В. Кучабським, М. Кочубеєм, Р. Метельським, М. Савур-Ципріяновичем – засновує нову організацію під назвою *Братство українських класократів-монархістів, гетьманців*.

Ідеологія Братства була тією ж, що й на попередньому етапі діяльності гетьманців. Різниця полягала передусім у тому, що питання вибору династії відкладалося до скликання *Українських установчих зборів* після відродження Української демократичної незалежної держави. У комунікаті (тобто зверненні) нової організації, опублікованому вже після смерті (14 червня 1931 р.) В. Липинського в її друкованому органі «Збірнику Хліборобської України», констатувалося, що «братство взяло на себе не тільки завдання зберігання чистоти Ідеї, якої творцем був Покійний, але й переведення її в життя класократичним методом...». Згідно з волею покійного В. Липинського Братство заявило про те, що перебирає на себе *монархічні традиції* – як його невід’ємну духовну спадщину. Однак діяльність організації з часом занепала, адже його учасники мешкали у різних країнах і спілкуватися ставало дедалі складніше [139, с. 23].

Послідовним прихильником ідейної спадщини В. Липинського залишився відомий історик Д. Дорошенко, хоч і не увійшов до складу Братства. Близькою до організації за політичними поглядами була й група *галицьких монархістів* (І. Кревецький, І. Крип’якевич, Т. Коструба). Але діяльність Братства не набула достатнього розмаху і після виходу 2-го тому «Збірника Хліборобської України» фактично припинилася [115, с. 246].

Отже, можемо стверджувати, що політико-правові погляди В. Липинського пройшли певні етапи формування, становлення і розвитку. Його консервативна, монархічна концепція мала когорту ідейних

прихильників, особливо серед діячів діаспори, оскільки етнічні українські землі були на той час окуповані авторитарними загарбницькими режимами сусідніх держав.

На нашу думку, головними чинниками, що впливали на еволюцію поглядів мислителя, були його багатий життєвий досвід та ясне бачення потенційних небезпек для державного та правового будівництва в Україні. До останніх днів життя він закликав українців до єдності, соборності, патріотизму, високої жертвності і своїм прикладом служіння українській державницькій ідеї постійно підтверджував цю шляхетну життєву позицію.

2.2 Історичні й теоретико-правові передумови та суспільні впливи на формування політико-правового світогляду В. Липинського

Кожен науковець, надто в царині суспільних наук, провадить свою діяльність у певному історичному середовищі, яке характеризується власними визначальними політичними, економічними, ідеологічними, культурними та іншими впливами, а також загальною розстановкою політичних сил та домінуючими настроями в науковому оточенні.

Історичний час В. Липинського – це доба корінного суспільного перелому. Руйнуються, здавалось би, непохитні імперії, отримують право голосу раніше упосліджені класи та соціальні групи, легко відкидаються звичні уявлення про державу і право, набуває дедалі більшої популярності марксистська теорія суспільного розвитку, з'являється її фашистсько-нацистська альтернатива тощо.

Та водночас залишаються «вічні» авторитети: Платон, Аристотель, Макіавеллі, Монтеск'є, Руссо, Б. Франклін, Кант, Гегель, зазіхати на яких нереально навіть сучасним мислителям із їхніми численними послідовниками.

Спробуймо принаймні побіжно окреслити ту історичну ситуацію в світі ідей, у котрій формувалися теоретико-правові погляди В. Липинського.

Розпочнімо з Російської імперії – його формальної батьківщини (в розумінні державного утворення, до якого входили ті українські етнічні землі, де мислитель народився (Волинь) та мав маєтності (Уманський повіт) як джерело матеріального забезпечення.

У ХХ ст. Російська імперія увійшла як абсолютистська монархія. Її офіційну ідеологію (правові аспекти), переконані, найліпше характеризує праця О. Романовича-Славатинського «Пособие для изучения русскаго государственного права» [167], яку можна назвати апологетизацією монархізму, причому монархізму великодержавного – в штучній обгортці православ'я та «посконності». Поза сумнівом, випускник київської гімназії В. Липинський не міг свого часу не ознайомитися з працею київського ж монархіста О. Романовича-Славатинського (вона широко використовувалася у навчальному процесі) та його аргументацією.

Однак уже в 1905 р. Російська абсолютистська імперія затріщала по швах і почала поступову еволюцію до конституційної монархії – шлях, який уже попередньо пройшли Англія, Пруссія, Австро-Угорщина та інші європейські держави.

У В. Липинського вдумливий читач ніде не знайде закликів до абсолютизму, історична епоха якого в Європі початку ХХ ст. уже минулася безповоротно.

Однак не самою лише моделлю Російської імперії та її історичним досвідом керувався мислитель у своїх науково-теоретичних розробках.

Неабиякий вплив на Європу та світ загалом на початку ХХ ст. мала сумнозвісна «справа Дрейфуса». «Рядові французи, – вказує В. Макарчук, – на власні очі переконалися, чого варті усі міфи про дворянську честь вищого офіцерства – для порятунку «свого» негідника офіцери-аристократи пішли на службовий злочин, яким стало знищення документів, що прямо викривали державного зрадника (дворянина. – *Авт.*)» [121, с. 279].

Ідея про особливе місце і роль дворянства у суспільному житті зазнала серйозного удару. Люди честі, якими завжди позиціонували себе аристократи

– на противагу нібито меркантильній черні, – виявилися двічі негідниками – здатними, по-перше, на антидержавні дії (справжній винуватець шпигунського скандалу майор Естергазі) і, по-друге, на вигороджування явного злочинця уже з власного аристократичного середовища (цим зайнявся начальник французької контррозвідки полковник Пікар).

Здавалось би, в результаті справи Дрейфуса та її широкого розголосу на сторінках європейської і світової преси міф про аристократію, плеканий ще з часів Платона, був похований – цілком та остаточно. Дворяни-шляхтичі виявилися не меншим (а може, й більшим) деструктивним елементом у державно-правовому механізмі будь-якої держави світу (а не тільки Другої Французької Республіки), ніж зневажений ними простолюду, «чернь».

Як відомо, опиратися можна лише на те, що має об'ємне підґрунтя. До честі В. Липинського (тут не йдеться про те, поділяємо ми його погляди, чи ні. – *Авт.*), науковець, попри все, не відмовився від своїх попередніх переконань про особливу роль еліти в житті суспільства.

Точно таку ж здатність опиратися модним ідеологічним впливам виявив В. Липинський і в наступні історичні часи. В добу Українських Визвольних Змагань (1917–1921 рр.) переважна більшість української інтелігенції Наддніпрянської України виявилася у полоні соціалістичних ідей. Меншою мірою це стосувалося провідників ЗУНР, але з цими, останніми, у В. Липинського в 1918 р. виникли, так би мовити, персоніфіковані протиріччя. Наддніпрянський монархічний табір поставив на П. Скоропадського, натомість уесесівці, а за ними й інші західноукраїнські монархісти підтримували кандидатуру Василя Вишиваного з династії Габсбургів, австрійських монархів.

Словом, В. Липинський став «чужим серед своїх». Наддніпрянські «свідомі» українці не сприймали ідеї монархії та «дідичної» еліти, а по той бік Збруча кандидатура російського генерала П. Скоропадського не схвалювалася ні монархістами, ні тим більше західноукраїнськими республіканцями.

В. Липинський у своїх монархічно-елітаристських переконаннях був послідовним, не піддаючись загальним тенденціям, хоча, як і будь-який серйозний науковець з часів Платона і Аристотеля, зазнав впливу багатьох мислителів минулого і сучасної йому історичної доби. Не дозволяючи собі йти на повідку в модних сучасників, В. Липинський як справжній інтелігент рахувався з авторитетами світової державно-правової думки світового значення.

Істотно вплинув на розвиток політико-правової думки В. Липинського в нашому баченні давньогрецький мислитель Сократ (469–399 рр. до н. е.), який був визнаний наймудрішим зі своїх сучасників. Сократ учив, що такі поняття, як розумне, справедливе, законне, є рівнозначними і тотожними між собою. Він був принциповим прихильником законності, а також апологетом таких форм державного управління, як аристократія та поміркована олігархія. Вкрай негативно ставився до «крайньої» демократії. Сократ був переконаний у тому, що правити в державі мають тільки «знаючі» особи. Він жорстко критикував тиранію, але схилився до того, що повинно діяти лише правління знаючих і компетентних. Проповідуючи в політико-правових ученнях свою ідею справедливості, законності і розумного правління, Сократ постійно перебував в опозиції до влади і тому мав велику популярність та повагу народу [71, с. 33].

В. Липинський подібно до Сократа надає перевагу пануванню аристократії, яка, на його думку, може стати сполучною ланкою між «старою» і «новою» Україною і внести елемент стабільності в національне життя. Знаючу особу, за Сократом, мислитель асоціює зі справжнім аристократом, який мусить бути розумним, мислячим та водночас ініціативним і освіченим. В. Липинський наголошує, що тільки така особа повинна бути представником владної верхівки. Аристократизм, як вказує В. Липинський, не є спадковим і не передається якимось іншим способом. Справжній аристократизм стає набуттям саморозвитку, навчання, культуральної відкритості, толерантності тощо.

Платон, учень Сократа, також, переконані, відіграв важливу роль у формуванні поглядів В. Липинського про державу і право. Платон був автором політико-правових праць, які стосувалися понять держави, політики і закону. До основних функцій держави він відносив дорадчу, захисну і ділову. Саме ці функції можуть бути вдало реалізованими через правителів, воїнів і виробників (ремісники і хлібороби). Справедливість має полягати у тому, щоб кожен займався своєю справою і не втручався в чужі, а також дотримувався ієрархії в суспільстві і державі. Особа, яка порушує всі умови справедливості, має вважатися такою, що скоїла найстрашніший злочин. Під ідеальною державою Платон вбачав справедливе правління «найкращих» (аристократії). Саме Платон запропонував п'ять видів чи форм державного устрою: 1) аристократія; 2) тимократія; 3) олігархія; 4) демократія; 5) тиранія [71, с. 34], причому всі симпатії мислителя – на боці аристократичної форми державного управління.

Саме Платон, гадаємо, дав розуміння В. Липинському вагомої ролі ремісників і хліборобів у повсякденному житті держави. У політико-правових концепціях мислителя українським «хліборобам», які формують основу середнього класу, відведена особлива роль – носія консервативної традиції, кістяка державоутворюючого елемента.

Простежуємо певні впливи й Аристотеля (384–322 рр. до н. е.), за яким існують три форми уряду: монархія, аристократія, республіка і їхні протилежності – тиранія, олігархія та демократія. Аристотель не проти влади царської, проте категорично відкидає одноосібне управління (абсолютизм). Монархія є ефективною, коли спирається на право. За цієї засадничої умови він допускає навіть функціонування абсолютної монархії.

Республіка є певною мірою середнім арифметичним олігархії та демократії. За Аристотелем, республіка є поєднанням абсолютної свободи з урахуванням таких речей, як майно та заслуги. На його думку, олігархія опирається на багатих, демократія – на бідних, республіка ж опирається на середні класи [210, с. 84–85].

Аристотель вважає, що держава складається з шести елементів: засобів утримання (тобто сільського господарства, яке у буквальному розумінні годує громадян. – *Авт.*), ремесел, сили збройної, фінансів, релігії і справедливості (тобто права. – *Авт.*). Відтак він виокремлює такі верстви, як селяни-хлібороби, ремісники, військові, заможні люди (фінансисти. – *Авт.*), жреці і судді. До речі, модель може бути спрощена до того, що один клас керує державою, а інший їй служить.

«Правильні форми держави» Аристотеля, зокрема монархія та аристократія, знаходять свою незмінну проекцію у всіх працях В. Липинського. Однак монархія В. Липинського суттєво відрізняється від тієї, яку обстоює Аристотель. Це й зрозуміло – минуло дві тисячі років, змінилися історичні умови. Близькою до поглядів Аристотеля виявилася ідея територіального патріотизму В. Липинського.

Не міг оминати молодого гімназиста В. Липинського й ідейний вплив творця політико-правових учень, ідеолога римської аристократії періоду Республіки, державного діяча, оратора і юриста Марка Тулія Цицерона (106–43 рр. до н. е.). Цицерон вказував, що держава має природне походження. Всі громади виникають від природи, тому що люди наділені богами прагненням до спілкування. Об'єднання людей у державу може відбутися тільки через необхідність людей жити разом. Вся державна влада повинна перебувати в руках мудреців (філософів). Якщо всі люди будуть жити за завітами і звичаями своїх батьків, то лишень тоді держава матиме змогу проіснувати вічно. Мета могутньої держави полягає в охороні майна та інтересів громадян цієї держави. У своїх вченнях Цицерон визначає три основні форми держави: царська влада – монархія; влада оптиматів – аристократія; влада народу – демократія. Найкращою (осібною. – *Авт.*) формою держави він визнає монархію. Однак найдосконалішою та найстійкішою формою правління можна вважати суміш цих трьох форм [71, с. 39].

На нашу думку, т.зв. «трудова монархія» В. Липинського якраз і виступає тією сумішшю монархії, аристократії та демократії, що її

відстоював Цицерон. В. Липинський постійно визнавав наявність певної потенційної небезпеки від монархії, оскільки далеко не всі члени відповідного правлячого Роду можуть мати виняткові здібності для здійснення управління. Але ця небезпека усувається при конституційній, правовій монархії, яка добре організована і віддана своїй династії.

Релігійний аспект (як один із базових принципів у вченнях В. Липинського) значною мірою рефлексує з поглядами Томи Аквінського (1225 – 1274 рр.). Цей католицький теолог запропонував новий поділ поняття влади: влада деспотична і влада політична. Влада деспотична – це влада володаря над невольником (*domini ad servum*), натомість влада політична передбачає управління на підставі певних прав, умов та законів. Т. Аквінський визначив принципи співвідношення влади світської і духовної з акцентом на владу духовну. Він вважав, що доброю ознакою держави є єдність, а хто може її ще дати краще, ніж той, хто є один [210, с. 146]. По суті, йдеться про апологетизацію монархії – ідею, яка повністю притаманна й В. Липинському.

Імовірно, певний вплив на В. Липинського мали й праці Н. Макіавеллі (1469–1527 рр.). Італійський учений впевнено визнає переваги республіки над монархією завдяки можливості приходу до влади великих людей через систему виборів, натомість за монархії достатньо одного-двох слабких або злих монархів, щоби все знищити. Крім того, в республіці порівняно з монархією існує можливість гнучкої зміни методів управління відповідно до вимог часу [210, с. 183]. Однак при цьому Н. Макіавеллі не відмовляється від самої монархічної ідеї (головна праця мислителя «Государ» – це власне поради правителю, який хоче бути успішним у своїй державницькій діяльності). В. Липинський йде тим же шляхом – підтримує таку форму правління, як монархія, однак разом наполягає на запровадженні елементів республіки, пропонуючи своєрідну змішану, гібридну модель державного правління.

Тим часом не лише загальнолюдські авторитети й історичні особистості, такі як Платон чи Макіавеллі, справили ідейний вплив на погляди В. Липинського про державу і право. Мислитель був відкритим і для спілкування з сучасниками, чий науковий авторитет щойно утверджувався.

Відчуваючи себе передусім українцем, хоч і вихідцем із аристократичного польського середовища, В. Липинський, особливо на ранньому етапі життєвого становлення, зазнав неабиякого впливу «хлопоманів», таких як Володимир Антонович, Тадей Рильський, Павлина Свенціцького, Кость Михальчук та Борис Познанський [183, с. 21].

Утім, уже на першому етапі своєї наукової діяльності, нагадаємо, В. Липинський ідейно відійшов від цієї, так би мовити, першої любові, «хлопоманів», з тієї простої причини, що інтелігенти-хлопомани намагалися всіляко наблизитися до «народу», замість того, щоб піднімати так шанований ними «народ» до власного рівня просвіченої верстви. У цьому протистоянні, фігурально висловлюючись, змісту і форми В. Липинський, поза сумнівом, надавав перевагу ідейній основі українства, а не виставленому напоказ патріотизму.

Згодом навчання у Кракові, а згодом і в Женеві дало змогу В. Липинському ознайомитися з тодішньою західноєвропейською політичною і соціологічною думкою, зокрема з концепцією Л. Гумпловича про сутність і походження держави, теоріями еліт Г. Моски та В. Парето, їхнім критичним ставленням до демократії.

Зокрема, В. Парето категорично відкидав термін «демократія», вважаючи його таким же слабо вираженим, як «релігія». Згодом В. Липинський побудує вже власну авторську теорію еліт, адаптовану до української дійсності.

Також на формуванні світогляду В. Липинського часів початку наукової діяльності позначилися й інші напрями західноєвропейської політичної і соціологічної науки того часу, як-от ранні теорії соціального конфлікту К. Маркса, Ф. Опенгеймера, концепції Ж. Сореля, особливо критика ним

доктрин демократії і лібералізму, польська консервативна історична школа. Доречно стверджувати, що особливе враження на нього справили останні. Вже у своїй книзі «Шляхта на Україні» (1909 р.) В. Липинський висунув ідею створення національної еліти, а також необхідності представникам шляхти взяти активну участь у національному і політичному відродженні України [183, с. 21].

Істотно долучився до становлення зрілих політико-правових поглядів В. Липинського і Михайло Драгоманов (1841–1895 рр.). Він був відомим українським публіцистом, істориком, філософом, економістом, громадським діячем, засновником українського соціалізму, представником знаного роду українських громадських і культурних діячів Драгоманових. Походив із дрібнопомісного зросійщеного дворянського роду нащадків козацької старшини. Тобто за своїми характеристиками цілком підпадав під критерії визначення еліти, запропоновані В. Липинським.

Історії відомі імена яскравих представників вітчизняної політико-правової думки, котрі розробляли питання ефективного місцевого самоврядування. Це такі історичні постаті, як В. Винниченко, М. Грушевський, М. Міхновський, О. Романович-Славатинський, Ю. Панейко, С. Подолинський, М. Стахів, І. Франко, В. Целевич та ін. Однак найтісніше збіглися погляди В. Липинського щодо місцевого самоврядування саме з М. Драгомановим.

Останній був переконаний у тому, що лише потужне місцеве самоврядування може слугувати поверненню української нації до сім'ї європейських цивілізованих, демократичних, культурних націй. До речі, розвинений інститут місцевого самоврядування – свідчення сформованої правової, демократичної держави.

Питання про те, чи зможе Україна відновити свою державність, М. Драгоманов ставив у залежність від її здатності відродити традиції самоврядування в межах кожної окремої громади. Мислитель наголошував на тому, що, тільки відстоюючи інтереси й права українських громад перед

чужинською, окупаційною владою, місцеве самоврядування підневільної України зміцнить свій політичний статус.

Своєю чергою, В. Липинський, очолюючи кафедру української державності в Українському національному університеті (Берлін, 1926–1928 рр.), теж ставить питання про особливу роль громад і місцевого самоуправління для українського соціуму.

Забезпеченню єдності нації, за В. Липинським, слугує *територіальний патріотизм* – почуття єдності та співпраці її постійних мешканців, незалежно від походження, соціально-класової, етнічної належності, віросповідання та інших чинників. Адже саме в громадському самоуправлінні (місцевому самоврядуванні) представники різних національних та соціальних сегментів суспільства вчать толерантності та взаємній співпраці – на основі дотримання спільності інтересів усіх членів громади.

Аналізуючи діяльність М. Драгоманова, В. Липинський також приділяв посильну увагу поняттю *громадянства і громадського об'єднання (громади)*.

Важливу роль у становленні В. Липинського як науковця й теоретика питань розбудови національної держави відіграв Дмитро Донцов (1883–1973 рр.), один із найяскравіших ідеологів незалежної демократичної України, творець теорії українського інтегрального націоналізму. Д. Донцов був не тільки відомим політичним діячем, філософом, літературним критиком і публіцистом, а й одним із найвидатніших політичних мислителів України і всієї Центральної Європи у ХХ столітті. До речі, саме йому належить авторство терміна «свідомий українець», яке на сьогоднішній день, в умовах російської окупації та агресії, набуло особливого значення та актуальності.

Уже в процесі формування творчої індивідуальності обох мислителів можна простежити виразні паралелі. В. Липинський, всупереч своєму польсько-шляхетському походженню, став українським патріотом-державником. Що стосується Д. Донцова, то й він був не надто схильний

перейматися своїм дворянським походженням та навіть частково російськими коріннями. Як відомо, в одному з листів Д. Донцов зазначає, «що його предки по батьківській лінії, намагаючись долучитися до російського дворянства і прагнучи підвищити соціальний статус, ще у XVIII ст. змінили питомо козацьке прізвище «Донець» на «Донцов» [24].

В. Липинський і Д. Донцов познайомились 1909 р., саме тоді Д. Донцов починав цікавитися *консервативним* та *традиціоналістським дискурсом* В. Липинського.

Зближувало їх і те, що на цьому етапі своєї наукової творчості обидва мислителі зазнали певного впливу популярної на той час політико-правової *теорії еліт*, авторами якої були італійці Гаetano Моска (1858–1941 рр.), Вільфредо Парето (1848–1923 рр.) та німець Роберт Міхельс (1876–1939 рр.).

Обоє мислителів мали переконання про особливу значущість суспільної поведінки провідних (*керівних*) груп, а саме: вибраних особистостей, під якими вони розуміли *еліту*. Вони наголошували на тому, що «незалежність держави творять не мінливі настрої натовпу, а життєва енергія й організаторська воля вищих верств (*проводу*)».

На жаль, уже в період Визвольних Змагань (1917–1921 рр.) спершу виникли певні розбіжності, а згодом стався принциповий ідейно-теоретичний розлам між поглядами В. Липинського та Д. Донцова. Однак залишилися спільні міркування щодо основної причини поразки українських Визвольних Змагань. Такою причиною обидва вважали відсутність у *тодішньої національної еліти* керівних здібностей, які були необхідними для утвердження і розвитку незалежної держави.

В. Липинський основою для формування відповідальної державницької еліти вважав верству «хліборобів» – людей, прив'язаних до землі-годувальниці. Найнадійнішим носієм духу, сутності консервативно-хліборобського етносу, здатним на патріотичні почуття найвищої напруги до рідної землі, виявилася, на його думку, стара *землевласницька аристократія*. Разом з тим, це аж ніяк не було закликком до, як мовилося в одному з

діаспорових видань [166, с. 56], формування «диктатури дідичівської класи» (тобто феодальної знаті. – *Авт.*). Українське шляхетство, за задумом В. Липинського, не мало брати на себе всю повноту влади, а повинне було зосередитися на згуртуванні всіх суспільних груп (класів) на ідеалістичній основі відповідальності та любові до Батьківщини.

Виробників – «продуцентів» матеріальних цінностей В. Липинський протиставляв руйнівній стихії денаціоналізованої, збаламученої марксистськими догмами (а отже, безвідповідальної) «малоросійської» інтелігенції. Причому мислитель до інтелігентів себе ніколи не зараховував. У листі до О. Назарука він зазначав: «Творення ідеології – це не моє діло. І тільки процесом нашого національного гниття пояснюється те, що я за оце протиприродне діло взявся» [148, с. 529].

Д. Донцов, навпаки, не відступаючи ні на крок від своїх міркувань про роль еліти, робив головну ставку саме на нечисленну українську інтелігенцію.

Між В. Липинським і Д. Донцовим виникли розходження у багатьох питаннях, які стосувалися «творчої меншості» та «територіального патріотизму» як засобу залучення до справи розбудови української державності усіх етнокультурних еліт. Для Д. Донцова бачилася неприйнятною абсолютизація В. Липинським *дідичної (спадкової) монархії* як оптимальної для України форми правління. Також він розцінював теоретичні викладки В. Липинського щодо «*спілки трьох Русей*» (України, Росії, Білорусії) як неприкрите «москвофільство».

Своєю чергою, В. Липинський не сприймав донцовський «чинний» («вольовий») націоналізм, розглядаючи його як «згубну ненависть місцевих українців до місцевих неукраїнців».

Певний вплив на формування політико-правових поглядів та подальшу наукову діяльність В. Липинського мав Д. Дорошенко (1882–1951 рр.). Походив він із відомого старшинсько-гетьманського роду, на кінець XIX ст. майже зросійщеного, тож був для В. Липинського соціально близьким.

Обидва науковці приятелювали понад 20 років та, відповідно, додержувалися подібних поглядів про державу і право.

Розвиток відносин та спільна праця двох мислителів чітко відстежується в їхньому спілкуванні. Листів В. Липинського до Д. Дорошенка збереглося менше трьох десятків, адже багато з них були втрачені з часом. Тим часом зворотна кореспонденція налічує вже понад триста епістолярних послань [2, с. 9].

Познайомилися вони приблизно 1909 р. Першим спільним проектом (з ініціативи В. Липинського) мав стати тижневик польською мовою з метою популяризації української ідеї в польському середовищі. Обоє у цей час об'єднувало захоплення історією Козаччини XVII ст., тому й їхня подальша співпраця обіцяла стати успішною.

На відміну від В. Липинського, всі праці Д. Дорошенка були написані в прийнятному для читача стилі. Відповідно, В. Липинський у своїх творах також обдумував кожне слово та речення, намагався аналізувати факти дуже чітко та глибоко. Тому його наукові доробки були цікавими та значущими. Скажімо, Є. Чикаленко вважав, що Липинський – «людина справді не щоденна, а, на мою думку, після Грушевського, це найталановитіший наш публіцист» [2, с. 7].

На жаль, у житті склалося так, що спільні проекти не увінчалися успіхом. Натомість обидва мислителі до кінця днів зберігали глибоку взаємну повагу, ділилися думками, свідчення чому – багатий епістолярій. Переконані, розуміння ролі і місця В. Липинського в розвитку української політико-правової думки неможливе без аналізу цього потужного масиву інформації.

Поза сумнівом, неабиякий вплив на державно-правові концепції В. Липинського мав М. Грушевський. Особливо це стосується дискусії щодо співвідношення інституцій Церкви і Держави.

Л. Кондратик вказує, що М. Грушевський свого часу запропонував наукову концепцію, за якою реформаційний рух в Україні, пов'язаний із

західним Відродженням, став важливим чинником першого українського національного відродження. Реформація на українських землях у складі Речі Посполитої сприяла розвитку громадської ініціативи, суспільному самооновленню, утворенню демократичних течій. Поєднання передреформаційних ідей із німецьким протестантизмом сприяло самоорганізації різних українських верств і формуванню у національній свідомості уявлення про «Русь» як окреме соціальне утворення. На думку вченого, весь національний рух XVII ст. перебував під впливом Реформації, що було підготовлено сектантськими рухами попередніх століть і трансформовано львівським міщанством у другій половині XVI ст. [68, с. 69].

Натомість В. Липинський вважав Реформацію наслідком занепаду консервативного класу в Німеччині, а впливи протестантських сект на українське національне життя – загрозовими. Тезі В. Липинського про несамодостатність «секти» М. Грушевський протиставив антитезу про духовні, культурні, соціальні підстави буття (протестантської. – *Авт.*) релігійної організації; твердженню про те, що сила сектантського впливу задається слабкістю Церкви, – твердження, що межа такого впливу не покривається немічністю Церкви; положенню про відсутність у секти традиційної опори в суспільності – положення про набуття сектою рис традиційної, консервативної організації; висновку про короточасний і незначний вплив сектантства – точку зору про здатність секти виступити чинником значних соціальних зрушень [68, с. 69].

З огляду на те, що лише у суперечці народжується істина, дискусія двох світил вітчизняної історичної та історико-правової думки, без сумніву, збагатила наше знання історії рідного краю (обидва науковці оперували аргументами і фактами), підштовхнула діячів українських національних Церков (Православної та Греко-католицької) до усвідомлення своєї важливої ролі в житті суспільства.

Окрім того, на наш погляд, антиреформаторські погляди В. Липинського, висловлені у процесі дискусії, послужили фундаментом для

духовного зближення з А. Шептицьким та встановлення взаємної довіри – неодмінної основи плідного співробітництва. Причому митрополит був не єдиним представником греко-католицького кліру, на чію думку зважав В. Липинський, який ще у гімназійні роки добровільно вписався до «православних».

У листі до Йосипа Сліпого від 2 вересня 1930 р. В. Липинський висловив велику подяку святому отцю за те, що він активно і правильно виховує молодь. В. Липинський вважав: це надзвичайно важливо саме в цей період – період розколу гетьманського руху. Мислителя тривожило, що через хибну політику гетьманського центру у Ванзее (Австрія) українська молодь дедалі частіше залишається без духовної, ідейної підтримки та супроводу [96, арк. 65–66].

Зі свого боку зазначимо, що провокований сучасною Росією розкол України по різні боки Дніпра таки знаходить певний відгук у найменш свідомої частини українського соціуму, так званих *ватників*. Розкол цей інспірується й у релігійному вимірі – між православними та греко-католиками, між прихильниками Православної церкви України (ПЦУ) та УПЦ Московського патріархату. Уся творча та епістолярна спадщина В. Липинського – це намагання згладити міжконфесійні суперечності, і на основі реалізації його концепції «територіального патріотизму» вони мають припинитися.

Також певний вплив на В. Липинського мав Владислав Яворський – професор Краківського університету, правознавець і політик. Як і В. Липинський, В. Яворський пропонував своєрідним способом трансформувати польську шляхту та перетворити її на хліборобське суспільство. Основу такого суспільства мала би складати економічно заможна середня селянська верства, оперта на чіткий правовий механізм засади самоврядування, яка б мала вплив на вироблення державної політики. Можна помітити, що дані ідеї перегукуються з поглядами В. Липинського, які він згодом висловив у своїх знаменитих «Листах до братів-хліборобів».

Про це писав і сам мислитель, вказуючи, що проф. В. Яворський «навчив мене підстав права і політичного мислення» [183, с. 21].

Збереглося й листування В. Липинського з такими відомими особистостями, як Борис Грінченко, Сергій Єфремов, Василь Доманицький (ініціатор створення Всеукраїнської учительської спілки в підросійській Україні 1905 р.), Андрей Шептицький та ін. Зрозуміло, що обмін думками супроводжувався й взаємними впливами на політико-правові переконання та пов'язану з ними наукову творчість учасників листування.

До речі, в цих листах порушувалося питання і щодо просвіти українців та друку українських книг та періодики [108, с. 343–351; 109, с. 479–571].

Скажімо, у листі до Б. Грінченка від 09.03.1908 р. з польського курорту Закопане В. Липинський писав, що з В. Доманицьким задумано скромне видання серії популярних книг економіко-землеробського змісту для українських селян. Першою планувалося випустити друком книгу В. Доманицького «Про сільське господарство в чужих землях», з подальшою перспективою видання інших цікавих і потрібних книжок [108, с. 343–351].

У листі до А. Шептицького від 27.03./09.04.1909 р. В. Липинський розповів про результати з'їзду прихильників української національної ідеї, а також долучив до листа відгук про цей з'їзд та вирізку з газети про тижневик «Przegląd Krajowy» – суспільно-політичний часопис, який у 1909–1910 рр. видавав В. Липинський у Києві. На сторінках журналу популяризувалася *ідея «територіалізму»*, яка полягала в тому, що постійне проживання на певній території призводить до виникнення в усіх її жителів почуття лояльності та обов'язку до країни, в якій вони проживають [224, с. 138–139].

У наступному листі до А. Шептицького В. Липинський повідомив, що випуск тижневика «Przegląd Krajowy» відкладається, адже є певні матеріальні труднощі, які прямо впливають на цей процес. В. Липинський просив митрополита долучитися матеріально і допомогти таким чином випустити тижневик, адже він бачить, що якщо справу не підтримати, тоді вона не буде зреалізована [224, с. 139–140]. Мусимо розуміти, що звернення по

матеріальну допомогу для такої чистої в моральному плані особистості, як В. Липинський, означало визнання свого кореспондента за однодумця, з яким прийнято ділитися найсокровеннішим і на чію думку потрібно зважати.

У листі до А. Шептицького від 04.11.1924 р. В. Липинський стверджував, що тільки ідея встановлення Гетьманства в Україні може вирішити національне і державне питання в період нової анархії, яка виникне після поразки більшовицької влади. Усі умови для поширення цієї ідеї стають сприятливими, тому слід залучати активних і перевірених людей, котрі би допомогли реалізувати всі наміри державників [94, арк. 25–26] як вагомій політичній сили.

Окрім цього, тут В. Липинський, як видається, цілком свідомо уникає обговорення персональної кандидатури на монарший престол. Відомо, що в українських монархістів Наддніпрянщини та Західної України у тому питанні були розбіжності. Вплив А. Шептицького на цьому етапі суспільної діяльності та наукової творчості В. Липинського полягав саме у цій корекції – відмови мислителя від персоніфікації особи майбутнього монарха, натомість важливо було створити стабільну, працюючу інституцію – інститут монарха (гетьмана).

Чи не найбільш насиченою полемічними питаннями і гострою політичною проблематикою є переписка В. Липинського й О. Назарука, одного з визначних українських галицьких діячів першої половини ХХ ст. У жовтні 1918 р. О. Назарук був діяльним членом Української Національної Ради, яка очолила процес творення української державності в Галичині і за її дорученням виїздив до Києва для перемовин із гетьманом П. Скоропадським. На цій зустрічі О. Назарук мав намір отримати відповідну допомогу в неминучій війні майбутньої ЗУНР із поляками. За власною ініціативою О. Назарук просив відрядити окремий загін січових стрільців на галицько-польський фронт. Однак того разу Стрілецька рада січових стрільців відмовила йому в підтримці, оскільки було прийняте рішення про наступ стрілецьких сил на Київ якраз для повалення влади П. Скоропадського.

Відтак О. Назарук взяв певну участь у протигетьманському повстанні як уже політичний дорадник січових стрільців.

Згодом, коли О. Назарук повністю розчарувався у політиці уенерівських лідерів та побачив їхню внутрішню слабкість, він зустрівся (навесні 1919 р.) з В. Липинським. Тож спільне несхвальне ставлення до політики Директорії та розділена обома мислителями прихильність до *політичного консерватизму* зблизили їх та сформували тісні дружні зв'язки.

Вони часто зустрічалися у Відні і Райхенау (Австрія) аж до від'їзду О. Назарука до Канади в 1922 р. Відразу ж розпочалося активне листування між ними, яке тривало до 1928 р., однак було перерване у зв'язку з не зрозумілим дослідникам конфліктом. Найважливішою темою, яка порушувалась у листуванні обох діячів, стала тема «української державності». З цього приводу В. Липинський наголошував: «Вся моя праця, все моє єство зв'язані з Державою Українською. Нема держави – нема мене: або під щитом, або на щиті» [148, с. 524–533].

Розвиваючи свою *концепцію класократичної монархії*, В. Липинський щораз більше схилявся до англійської конституційно-монархічної системи, яка фактично позбавляла короля реальної політичної влади. «Дивіться на Англію – там про короля, особливо поіменно, згадують дуже рідко, – вказував він у листі до О. Назарука. – З одного боку, бережуть те, що в державі найсвятіше – Короля – од всіх небезпек популярності, чим горячіші прихильники, тим горячіші і вороги – порівняйте Росію з її «Союзом русского народа», а з другого боку, бережуть себе од всіх небезпек наполеонізму і диктаторизму, які наступають, коли король починає думати, що він дуже популярний і що за ним стоїть «любов народу» [114, с. 85].

Вважаємо, що дещо несподівана симпатія В. Липинського до конституційної монархії за англійським зразком початку ХХ ст. пояснювалася не стільки сторонніми ідеологічними впливами, скільки власним життєвим досвідом. Йдеться про дедалі скептичніше ставлення В. Липинського до особи П. Скоропадського і намагання останнього

здійснювати повне, одноособове, авторитарне керівництво гетьманським рухом, що, зрештою, й призвело до гострого, непримиренного конфлікту між колишнім гетьманом і В. Липинським.

У контексті ідей В. Липинського про сутність і характер майбутньої Української держави та *основний зміст гетьманського руху* слід розглядати і його погляди на роль та місце української Церкви у суспільно-політичному житті. У листуванні з О. Назаруком він наголошував на тому, що діяльність Церкви і Держави повинна бути розмежованою через відокремлення їхніх політичних функцій. Він виступав проти будь-якого впливу духовенства у політичній боротьбі, а також проти використання Церкви у державних інтересах. В. Липинський намагався вплинути на галичанина-уніата О. Назарука, застерігаючи його від «проявів нетерпимості щодо українського православ'я». В. Липинський казав: «Всякі лайки на православ'я – особливо тепер в добі його нещастя – в католицькій органі українській єсть недопустимі» [114, с. 87].

Повернувшись із США в Галичину, О. Назарук на початку січня 1928 р. очолив редакцію української католицької газети «Нова Зоря». В. Липинський намагався корегувати редакційну політику цього видання, акцентуючи увагу на *інтересах монархізму (у формі гетьманського руху)*. Він з особливою увагою відзначив плідну діяльність О. Назарука у США, котрому вдалося звеличити та популяризувати гетьманський рух за океаном. Відтак В. Липинський чекав від нього таких же активних кроків і в Галичині. За його словами, в Америці «була лабораторія в неприродних умовах», а у Галичині на О. Назарука чекала «праця серед реального українського життя» [148, с. 529].

Проте О. Назарук на той час мав інші плани – намір зануритися у конфесійні проблеми, які виникли між «візантиїстами» А. Шептицьким та о. Г. Костельником, з одного боку, та «римщакими» разом із єпископом Г. Хомишиним і Й. Коциловським, з другого боку. Позаяк О. Назарук у цій

боротьбі підтримував останніх, то він всіма засобами намагався створити потужну українську католицько-консервативну політичну партію.

Така несвоєчасна, на думку В. Липинського, ініціатива суперечила принциповим засадам *гетьманського руху*. На той час найважливішим питанням для мислителя-консерватора бачилося створення сильної монархічної організації, яку б не роздирали конфесійні чвари. В. Липинський писав О. Назаруку: «Без організації не вірю в живучість ідеї нашої. І так само в Галичині: коли не сотворите залізної організації, щоб були вірні люди скрізь, в кожному містечку і селі, нічого найкраще писання в «Новій Зорі» не дасть» [148, с. 530].

В. Липинський застерігав О. Назарука від «марних зусиль, спрямованих на політичні акції, які не мають ніякого подальшого змісту». Ця незгода у визначенні першочергових завдань і цілей українських державників (якими обидва себе обґрунтовано вважали) підштовхнула О. Назарука зблизитися з С. Томашівським – одним із творців *галицької автономістської політики* у повоєнний період та активним співробітником «Нової Зорі».

Симпатії та надмірні надії, що висловлювали О. Назарук та С. Томашівський стосовно Польщі з її «прометеїзмом»² [18] та зверхнім, поблажливим ставленням до сусідніх східноєвропейських народів, розчарували В. Липинського; він критично засуджував їхнє «угодовство» та наполягав на відстоюванні інтересів самостійницького гетьманського табору, не орієнтованого на зовнішні сили та підпорядкування цим силам. «Отже, перш за все пригадую Вам, що ціль наша не єсть автономія Галичини, не єсть університет у Львові, не єсть кооперативи, а возстановлення Гетьманства на Україні, – писав В. Липинський О. Назаруку 10 лютого 1928 р. – Коли Ви про це забули чи забудете, то ніякої різниці між Вами і Ундоном (тобто УНДО. –

² Прометеїзм (пол. *Prometeizm*) – очолюваний міжвоєнною Польщею рух діаспорних політичних організацій народів колишньої Російської імперії задля спільної боротьби проти СРСР за створення своїх національних держав. Ключову роль у формуванні руху зіграв політичний діяч Юзеф Пілсудський, який згодом став главою Другої Польської республіки. Прометеїзм був комплементарним проектом ідеї федерації «міжмор'я» (пол. *Międzymorze*).

Авт.) не буде, і Ви станете таким самим не державником, до державного думання і ділання нездатним «русином», як і вони» [148, с. 532].

Стосунки і, відповідно, взаємні впливи В. Липинського та історика Степана Томашівського розпочалися навіть раніше від його знайомства з О. Назаруком. У збереженому листі до С. Томашівського (1875–1950 рр.) від 4/17 січня 1909 р. В. Липинський скаржився однодумцеві, що працю «Шляхта на Україні» заборонила спершу київська, а потім і петербурзька цензура: «Так виглядає, що про «Москву» можна писати все що завгодно, а от про «шляхту» не можна, бо це заборонена тема».

Не викликає сумніву, що В. Липинський розраховував на підтримку С. Томашівського та його оточення в справі поширення свого наукового доробку в свідомому українському середовищі. В цьому ж листі В. Липинський вказав, що має намір у лютому 1909 р. зібрати в Києві українців та навіть українофілів-католиків для просування спільних національних інтересів. Мав надію, що це зібрання дасть певні позитивні наслідки для української справи.

Також В. Липинський повідомив адресанта, що готує невеличку монографію (дослідження про участь шляхти у Хмельниччині) про полковника Михайла Кричевського, але велика кількість розпорошеного історичного матеріалу вимагає багато часу та зусиль для його детального аналізу [100, арк. 4–5]. Тобто, як і попереднього разу, йшлося передусім про пошук однодумця, здатного надати посильну допомогу в поширенні державницько-правових ідей мислителя у прогресивних українських середовищах.

В одному з пізніших листів до С. Томашівського (від 10 травня 1921 р.) В. Липинський писав про те, що в часі руїни та повної деморалізації нема нічого важчого, ніж громадсько-публіцистична і політична праця, адже критика й висміювання всього і всіх аж ніяк не сприяє послідовній і впертій боротьбі за приведення до влади нових впливових державотворчих політичних сил. Науковець прагнув заручитися підтримкою

С. Томашівського у власній політичній діяльності. Сподівався, що незабаром всі його плани будуть реалізовані на з'їзді «Союзу» – нараді членів українських хліборобських організацій. Ця подія відбулася 4–8 червня 1922 р. у Райхенау в Австрії. Побіжно В. Липинський зауважив, що видавати праці було би ліпше частіше і меншими накладками, однак постійно доводиться стикатися з матеріальною стороною питання, тому публікувати доводиться, коли є така можливість, а не коли хочеться [100, арк. 13-14].

У переписці з С. Томашівським В. Липинський активно обговорював початковий етап становлення гетьманського руху. «Ви маєте рацію, що ідея монархізму в наших умовах (маю на думці повну анархію нашої інтелігенції, чи краще сказати півінтелігенції) мусить провадитись дуже обережно, – застерігав він у листі від 10 травня 1921 р. – Необхідно докласти зусиль щоб цю ідею, так би мовити, поставити, тобто ввести її в коло нашого політичного зацікавлення, уваги, думання» [148, с. 25].

Побуває думка (котру цілком поділяємо), що найкраще людина пізнається не у спілкуванні з рівними собі, а з керівництвом або ж тими, хто перебуває на кілька щаблів соціальної драбини нижче. Цікаво прослідкувати переписку В. Липинського з визнаними українськими авторитетами його історичної доби, зокрема І. Франком, А. Шептицьким тощо.

У листі до І. Франка від 20.08/2.09.1912 р. В. Липинський дякував йому за критику та інтерес, який той виявив до його праць. Він намагався пояснити І. Франкові, чому саме так формулює й викладає свої думки. Мислитель писав, що принаймні інтелектуальну еліту слід вважати українцями, які успадкували українські традиції, хочуть розвивати свою національну культуру, а не культурні здобутки інших націй, адже саме це є потреба нашого духовного «Я» та імператив нашого суспільного світогляду. Тому «байдуже чи наше майбутнє буде існувати чи помре, байдуже як зустрінуть працю сусідні держави», тож передусім важливі не особистості, а те, щоб праці українців-державників, зокрема В. Липинського, були зрозумілі для найширших верств українського громадянства [97, арк. 153].

Публіцист визнавав, що українське населення (в Галичині. – *Авт.*) на той час «є трохи спольщеною українською верствою», тобто «маємо хоч й слабкі, однак не забуті українські традиції (переважно політичні). Також маємо хоч убогу, однак, свою оригінальну (автентичну) українську культуру. Тому перспектива нашої повної «українізації» не є денаціоналізацією, не є регресом, а проявляє себе у процесі відродження, в процесі розвитку захованих в нас наших величних традицій, процес збагачення, а не зубожіння нашого духовного «Я» [97, арк. 153].

На перший погляд, спроба порозуміння початківця з генієм виглядає своєрідним звітом студента перед професором. Направду, адресант В. Липинського був уже поважною людиною, у літньому віці та з величезним авторитетом в українському літературному та суспільно-політичному світі. Тож не дивно, що В. Липинський шукав у нього схвалення і підтримки своїм ідеям. Водночас сам факт звернення до І. Франка, а також форма і зміст такого звернення свідчать про близькість поглядів, готовність більш молодого В. Липинського прислухатися до порад авторитетнішого однодумця.

Серед адресантів В. Липинського спостерігаються не лише «зубри» української суспільно-політичної думки, як І. Франко чи М. Грушевський, а й цілком пересічні особистості, люди, що називається, «з народу» або й нечисленної української інтелігенції. Про своє життя в еміграції В. Липинський розповідав у листах до Романа Метика – львівського адвоката. Позналилися колеги по переписці у містечку Закопане (Польща), де обоє лікувалися від туберкульозу. Так, в одному з листів В. Липинський повідомив, що, незважаючи на недугу, вже в 1919 р. «прийнявся за свою письменницьку працю в цілі врятувати з руїни державну ідею нашу в тій її – гетьманській формі, в якій вона себе найдоцільніше проявила» [102, арк. 4].

Мислитель, що на той час уже був визнаним авторитетом в українському політичному світі, зокрема його монархічному середовищі, як рівний із рівним ділиться думками з особистістю пересічною, що явно не

претендує на роль володаря дум. Відтак В. Липинського приваблює його адресант – інтелігент, юрист, людина з народу.

Цікаво, що у своїй переписці В. Липинський, попри непрості стосунки з П. Скоропадським, Д. Донцовим, О. Назаруком та іншими опонентами, практично ніколи не апелює до адресанта і не зациклюється на пошуку ворогів, вважаючи, що ворожій силі можна і потрібно протиставити єдність мешканців України – безвідносно до їх національного походження.

Зокрема, у листі до І. Волошина 30 серпня 1922 р. В. Липинський писав про свою принципову позицію: «Замість безсильно ненавидіти чужих, треба полюбити своїх» [103, с. 251].

Питання активізації української політичної думки в еміграції, спрямування її в русло державництва й акцептації засад консерватизму на принципово нових засадах В. Липинський порушує у листах до багатьох своїх респондентів.

Певною характерною рисою людей творчих, амбітних виступають ревності, біла (а то й чорна) заздрість до наукових опонентів. Акторові чи художнику важко визнати чужий таланти, науковцеві – чийсь раціо. Відомо, що, наприклад, Муссоліні ревнував до Гітлера, вважаючи його політичним плагіатором ідей фашизму, створеного «дуче». Що ж стосується В. Липинського, то він, як нам видається, був позбавлений цього недоліку амбітності й щиро радів успіхам різних українських науковців. Так, у листі до І. Кривецького від 23 червня 1922 р. В. Липинський висловлював своє схвалення нариса «Державність та анархія в українській історії». Він закликав автора завершити і видати цей твір якнайшвидше. Адже, якщо національній еліті не вдасться повернути колесо української національно-громадської і політичної думки, тоді ця думка і далі буде перебувати у руйнівній та безсильній стагнації, відтак національна справа буде приречена. За словами автора, нещадна війна більшовиків із теперішніми формами українства ведеться власне в українсько-національних формах, а не російських чи польських; не хочеться повторення страждань та крові

українців, яка була пролита нашими предками, тому мусимо боротися надалі. Саме через це В. Липинський був готовий усіляко допомагати І. Кривецькому у його творчій науковій роботі [107, арк. 40–41].

У листі до В. Старосольського від 27 грудня 1924 р. В. Липинський захоплювався його твором «Теорія нації». Ця праця викликала у нього безліч думок, які хотілося обговорити при зустрічі. Під впливом ідей В. Старосольського В. Липинський констатував, що не може бути демократії без чесної монархії та без «vertu» (на жаль, українською немає слова для точного перекладу цього поняття) республіки. Але це не означає, що «vertu» для монархії не потрібна. Адже монархія спирається на такий принцип, як «не роби злого, бо це суперечить честі», а республіка – на «роби добре, бо це наказує vertu» [95, арк. 78]. Тепер варто пояснити: лексема vertu має французьке походження і означає «чеснота». До прикладу, Шарль-Луї Монтеск'є – французький філософ, соціолог і політичний діяч, під цим поняттям розумів глибоке почуття любові до людей і усвідомлення обов'язку перед ними. Таким чином дане поняття потрапило у науковий обіг, зокрема у межах історії політичної і правової думки.

У цьому контексті важливо зазначити те, що В. Липинський був готовий не лише визнати чийсь успіх, а й озброїтися думкою колеги, творчо розвинувши і доповнивши її.

Складно запідозрити В. Липинського і у зверхності, поблажливості до чужої думки, навіть якщо йдеться про людей, які піддавали науковця поміркованій критиці (здається, єдиний виняток – Д. Донцов) або дошкуляли йому уїдливіми запитаннями. Готовність сприймати критику – це теж ознака непересічної особистості. У листі до С. Шелухіна від 16.09.1922 р. В. Липинський ґрунтовно відповів на питання, які були йому поставлені раніше під час листування. Стосувалися вони зародження й історичного розвитку української держави і національного життя. Мислитель зазначав, що історіографія відштовхується від хибного розуміння того, що кожна державу та націю творить сам народ. Він міркував, що перша державна і

національна назва «Русь» була запозичена чи зі Сходу (аланами), чи із Заходу (варягами або вестготами). Розв'язка цього питання дала б можливість українцям цілісно пізнати та розвинути національну структуру. В. Липинський наголошував, що йому дуже цікава думка С. Шелухіна про його працю «Правове думання і держава», адже це надважлива й актуальна тема для українського державного будівництва. Крім того, він планував видати працю «Хліборобська Україна» за підтримки С. Шелухіна. Напередодні П. Борщак прислав В. Липинському докладний опис всіх матеріалів Пилипа Орлика, отож вони мали увійти до цього твору [101, арк. 118–119].

Ще одна ознака справжнього науковця – готовність відстоювати свої погляди під шквалом критики – звісно, за умови, що ця критика конструктивна. Зі змісту листа В. Липинського до Д. Антоновича від 21 серпня 1923 р. випливає, що останній розкритикував працю «Листи до братів-хліборобів», не зрозумівши до кінця позицію автора. Щонайперше В. Липинський вказував, що обидва вони по своїй волі чи неволі належать до української аристократії, тобто до активної і провідної верстви новітньої української політичної нації, яка активно формується. Вся різниця між ними полягає лише в організації їхньої діяльності. Д. Антонович сповідує демократичний метод, верховну владу він бачить втіленою лише в партії і народі, відтак постійно шукає виправдання своїх вчинків, незважаючи на думку інших, рівних собі демократів. Натомість В. Липинський є прихильником класократичного методу, тому для нього верховна влада – це традиційна гетьманська влада, як доказ сильної державності [105, арк. 91–92].

У листі до Д. Левицького від 31 жовтня 1923 р. В. Липинський задумується над згубною дією та негативним впливом преси на поведінку української (діаспорної) інтелігенції. Він дотримувався переконання, що тогочасна інтелігенція не може розраховувати тільки на власні сили, тому повинна звертатися по допомогу до авторитетних джерел. Тим часом іноді переорієнтація та деформація при такій допомозі і сіє повний хаос у

суспільно-політичній позиції української інтелігенції, а також громадській думці і суспільних настроях. Якби існувала міцна організація сильних і незалежних громадян (хліборобів, лікарів, адвокатів, інженерів), то тоді вони могли би власними силами сформувати потужну *національно-державницьку ідеологію*, яка стала б напрямом руху та розвитку для майбутньої Української держави, незалежної, демократичної. Доки такого не буде, то будь-яка газета буде писати і пропонувати читачам свою нібито нову й оригінальну доктрину [106, арк. 5–6].

Зауважимо, йдеться саме про українську пресу. Тут ми цілком погоджуємося з В. Липинським, що формувати суспільну думку повинні не «щелкопери» з їхньою неперемінливістю у виборі джерел фінансування (журналістика – одна з найдревніших професій, за визнанням самих же журналістів). Суспільна ідеологія та суспільна мораль – надто серйозні речі, аби їх формування довіряти журналістам – дилетантам у будь-якій галузі життєдіяльності. До речі, у серйозних наукових працях В. Липинського практично відсутні аргументи, що почерпнуті із засобів масової інформації. Тобто в такому аспекті казати про якісні впливи можна лише з великою натяжкою.

У кого В. Липинський завжди готовий учитися, – то це у професіоналів своєї справи. У листі до О. Шаповала від 31.03.1925 р. він зазначає, що без добре організованого кадрового війська він не бачить можливості існування Української держави. З огляду на власний досвід перебування на офіцерській посаді він цій темі приділяє велику увагу й щедро ділиться своїми думками щодо створення національних збройних сил. Хоча не любить всезнаючих дилетантів – навіть із «патріотичного» середовища, які завжди готові висловлюватися з будь-якого приводу.

Один із адресантів В. Липинського, авторитетний О. Шаповал, стверджував, що армію слід організувати під гаслом «Нація і Україна». Натомість мислитель не повністю погоджувався з таким твердженням, зважаючи на досвід Чехословаччини та Польщі. Там, на його думку,

організовано військо так, що демонструє чудові результати своєї діяльності. Це з огляду на те, що і Чехословаччини, і Польща є незалежними країнами, державність яких була стабільною довгий час, попри періоди тривалого перебування під владою інших держав. В Україні такого ж почуття єдності, на жаль, наразі немає. Перед тим як українці стануть однією могутньою нацією, потрібно пройти процес завоювання України однією найсильнішою групою українських людей. Історія постання всіх державницьких націй, які до цього не мали своєї держави, засвідчує, що лише та політична сила здатна завоювати владу і прихильність, котра персоніфікує свої гасла. Коли для української армії поняття «Нація і Україна» будуть персоніфіковані, то тільки тоді стане зрозуміло, хто в армії бореться за Україну, а хто проти [99, арк. 171–172].

Знову ж таки вбачається активний пошук спільної платформи за різних думок і бачення. За усієї поваги до адресанта В. Липинський намагається відстояти власну точку зору. Отже, його критика має конструктивний характер – адресат пропонує взяти до уваги успішні зразки реалізації національної державницької ідеї в міжвоєнній Європі. Ми, зі свого боку, до персоніфікованих ідей національної державності поруч із Й. Пілсудським (Польща) та Т. Масариком (Чехословаччина) додали б і К. Маннергейма (Фінляндія) та М. Горті (Угорщина, сильно обтята по довоєнних кордонах).

Пошук спільної платформи аж ніяк не засвідчує нівелювання своєї позиції перед авторитетами. Щире бажання сприймати чужу думку жодною мірою не означає готовності з усім та усіма погоджуватися. У листі до вже згаданого О. Назарука від 11 червня 1927 р. В. Липинський, незважаючи на особисті дружні стосунки, критикує його статтю, надруковану в журналі «Нова Зоря». О. Назаруку не слід надто хвалити діяльність наддніпрянців, адже більшість із них є членами російських організацій. Причому загнало їх туди, власне, петлюрівське повстання. А щоб їх звідтіля повернути, потрібно й надалі працювати однодумцям саме в патріотичному напрямі [98, арк. 67].

А вже у листі до О. Назарука від 15 листопада 1927 р. В. Липинський журиться, що став песимістом у питаннях здобуття незалежності Україною,

усвідомлюючи всі політичні обставини існування поневоленої країни. Він доходить висновку, що українська нація є несформованою, на відміну навіть від світових аутсайдерів Мексики та Китаю, бо ці народи, власне, мають свої держави, а українці – ні. По суті мислитель висловлює приховану незгоду з адресатом у його оцінках українських перспектив у міжвоєнній Європі.

У цей період В. Липинський уже тяжко хворів, про що й сам згадує у листі. З огляду на поганий стан здоров'я він починає зневірятися у доцільності всієї попередньої діяльності. В. Липинський пише О. Назаруку про те, що з великою охотою він би повернувся на Волинь, однак не хоче бути тягарем для братів, адже основне джерело його статків – маєток на Уманщині – захопили більшовики. Але найгіршим є те, що він не зможе чітко пояснити своїм рідним, що ж саме реально, на практиці дала його *українська державна концепція*. Однак вся його праця – думки і смисл діяльності – пов'язана з майбутньою Українською державою, за яку він готовий віддати своє життя [98, арк. 69–72].

Як бачимо, вплив Д. Донцова, М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Яворського, В. Антоновича та інших інтелектуалів істотно позначився на теоретико-правових умовах формування політико-правового світогляду В. Липинського. Про це свідчить, зокрема, й епістолярна спадщина мислителя, адже саме приватне листування дає можливість найглибше розкрити та проаналізувати свідомість (як і підсвідомість) автора, який тут не був обмежений необхідністю зважати на суспільну думку. Якщо монографія чи стаття завжди створюються з уваги на реакцію масового читача, то у спілкуванні з однодумцями – аналітиками можна бути категоричнішим і водночас чіткішим у пропорованих положеннях і висновках.

Висновки до другого розділу

Будь-який науковець, правник чи політик не може достатньо реалізуватися без врахування тих досягнень, що їх створила людська думка

попередніх епох. Не менший вплив, ніж вплив авторитетів, на кожну людину (і вчені-суспільствознавці тут не виняток) справляють історичні умови її життя і діяльності. В. Липинський був повною мірою представником своєї епохи і свого соціального оточення.

Становлення його як мислителя та вплив на суспільно-політичні умови формування поглядів відбувалися через патріотичне сімейне виховання, навчання у Житомирській, Луцькій та Київській гімназіях, Ягеллонському університеті в Кракові та ін.

Формування державно-правової концепції науковця здійснювалося внаслідок впливу на нього проукраїнського середовища, освіти, саморозвитку, а також критичного осмислення поглядів тогочасної європейської наукової еліти.

Початок громадської та наукової активності В. Липинського припадає на європейську «золоту осінь», що передувала воєнному лихоліттю 1914–1918 рр. Європа переживала потрясіння першою російською революцією, справою Дрейфуса у Франції, балканськими війнами тощо.

Далі була доба Визвольних Змагань 1917–1921 рр., у якій В. Липинський відіграв помітну самостійну роль – як один із організаторів партії підтримки П. Скоропадського та коли був послом Української держави і Другої УНР у Відні. Від цієї синекури В. Липинський без вагань відмовився, тільки-но стали очевидними його ідейні розходження з Директорією УНР.

Згодом політична еміграція, головування в Гетьманській Управі, ідейний та організаційний розрив із гетьманом П. Скоропадським чітко позначаються на системі його політико-правових поглядів на сутність та проблеми українського державотворення, у т. ч. консервативно-монархічної теорії. Чинниками, що суттєво спричинили поглиблення державницько-правових поглядів мислителя, були: суб'єктивне розуміння конкретного історичного середовища тогочасної доби та раціональне осмислення світобачення мислителів минулого й сучасників.

Значний вплив на політико-правові погляди В. Липинського мали такі давньогрецькі мислителі, як Сократ, Платон, Аристотель, Марк Тулій Цицерон, Н. Макіавеллі та теолог Тома Аквінський.

Як результат вагомого впливу таких «хлопоманів», як В. Антонович, Т. Рильський, П. Свенціцький, К. Михальчук та Б. Познанський, мислитель надає перевагу ідейній основі українства, а не демонстрації патріотизму.

Концепція про сутність і походження держави, критика доктрин демократії і лібералізму, побудова власної теорії еліт, адаптованої до української дійсності, формувалися під впливом таких зарубіжних науковців, як Л. Гумплович, Ф. Опенгеймер, Ж. Сорель, Г. Моска, В. Парето та Р. Міхельс.

Вплив М. Драгоманова, Д. Донцова, М. Грушевського, В. Яворського проявлявся у: питаннях створення ефективного місцевого самоврядування та громадянства і громадського об'єднання (громади); питаннях «еліти» та «територіального патріотизму»; співвідношенні інституцій Церкви і Держави; трансформування польської шляхти; існування економічно заможної середньої селянської верстви, опертої на чіткий правовий механізм засад самоврядування.

Як бачимо, творець оригінальної консервативної концепції розвитку України В. Липинський не замикався на власних теоретичних побудовах, а був відкритим для дискусії з іншими діячами українського консервативного табору.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В. ЛИПІНСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ

3.1 До питання періодизації теоретико-правової спадщини В. Липинського

Основоположник *державницького напрямку* в українській політико-правовій науці В. Липинський не лише вибудував *оригінальну концепцію української державності*, а й розробив власну методику дослідження політико-правових явищ та подій в Україні першої третини ХХ ст.

У своїй монографії «В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець» І. Передерій виділяє дещо іншу періодизацію, ніж та, яка була зроблена нами у відповідній дисертаційній роботі. Наголошуючи на важливості наукової діяльності В. Липинського, вона акцентує свою увагу на чотирьох періодах його творчості, а саме: дореволюційна доба; доба національно-визвольних змагань 1917–1919 рр.; пореволюційний час; часи еміграції.

Учена говорить про те, що якщо підсумувати науковий доробок В. Липинського *періоду дореволюційної доби*, то можна стверджувати про цілком важливе його місце у тодішній українській історіографії. Від самого початку своїх наукових стадій учений зосередив свою увагу на проблемах державно-національного існування українського народу. Доба Козаччини і особливо Хмельниччини цікавила його тим, що ця історична епоха для України стала часом виборювання власної державності після тривалого недержавного періоду. Відчутна різниця між тією минувшиною та добою, в котрій жив і працював В. Липинський, – не лише вчений-історик, правник, а й активний громадсько-політичний діяч, котрий ідеалом українського майбуття вважав виключно самостійну Українську державу [156, с. 257].

Безумовно, на той момент його державницька методологія дослідження української історії перебувала у стадії формування. Її цілісне, остаточне оформлення відбудеться лише в еміграційну добу під впливом поразки українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Однак це буде лише подальша акцентація державницької візії української історії, поглиблення її теоретичного обґрунтування, а не остаточний перехід від народництва до державництва. На основі здійсненого аналізу дореволюційного наукового доробку вченого І. Передерій говорить про те, що державницька школа в українській історіографії почала формуватися завдяки В. Липинському ще до Першої світової війни. Адже у своїх наукових розвідках він першим серед українських істориків та правників робить наголос на дослідженні саме політичних аспектів вітчизняної минувшини, на історії української державотворчої ідеології та боротьби провідних верств за українську державність [156, с. 257].

У своїй монографії дослідниця чітко встановлює, що вже в дореволюційний час політичний світогляд В. Липинського спирався на три провідні постулати: консерватизм, територіальний патріотизм та боротьба за Українську незалежну державу. Однак ця консервативно-самостійницька політична програма діяча не була сприйнята народницько-демократичним українським загалом. Незважаючи на те, що мислитель як представник українського руху в своїй громадсько-політичній діяльності віддавав перевагу насамперед політичним її формам, поза його інтересом не залишилося також і культурництво, якому він присвятив досить тривалий період із дореволюційного часу, розглядаючи його як складову різної за формами, але єдиної за сутністю української національної ідеї. Свій вияв культурницька праця діяча знайшла у просвітницькій та видавничій діяльності. На цьому полі він активно співпрацював із такими діячами, як Б. Грінченко та В. Доманицький. Перший залучив його до просвітницької роботи, спонукавши вступити на початку 1909 р. до складу київського товариства «Просвіта». Практичний внесок у просвітництво В. Липинський

реалізував через пошукову, перекладацьку та бібліографічну роботу, а також через організацію культурно-просвітницького селянського гуртка у батьківських Затурцях, а згодом – у власних поміщицьких посіlostях на Уманщині. Крім того, він загітував до вступу в київську «Просвіту» й кількох представників спольщеного правобережного шляхетства, яке згідно з його теорією «територіального патріотизму» мало виконувати свій культурний обов'язок перед українським народом [156, с. 501].

На думку І. Передерій, наступним періодом творчості В. Липинського є *доба національно-визвольних змагань 1917–1919 рр.* Здійснивши ґрунтовний аналіз участі творчості мислителя у цей час, учена дозволяє спростувати усталений історіографічний стереотип про те, що В. Липинський сформувався як зрілий політичний діяч лише в еміґраційний період. Саме цей важливий історичний період перетворив його не лише на активного політика, а й послідовного та виваженого державного діяча. За революційної доби він яскраво виявив себе у кількох сферах громадсько-політичної й державотворчої діяльності – пам'ятко-охоронній, публіцистично-агітаційній, організаційно-військовій, організаційно-партійній, ідеологічно-партійній, виборчій та дипломатичній. При цьому в усіх зазначених сферах він послідовно відстоював ідею української державної самостійності [156, с. 503]. Підтвердженням вищенаведеного є той факт, що на початковому етапі української революції (1917 р.) В. Липинський став одним із очільників Української військової громади у Полтаві, котра протягом усього періоду своєї діяльності саме завдяки його наполегливим зусиллям мала виразно національний характер і відзначалася впевненою орієнтацією на державну українську незалежність [156, с. 504].

На думку І. Передерій, третім періодом творчості В. Липинського є *пореволюційний*. Як раніше вже відзначалося, у дореволюційний час мислитель повністю відокремлював сфери державно-політичного та релігійно-церковного життя суспільства. Принаймні саме на таких позиціях стояв свого часу редагований ним часопис «Przegląd Krajowy», котрий чітко

заявляв про те, що вважає «релігію за сферу приватних переконань кожної особи», виступає «проти усіляких утисків» стосовно цих переконань, але одночасно заперечував свій намір втручатися у церковні справи. Основними засадами релігійної церковної політики проголошувалися відокремлення церкви від держави, вільний вибір віросповідання, рівність усіх релігійних конфесій при першості православної церкви, позаяк до неї належить більшість населення України. Мислитель заявляв про те, що православна церква має бути соборною, автокефальною та незалежною від усяких політичних впливів. У пореволюційний час мислитель значно розширив теоретичне обґрунтування ролі релігійно-церковної сфери у процесі державного будівництва і навіть переглянув деякі його засадничі підвалини. Продовжуючи наполягати на необхідності розмежування держави і церкви, він тим не менше визнавав за релігією і церквою важливу функцію соціально-організуючого начала, котрим аж ніяк не можна нехтувати у справі збудування власної держави. У цей час він уже був твердо переконаний, що релігія є міцною основою для будь-якої держави, а такі прикмети церкви, як традиційність, вірність, послух і дисципліна, є найбільш важливими для суспільства. Крім того, вчений розглядав релігію як впливову громадсько-політичну форму, функція котрої полягає у стриманні та обмеженні революційної творчості новонароджених національних аристократій [156, с. 441].

Спираючись на запропоновану ним теорію про типологію форм державного управління, він виділяв відповідні цим формам три можливі типи взаємовідносин між релігією та політикою, церквою та державою. Причому В. Липинський був першим серед українських науковців, хто виразно поставив це питання для теоретичного обґрунтування, а також довів, що релігія за різних типів організації суспільного життя має неоднакові якісні виміри.

Перший тип відносин притаманний охлократичним державним утворенням. Він передбачає такий стан державного життя, коли політики

«намагаються зробити з релігії послушне знаряддя в своїх руках. Вони не признають поруч своєї влади світської, такої влади духовної, яка би не підлягала в повній мірі владі світській і яка би своїм авторитетом духовним владу світську обмежувала і контролювала. Тому їхня державна влада світська є разом з тим і найвищою владою духовною» [156, с. 442].

Другий тип державно-церковних взаємовідносин передбачає, що є політики, «які в своїм способі організації державного життя зовсім одкидають потребу релігії, потребу організованої й авторитетної віри. Вони вважають, що для діл світських, державних релігія зовсім не потрібна; що в громадському житті можна зовсім обійтись без церкви і без Бога, і що релігія є приватною справою, справою сумління кожного громадянина, до якої державі нема ніякого діла». Такий тип характерний для демократичного політичного устрою. У такому суспільстві релігія позбавлена ролі соціально-організуючого чинника і може навіть стати засобом досягнення непристойних політичних цілей. Задля цієї мети, на думку В. Липинського, замість традиційної релігії створюються нові релігійні системи і нові церкви, у яких кожен бажаючий може проголосити себе духовним владикою [156, с. 442].

Найбільш прийнятним В. Липинський вважав третій тип взаємовідносин релігії і політики, котрий є характерним для так званого класократичного політичного устрою. При ньому релігія та церква посідають у суспільстві належне їм місце. Держава визнає авторитет церкви у справах духовних, а церква визнає авторитет держави у справах світських [156, с. 443].

Останнім, заключним періодом творчості мислителя, на думку І. Передерій, був період його *еміграції*. В цей час політичний світогляд діяча продовжував, як і в дореволюційний час, безпосередньо впливати на засадничі основи його наукової творчості. Більше того, наука перетворилася тепер для В. Липинського на засіб теоретичного обґрунтування ідеологічного базису гетьмансько-монархічного руху. Його три наукові твори цього

періоду – історична монографія «Україна на переломі», політологічний трактат «Листи до братів-хліборобів», а також релігієзнавча розвідка «Релігія і церква в історії України» – є, по суті, науково-концептуальною основою його політичних ідеологем.

Відповідно до своєї політико-правової концепції він акцентує увагу на трьох основних проблемах: побудова української держави, роль еліти (аристократії) і роль видатної особи (зокрема, гетьмана Богдана Хмельницького) в історії вітчизняного державотворення XVII ст. Поразка сучасних йому національно-визвольних змагань спричиняє переоцінку вченим навіть окремих терміносистем [156, с. 507].

Слід відзначити, що Я. Пеленський також висував гіпотезу щодо поділу творчої спадщини В. Липинського на конкретні періоди. У своїй статті «Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна» він говорить про два з них, а саме: ранній – демократичний, який охоплює 1908–1919 рр., та консервативно-монархічний (гетьманський) – 1919–1929 рр. Учений також наголошує, що можна визначити ще третій, короткий, період, який припадає на 1929–1931 рр., коли після розколу серед гетьманців В. Липинський стає незалежним консерватором, визначаючи майбутню українську конституанту за найвищий легітимний орган [155, с. 19].

У вищенаведених періодах, Я. Пеленський приділяє найбільшу увагу другому (1919–1929 рр.), де творчість В. Липинського ґрунтувалася на монархічних позиціях. Хоч він і усвідомлював, що чотириразові намагання впровадити дідичний гетьманат в Україні за часів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи і Кирила Розумовського (як і його власної спроби у теоретичній площині – Павла Скоропадського) не завершилися успіхом, однак вважав, що найкращою формою державності для тогочасної України була б конституційна гетьманська монархія. Конституційна монархія, на його думку, легітимізувала і стабілізувала владу. Досвід Визвольних змагань (1917–1920 рр.) на центральних та східних землях України показав, що у кризових ситуаціях народницько-соціалістична еліта не зуміла вирішити

проблеми легітимності влади, а в останньому періоді цих змагань шукала виходу в отаманській системі. Такі спроби обумовлювалися неправильним розумінням демократії (окресленої на Заході конституційно-представницькою парламентарною системою) як необмеженого народовладдя під проводом рад і отаманів [155, с. 20].

Як уже зазначалося, на наш погляд, В. Липинський пройшов все ж чотири основні періоди у розвитку своїх доктринальних поглядів. Слід також зауважити, що практично кожна з політико-правових концепцій науковця в процесі свого становлення і розвитку зазнала певних змін й удосконалення.

Тому, на противагу поглядам учених, які досліджували етапи творчості В. Липинського, нами було розроблено власну хронологічну періодизацію творчості мислителя та авторський підхід до визначення основних етапів його творчості (див. *Додаток Б*). Принагідно зауважимо, що ми свідомо відмовилися від надміру ретельної періодизації цих етапів – у розумінні чітких хронологічних рамок «від і до». Звісно, спокусливо оголосити ту чи іншу працю, як-от «Листи до братів-хліборобів» (або навіть буденний епістолярний лист до одного з кореспондентів) за «початок нового періоду». Як видається, такий підхід був би дещо штучним. Мислитель не продукує ту чи іншу ідею з точністю до дня, а «дозріває» до неї місяцями, а подекуди навіть роками і десятиріччями.

Відтак наша орієнтовна періодизація наукової творчості В. Липинського, можливо, суперечитиме прийнятній, але це саме наша періодизація (у цьому питанні дисертантку підтримує її науковий керівник).

Отож, «нульовий» період становлення політико-правових поглядів В. Липинського – це (у нашому розумінні) гімназійні роки, захоплення «хлопоманством». Якби не було б цієї «першої (політичної) прихильності», шляхтич В. Липинський міг би опинитися у будь-якому іншому політико-правовому таборі – чи то разом зі шляхтичем Ю. Пілсудським, чи то з таким же шляхтичем Ф. Дзержинським.

З іншого боку, саме «хлопоманство», на нашу думку, дало поштовх до теоретико-політичної концепції «територіалізму» В. Липинського, найбільш цікавої і перспективної з огляду на сучасні питання розбудови незалежної України.

Ми свідомо датували цей, умовно кажучи, гімназійний, період як «нульовий». Жодних наукових чи публіцистичних праць, гідних уваги навіть не загалу сучасників, а ретельних дослідників життя й творчості В. Липинського, мислитель у цей історичний час не створив. Тоді виникає питання, для чого ж згадувати і виділяти нульовий етап. Хочемо наголосити на тому, що хоча даний період і не становить наукового інтересу, все ж таки спостерігаємо якість бачення молодого В. Липинського на складені суспільні устрої, аналіз історичних передумов формування державного устрою і державної політики, які він вивчає в гімназії, та накопичення базових знань, які використовує впродовж усього подальшого наукового шляху.

Перший (після «нульового», підготовчого) період – це період «демократичний». Вважаємо, він тривав від часу опублікування ранніх наукових та публіцистичних праць до початку перебігу Визвольних Змагань і до перших – визнаємо, ще невмілих – спроб розбудови української державності, тобто до весни 1917 – кінця зими 1918 рр.

Уже на цьому етапі неупередженому досліднику життя і творчості В. Липинського стає зрозуміло, що йдеться про непересічну особистість, яка заслуговує якщо не на розуміння і повне схвалення, то принаймні на повагу.

Загальне захоплення великоросійської (та й, зрештою, європейської) інтелігенції початку 1900-х рр. «соціалістичними» ідеями гідне подиву «просунутого» сучасника, – але лише на перший погляд. Кожна епоха має свої «модні» повір'я, відмовитися від яких для вченого означає: а) здобути тавро «ретрограда»; б) поставити себе в опозицію до «прогресистів».

Доба Визвольних Змагань («демократичний» період творчості) дещо перевернула звичну для В. Липинського картину світу. Певною мірою це нагадує події 2014 р. і наступних років у незалежній Україні. Вчорашні герої

перетворювалися на своїх антиподів, популярні «демократичні» цінності розбивалися об життєві реалії. Абсолютно «несоціалістичний» гетьман П. Скоропадський у травні 1918 р. виявив себе куди більшим реалістом у питанні відстоювання української державності, ніж В. Винниченко (до речі, член Директорії).

Втім, і Гетьман виявився далеко не месією ідеї власне української державності. Приблизно в середині 1920-х рр. учорашня надія українських консерваторів перетворюється ледь не у свого антипода. Причина лежить на поверхні. Для П. Скоропадського, за усієї поваги до його особистості, власне персоніфіковане «я» стало вищим від ідеї української монархії і навіть української самостійницької ідеї взагалі. Гетьман – в ім'я особистої влади – виявився не тільки не готовим співпрацювати із сумнівними політичними силами (зокрема, російськими імперськими, а згодом і нацистськими німецькими), а й виявив чіткий намір ігнорувати і навіть фізично знищувати політичних опонентів з числа свідомих українців, не згодних із його особистими амбіціями на український «престол» («гетьманський» період творчості).

Будучи визнаним та дечим зобов'язаним особисто П. Скоропадському (у червні 1918 р. Гетьман призначив В. Липинського послом у Відні), В. Липинський змушений був зробити непростий вибір між особистістю та ідеєю. Із середини 1920-х рр. спостерігаємо нове, уже третє, переродження мислителя та його політико-правової позиції («незалежний» період творчості).

У підсумку пропонуємо таку періодизацію теоретико-правових поглядів та концепцій В. Липинського:

- так званий нульовий період, який де-факто тривав до появи перших наукових публікацій (кінець «нульових», 1900-х рр.);
- перший, «демократичний», період – до перебігу першого етапу Українських Визвольних Змагань (тривав до весни – літа 1918 р.);

– другий, умовно кажучи, «гетьманський» період – приблизно до середини 1920-х рр.;

– третій, відносно «незалежний», коли погляди мислителя вирізнялися виключно внутрішніми імперативними переконаннями, без прямої прив'язки до політичних реалій історичної доби. Завершується цей період у 1931 р. зі смертю мислителя.

У цьому дискурсі зазначимо, що з трьох основних політико-правових концепцій В. Липинського, а саме: територіалізму, елітаризму та українського гетьманського монархізму, – перші дві почали формуватися ще у перебігу так званого демократичного періоду і продовжили свій розвиток протягом наступних двох періодів. Натомість концепція монархізму в Україні визріла у працях В. Липинського дещо пізніше. Проте навіть політичний розрив із гетьманом П. Скоропадським (середина 1920-х рр.) не спонукав мислителя відмовитися від концепції української самостійної держави у формі монархії. Всі три концептуальні напрями В. Липинський послідовно розвивав до своєї фізичної кончини у 1931 р.

3.2 Політико-правові концепції консерватизму. Український консерватизм як національний феномен

Перед Україною як сучасною європейською державою з власною багатовіковою політико-правовою історією, традиціями та культурою постало чимало принципів внутрішньополітичних та геополітичних викликів. Ці виклики стосуються передусім питань протистояння держави у гібридній війні з Росією, вирішення кризових питань, проведення новітніх реформ, а також подальшої європейської та євроатлантичної інтеграції [164, с. 18].

Запропоновані владною верхівкою реформи не завжди є адаптованими до сучасних реалій. Тому вони часто згубно відображаються у свідомості суспільства, іноді породжуючи громадські конфлікти. В такі моменти, на

думку поміркованих громадян, стає доречною «*політика золотієї середини*», обумовлена власним історико-ідентичним підґрунтям та багатою політико-правовою спадщиною, з урахуванням всіх сучасних європейських тенденцій [164, с. 23].

Відтак навіть крайня, як на сьогоднішні реалії, консервативно-монархістська концепція В. Липинського уже не виглядає химерною утопією політичного ідеаліста (*див. Додаток В*). Справді, з монархією в Україні не склалося, але це зовсім не означає, що й інші пропоновані В. Липинським шляхи розбудови Української держави і права не мають підстав на ретельне вивчення і навіть практичне застосування.

Означивши В. Липинського як «ідеолога українського консерватизму», помістивши таке трактування до енциклопедій і довідників, вітчизняні науковці мали би спершу з'ясувати, що саме криється за терміном «консерватизм». Адже, як слушно вказує Ульріх Матц, консерватизм «у перебігу своєї історії перетворився в дещо формальне: консерватор 1985 р. прагне до охорони того, за що у 1848 р. настирно виступав радикал» [130, с. 69].

На думку А. Г. Мисливченка, будь-який дослідник консерватизму вже на початках розгляду обраної теми стикнеться з найголовнішою проблемою – відсутністю однозначного, чіткого та універсального визначення самого поняття «консерватизм». Подібно до того, як існує близько двохсот дефініцій терміна «право», термін «консерватизм» має свій перелік означень. До того ж, «консерватизму», який не прив'язаний до певної історичної та соціокультурної специфіки, не існує. Водночас, наводячи те чи інше визначення, той чи інший науковець акцентує на таких аспектах консерватизму, які йому ментально ближчі та краще вписуються в авторську концепцію.

Проблема ще більше загострюється, якщо питання стосується використання відповідного терміна вже поза академічними колами. Термін «консерватизм» невдовзі може вживатися суспільством у значенні спокійної

чи обережної поведінки, угодовського і навіть конформістського стилю життя [131, с. 36].

У розвинутих демократичних країнах сучасні консерватори впевнено виступають за збереження існуючого суспільного ладу та сформованих традицій і соціальних інститутів. Ця провідна методологічна позиція консерваторів визначає спрямування певних теоретичних досліджень і нерідко практичної діяльності, тобто досліджуються «форми пристосування до традиційних соціальних норм і інститутів, до загальноприйнятих цінностей життя і культури» [175, с. 5].

Ідеологія консерватизму, звісно, змінюється й трансформується під певними впливами повсякденного суспільного життя. Скажімо, теоретики *сучасного консерватизму* більшою мірою, ніж їхні попередники, визнають необхідність поступових еволюційних змін у житті суспільства і в окремих його сферах. По-сучасному вони трактують заяву засновника цього напрямку Е. Берка про те, що «консерватизм означає схильність до збереження і здатність до поліпшення, взяті разом». За словами авторитетного англійського консерватора Ф. Піма, «сучасні представники цього напрямку виступають за повільні і поступові зміни, мають на меті збереження доброго і виправлення поганого» [31, с. 5].

Цікаво, що одним із значущих проявів консерватизму, зокрема в галузі економічних досліджень ХХ ст., визнаються ідеї і праці відомого англійського вченого Дж. М. Кейнса (1883–1946), котрий заявив про кінець ліберальної доктрини стихійного розвитку економіки, базованої на необмеженій свободі підприємництва та конкуренції і запереченні будь-якого державного втручання в економіку – в силу тепер уже повної теоретичної та практичної неспроможності цієї доктрини в нових умовах [136, с. 65]. Відомо, що саме кейнсіанство лягло в основу Нового курсу президента Ф. Рузвельта, який допоміг вивести США з наймасштабнішої Великої депресії 1929–1933 рр. і заклав основи соціальної держави. Тобто

консерватизм як такий зовсім не означає регресу чи навіть застою, він цілком може виконувати й роль рушія (!) суспільного прогресу.

Отож, за сформованими сталими уявленнями, *консерватизм* – це ідеологічна політико-правова течія, спрямована на збереження і підтримку перевірених часом форм соціальної структури, традицій, цінностей, моральних і правових норм. Водночас консерватизм «давні», «споконвічні», «усталені» моральні цінності і правові норми аж ніяк не ідеалізує: те, що не підтверджує свою ефективність і відмирає само по собі, у жодному разі не повинно штучно підтримуватися.

В одній із пізніх праць відомого американського історика, політолога Річарда Пайпса (1923–2018) «Дослідження політичної культури» зазначено: «Ідеологія політико-правового консерватизму – це предмет, який, більшою мірою, ігнорували і ліберальні, і радикальні історики, оскільки вони вважали ідеологію або виправданням режиму, або вираженням егоїстичних інтересів забезпечених класів. Таким чином, ідеологія консерватизму позбулася серйозного інтелектуального змісту» [152, с. 38].

Така поведінка опозиційних до консерватизму «радикалів» і лібералів не є чимось надуманим, вона ґрунтується на багатьох публічних висловлюваннях самих *консерваторів* (особливо, коли це стосується «практичних політиків», що використовують «консервативний бренд» в англосаксонському світі). Ці політики масово ігнорують реальне значення консерватизму як самостійної політико-правової ідеології: «надто часто вони представляють свої переконання як «позицію розуму» або «здорового глузду» [152, с. 45].

З цього приводу британський дослідник ідеологій Ендрю Хейвуд зауважує: «У цьому сенсі консерватизм представляється як негативна філософія, яка має на меті проголошення опору, або ж принаймні підозрілості, стосовно будь-яких змін» [195, с. 20]. Тому змінюється саме розуміння *консервативної ідеології* як самодостатньої, повноцінної політико-правової ідеології.

Подібні підходи до визначення *консерватизму* – як особливої політичної позиції, базованої на консервації, себто винятково на збереженні існуючих політичних реалій та правових норм, – ставлять під сумнів саму можливість позиціонувати його як самостійну ідеологічну течію чи теоретичну систему. Зрозуміло, що в такому разі не може йтися й про консерватизм як самостійний політичний та правовий чинник.

Навіть більше, як слушно вказує Р. Скаржинський, «якщо ми беззаперечно сприймаємо уявлення про те, що *консерватизм* – це насамперед «охоронницька» політична позиція, то будемо вимушені визнати, що «кожен має в собі щось від консерватора і проблемою може бути виключно важкість самоусвідомлення цієї риси» [174, с. 12].

Цей софізм як ніщо інше утверджує нас у думці, що не треба зводити *консерватизм* виключно до «політичної позиції». Бо, за Р. Скаржинським, «консерватизм не є просто охоронницькою політичною філософією. Саме визначення «охоронницький» має набагато ширше значення. Охоронницько налаштованими можуть бути також ліберали, соціалісти, фашисти і речники багатьох інших орієнтацій. Більше того, з іншого боку, треба собі усвідомити, що консерватизм не завжди поєднується з прагненням до збереження наявної дійсності» [174, с. 12].

Окрім того, чимало консерваторів схильні вважати, що консерватизм все ж не є ідеологією, а є якимось особливим типом політичної рефлексії.

До речі, наголосимо: *ідеологія у політико-правовій науці* – це система поглядів, ідей, теорій, принципів, що відображають суспільне буття крізь призму інтересів, ідеалів, мети соціальних груп, класів, нації, суспільства [23, с. 50].

Відтак *ідеологія консерватизму* розглядається як один зі структурних найважливіших компонентів сучасних політичних і правових ідеологій. Носіями *ідеології консерватизму*, на думку Е. В. Григорова, є соціальні групи, шари і класи, зацікавлені в збереженні традиційних суспільних порядків або в їхньому відновленні. У *структурі консерватизму*

виокремлюють дві ідейні складові. Одна орієнтується на підтримку усталеності суспільної структури в її незмінній формі; інша – на усунення протидіючих політичних сил і тенденцій та відновлення, відтворення колишньої структури. Тому й *пріоритетною* соціальною цінністю в *консерватизмі* є не індивідуальна свобода, як у лібералізмі, не рівність, як у соціалізмі, а братерство, яке наближається до ідеалу християнства. Саме братерство, як і духовна солідарність, що передається з покоління в покоління, являє собою з позиції *консервативної думки* вищу форму соціальної комунікації [45, с. 41].

Таке трактування вважаємо дещо штучно прив'язаним до головного гасла так званої Першої республіки у Франції: Свобода, Рівність, Братерство. Подібно до того, як гаслом соціалістів (безвідносно, революційних чи угодовських) є не тільки і не стільки формальна «рівність», як консервативне «братерство», яке «наближається до ідеалу християнства», – не більше ніж міф у гарній обгортці. Наведемо один-єдиний, причому абсолютно не політичний аргумент: консерватори зазвичай виступають (більш чи менш різко – це вже інший бік питання) проти ЛГБТ-спільноти, яка, на їхню думку, руйнує основи традиційної сім'ї та знищує усталені сімейні цінності. Відтак звичні нам консерватори подібно до більшості радикалів фашистського гатунку нетерпимі до співгромадян із «інакшою» сексуальною орієнтацією. Тож про яку «християнську любов» та «братерство» може йтися?

Усі перелічені проблемні питання цілком притаманні генезі *українського консерватизму*, що як окремішня ідеологічна та політична течія пройшов власний довгий і тернистий історичний шлях.

Лише в першій половині ХХ ст. з'явилися спроби трактування *українського консерватизму* як самостійної та необхідної для суспільства ідеології, що відображено у працях провідних українських мислителів та державних діячів [120, с. 244]. У *структурі українського консерватизму 1900–1930 рр.* Н. А. Козак виокремлює *три напрями*: поміркований, традиційний і радикальний [65, с. 11]. Якщо говорити про *поміркований*

напря́м, то він, своєю чергою, «поділявся на національно-демократичну і християнсько-демократичну складові. Основою діяльності національно-демократичного спрямування (існує на Галичині) були захист прав української мови, освіти, культури, а також відродження соборної національної держави у формі конституційної монархії» [30, с. 96].

У роки Першої світової війни монархічно-консервативна ідея (принаймні в очах західних українців) персоніфікувалася в особі представника австрійської монархічної династії Вільгельма Габсбурга, тобто Василя Вишиваного (1895–1948), підтриманого Легіоном Січових Стрільців, де він дослужився до полковника.

Під час Першої світової війни та Визвольних Змагань 1917–1921 рр., а також у міжвоєнний період 1918–1939 рр. до національно-демократичної гілки поміркованого консерватизму додалися певні кола Національно-демократичної партії, Союзу Визволення України, Головної Визвольної Ради, Української Національної Ради [178, с. 45].

Християнсько-демократична гілка (назва говорить сама за себе) опиралася на демократичні засади гармонійного розвитку українського народу в дусі християнської етики і моралі, піднесення ролі релігії в житті суспільства, утвердження національної ідеї як основи національної свідомості українців. Ця гілка об'єднувала Християнсько-суспільну партію, Українську Християнську Організацію, Український Католицький Союз [65, с. 13]. Монархічні ідеї в цьому середовищі значною популярністю не користувалися, можливо, з причини відсутності прийнятної для тогочасних українських клерикалів персони потенційного українського монарха.

Значний розвиток у 1900–1930-х рр. отримав *традиційний напрям українського консерватизму*, який базувався на консервативних постулатах природної нерівності людей, а отже, необхідності існування еліти, пріоритету приватної власності, побудови ієрархічного суспільства тощо. Тут доречно виокремити три складові: космополітичну, клерикальну та найчисленнішу – монархічну.

Космополітична гілка, представлена Руською народною партією [56, с. 82], тяжіла до духовної і політичної єдності з «великим руським народом», виступала проти української мови, вважаючи її одним із «наречій велікорусского языка», однак не поривала з правлячим австро-угорським урядом та польськими політичними колами Галичини. Ставлення до монархії та монархізму загалом визначалося політичною орієнтацією – і Габсбурги, і Романови вважалися легітимною династичною лінією для наразі бездержавного українського населення, але можливість створення власне української (так би мовити, доморощеної) монархії навіть не розглядалася.

Клерикальну гілку представляла Українська католицька народна партія, перейменована згодом в *Українську народну обнову*. Відповідна гілка популяризувала католицьку віру як фундамент для досягнення певного прогресу; однак водночас акцентувалося на тому, що автономія Галичини в складі Польщі визначає лояльне ставлення до існуючого ладу [65, с. 9]. Знову ж таки монархічна ідея тут практично не простежується.

Традиційний консерватизм був націлений на визнання пріоритету державних інтересів над суспільними, а також позиціонував монархізм як ідеальну форму держави. Класократія вважалася найкращим типом державного устрою, який би опирався на співпрацю всіх класів за керівної ролі *національної аристократії* [52, с. 418]. Цей напрям консерватизму був представлений Всеукраїнським союзом земельних власників, Українською демократично-хліборобською партією, Українською Громадою, Українським союзом хліборобів-державників (згодом Український союз гетьманців-державників), Братством українських класократів-монархістів [185, с. 145].

Дійсно, з часів Платона і донині монархія як форма державного устрою завжди знаходила своїх – більш чи менш численних – прихильників. Головний аргумент монархістів усіх часів і народів – *Король не зраджує*. Будь-яка демократія (виборна влада) чи тиранія не стабільні в самій основі, оскільки змушені спиратися лише на частину народу – своїх прихильників, розплачуючись із симпатиками за політичну підтримку різноманітними

пільгами на шкоду широкому загалу. Правлячі кола демократій і тираній змушені задумуватися над своїм політичним майбутнім, і тому їхня поведінка диктується вимогами моменту, а не загальними потребами. Зрештою, успішного демократа (президента, прем'єра, лідера політичної сили) чи бодай тирана можна купити грошима або обіцянкою військової і політичної підтримки чи навіть банально залякати. Монарх, навпаки, отримує владу легітимно від пращурів і так само легітимно передає її нащадкам. Він просто зобов'язаний турбуватися про всі верстви та суспільні прошарки населення, як батько турбується про всіх своїх дітей.

Радикальний напрям українського консерватизму асоціювався з військовими об'єднаннями Вільного Козацтва та утвореного згодом Українського Національного Козачого Товариства [65, с. 8]. Він не був дієвим та не отримав подальшого розвитку від початку ХХ ст. аж до 30-х рр. включно. Монархічна ідея тут розглядалася почасти – як підпорядкована ідеї відродження Козаччини і потенційно небезпечна для козацьких вольностей і свобод. Тобто у цьому середовищі кандидат в українські монархи та його політична сила могли розраховувати лише на ситуативну підтримку.

Отже, створене для захисту населення від хаосу і руйнувань революції Вільне Козацтво, базуючись на сильних історичних традиціях, відіграло провідну роль у гетьманському перевороті [133, с. 226]. За значної підтримки монархічної гілки традиційного українського консерватизму і частково його радикального напрямку, як зазначалося вище, був встановлений гетьманський режим, що втілював складний комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих радикальних, поміркованих і традиційних консервативних ідей та принципів. Отож, після понад 150-річної перерви *український консерватизм* отримав змогу реалізуватися в державно-політичній сфері, відродившись у Гетьманаті – традиційній формі українського державотворення [181, с. 7].

Утім, українське козацтво не виявило такої ж готовності підтримати Гетьмана у його протистоянні з Директорією. Навіть більше, масово вітало

останню. Гетьману не пробачили загравання з німцями та австрійцями, надмірне толерування поміщицького землеволодіння, активне запрошення російських «спеців»-українофобів на управлінські посади в державному апараті, війську, поліції, митниці, суді, проросійську орієнтацію після краху Четверного союзу (листопад 1918 р.) тощо, менші, але вельми дошкульні для свідомості «козака», грішки.

Зі свого боку, зауважимо, що розмаїття проявів українського консерватизму обумовило різне трактування його такими вітчизняними мислителями, як В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський та ін. Незважаючи на розбіжності, їхні консервативні доктрини зберігають чимало спільних рис. Скажімо, Н. Козак вважає, що це передусім «визнання домінуючої ролі держави в житті суспільства, монархічна форма правління, елітаризм, національна ідея як основа буття нації, пошана до традицій, релігії, моралі тощо. Всі вони обґрунтовували власні консервативні концепції державотворення, спираючись на історичні традиції, виокремлювали головні чинники у побудові держави і таке ін.» [65, с. 10]. Вітчизняні науковці зауважують, що найбільш традиційною у плані дотримання основних консервативних засад стала доктрина В. Липинського.

Також, на їхню думку, С. Томашівський мав помірковано-консервативні ідеї, характерні для республіканського ладу. На противагу йому В. Кучабський пропагував радикалізм із його революційними методами боротьби та опорою на військову силу [178, с. 48].

Відтак В. Липинський, на наше переконання, цілком заслужено у вітчизняній науковій думці визнаний найпослідовнішим із-поміж українських консерваторів.

До більшовицького перевороту 1917 р., вказує М. Поліковський, у творчості мислителя ще побутують певні уявлення, тенденції, близькі до ще популярного на той час народництва. Однак навіть у той період і далі В. Липинський як представник аристократичної верстви все ж дотримувався консервативних поглядів. Він не поділяв політико-правових позицій та

ідеології Центральної Ради (ЦР), натомість активно підтримував конкретні заходи і загалом політику гетьмана П. Скоропадського, оскільки монархічна ідея була йому значно ближчою і зрозумілою. Цікаво, що В. Липинський називав розроблену ним на власне національному ґрунті оригінальну теорію консерватизму «*українським гетьманським націоналізмом*» [158, с. 393].

Принагідно зауважимо, що «монополією» на український монархізм В. Липинський, звісно, не володів і на сьогодні не володіє. Серед інших *представників українського консерватизму*, які плідно розробляли монархістську ідею, були П. Куліш, С. Томашівський, В. Кучабський та ін. З наукових позицій вони намагалися довести необхідність і правомірність саме монархічного ладу для новітньої України.

Втім, як вказує наш сучасник М. Поліковський, «їхні монархічні погляди набули завершеної теоретичної наукової форми вже переважно в еміграційний період діяльності зазначених науковців» [158, с. 394]. Натомість В. Липинський до таких переконань дійшов швидше, що дало змогу приділити розробці концепції більше часу і зусиль.

Ці концепції з огляду на відомі причини не були втілені у національну державно-правову практику. Після Другої світової війни позиції українських монархістів, й доти не надто потужні, ще більше ослабіли. І лише з проголошенням незалежності України (1991 р.) відродився інтерес науковців, зокрема істориків права, до політико-правової спадщини вітчизняних консерваторів та монархістів, хоча серед українців така ідеологія, попри це, зовсім не популярна.

3.3 Теорія еліти в працях В. Липинського та її сучасне прочитання

Як уже зазначалося, особливістю і головним позитивним елементом національного консерватизму В. Липинського стала ідея *політичної інтеграції* (об'єднання) всіх суспільних верств і станів як засобу творення незалежної національної держави.

Уперше ця концепція з усією виразністю прозвучала в праці «Станіслав Міхал Кричевський. З історії боротьби української шляхти в повстанських рядах під проводом Богдана Хмельницького» (видана польською мовою в Кракові 1912 р.). До неї історіограф повертався неодноразово, зокрема у розвідці «Шляхта на Україні» (1920 р.) та численних публічних (відкритих) і приватних листах.

Діаспорні дослідники творчості В. Липинського вважають, що значною мірою на формування його теорії еліти вплинули праці польських науковців Станіслава Пшебишевські (1868–1927), Станіслава Виспянські (1869–1907), Станіслава Закшевські (1873–1936) (саме останньому належить концепція «людей чину» як головного державотворчого елемента) та ін.

Як би там не було, у поглядах на роль еліти в житті суспільства В. Липинський виступив оригінальним деміургом, а не звичайним епігоном польських наукових концепцій.

Нація для В. Липинського – це всі громадяни держави, незалежно від свого етнічного походження. Поряд із нацією, мислитель розглядав людство загалом, використовуючи термін «цивілізація». Його загальний погляд на цивілізацію видається нам дещо ідеалістичним, оскільки автор дотримувався думки про її поступовий, невпинний розвиток у напрямі прогресу. Прогрес виявляється в удосконаленні впливу людини на природу, більш умілому перетворенні її, що, своєю чергою, неодмінно вимагає подолання традиційних лінощів людини.

Історичний досвід демонструє, що цей рух не завжди є поступальним. Зокрема, після доби Античності настали Темні віки, коли в Європі не було створено жодного шедевра архітектури, живопису, скульптури, а деякі монархи в документах розписувалися хрестиком і хвалилися тим, що за все життя милися лише двічі.

Поряд із прогресивістським поглядом на розвиток «всього» людства, В. Липинський не заперечував циклічності розвитку «організмів», з яких це людство складається. Такими специфічними організмами вважав нації. Він

розглядав їх як своєрідні живі організми, які народжуються, набирають фізичної сили й життєвого досвіду, а згодом втрачають колишню енергію. Відтак дещо згладжується протиріччя між «загальним» прогресом людства і ймовірним (і навіть у певному розумінні неминучим) занепадом його окремих складових – націй.

Нація, за переконаннями українського історіософа, – це організоване суспільне життя, в якому активна меншість приводить у рух пасивну, «ліниву» більшість. В. Липинський велику увагу приділяв саме цій «активній меншості», котру також іменував *аристократією, елітою* (див. Додаток В). Так, він наголошував, що «від об'єднання та зорганізування українського хліборобського класу залежить об'єднання та зорганізування цілої Української Нації» [83, с. 72].

Ця думка В. Липинського була доволі актуальною в його історичні часи, адже інші верстви населення не мали і не могли мати такої об'єднуючої сили, щоб виконати відповідну надважливу місію. Тодішній пролетаріат, абсолютизований більшовиками, був лише симулятором самостійного фактора.

Також мислитель ідентифікував ті перепони, які, на його думку, затримують адекватний перебіг подій: «Тільки знищення приватної власності на землю може розвалити хліборобський клас, вийнявши з хліборобства його душу, усунувши момент творчості з праці хлібороба, що цією своєю індивідуальною працею перетворює, культивує свій власний ділячок землі. Тільки соціалізація землі може знищити нашу теперішню класову свідомість...» [83, с. 73].

Однак критики В. Липинського намагаються приписати йому апологетизацію родової аристократії, що, гадаємо, є свідомим перекрученням поглядів політичного опонента. Право на управління суспільством не успадковується за фактом появи на світ у родовитому середовищі. Зрозуміло, що нащадки аристократів отримують відповідне виховання й освіту, часто не доступні для вихідців із низів. Такий молодий аристократ від самого свого

народження відчуває відповідальність перед «тінями предків», чиє «добре ім'я» намагається не зганьбити. Тому повсякчас утримується від непристойних вчинків, демонструючи свою «шляхетність».

Якби В. Липинський на цьому й зупинився, його концепція не витримала б найменшої критики. Пояснимо. На дворі жевріло ХХ ст., а європейську Францію (та й увесь світ загалом) потрясла сумнозвісна справа Дрейфуса. Ще раз нагадаємо про неї. Справа Дрейфуса (1894–1906), за Вікіпедією, – судовий процес у справі капітана Альфреда Дрейфуса, офіцера французького генерального штабу, який був звинувачений у шпигунстві на користь Німецької імперії. Дуже швидко справа вийшла за рамки юриспруденції та перетворилася на великий політичний скандал, що, своєю чергою, призвело до затяжної політичної кризи у самій Французькій республіці та спричинило великий міжнародний резонанс [20].

Після викриття справжнього шпигуна (аристократа за народженням) – майора Естергазі – та виявлення свідомої фальсифікації матеріалів розслідування покровителями Естергазі з числа вищих офіцерів (аристократів) міф про особливі чесноти «благородних дворян» ударив по родовій аристократії убивчим бумерангом. Якщо «аристократи» готові заради корпоративної честі приносити в жертву інтереси держави, покриваючи державну зраду, та обстріхувати чесного офіцера (нешляхетного походження), то кому потрібні така аристократія і така, з дозволу сказати, еліта?

За В. Липинським, аристократія (безвідносно до країни та історичного часу) – це кращі, найбільш енергійні та найбільш умілі «аристократи духу». Водночас цим людям *завжди* (наголошуємо на такій необхідній умові) притаманний певний ідеалізм – на противагу меркантилізму охлоса (народних низів).

Особливістю поглядів В. Липинського щодо, власне, тогочасних українських реалій стала теза, що українці в силу складної драматичної історії, що характеризувалася тривалими періодами відсутності власної державності, специфічних позицій у національному менталітеті, суттєво

відрізняються від інших європейських народів, передусім своєю політичною дезінтеграцією, відсутністю єдності, розпорошеністю (*де три українці, там два гетьмани*).

Дана думка простежується вже в перших історичних розвідках В. Липинського, вона червоною ниткою проходить через його науковий доробок 1909–1912 рр. До неї мислитель повертався й у класичній праці «Шляхта на Україні» (1920 р.).

Чи означає, що цей багатократно підтверджений історією (Руїна, поразка Визвольних Змагань 1917–1921 рр. тощо), неприємний, але беззаперечний факт є вироком Україні як незалежній державі? В. Липинський однозначно впевнений: ні. Українська аристократія духу, яка історично та традиційно складається з представників кількох етносів, мусить виконати власну історичну місію – згуртувати представників усіх інших національностей у єдиний народ, в одну *українську спільноту* (політичну українську націю).

У вітчизняній науковій літературі виокремлено той факт, що важливою складовою національного консерватизму В. Липинського є ставлення до сформованої і сталої *державницької ідеології*, яку він виводить зі старовинних народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду гетьмансько-козацьких часів, високої етичної культури хліборобської спільноти, вважаючи її рушійною силою подальшого національного відродження України [158, с. 394].

Доречно вказати, що за Конституцією України 1996 р. (зі змінами і доповненнями) в Україні не існує жодних ідеологічних обмежень. Така позиція приховує і продукує певні небезпеки, послаблює Українську державу в ідеологічній боротьбі, особливо у гібридній війні, з імперською за суттю Росією, яка не припиняє спроб підкорити, приборкати, взяти під свій контроль українців.

Тут, як видається, спрацював добре відомий історикам політичний закон маятника. Що далі держава і суспільство відхиляються у своєму

розвитку «вправо» чи «вліво», то потужнішим *рано чи пізно* стане відхилення у протилежному напрямі. Розпрощавшись формально з 1989–1991 рр. із комуністичною державою та її тоталітарною ідеологією, вітчизняний законодавець упав в іншу крайність – відмовився від самих спроб створення ідеологічного підґрунтя української державності.

На думку В. Липинського, подолати внутрішні органічні слабкості українства та об'єднати українську націю найкраще можна на ґрунті *територіального патріотизму*, тобто пробудження почуття солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, класової належності, віросповідання, культурного рівня тощо. У своїй фундаментальній праці («Листи ...») він наголошує, що почуття любові до рідного краю – української землі-годувальниці як до органічної цілості – є необхідним і тим єдиним можливим найріднішим у світі зв'язком людей, що називається *нація*. Мислитель залишив нам у спадок безпомилковий критерій визначення того, хто є українцем, а хто – чужинцем: «Українцем єсть всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією» [84, с. 20].

В. Липинський вважав, що «тільки тоді, коли державники українські всіх місцевих класів і всіх місцевих націй переможуть агентів, яких метрополії мають на Україні теж у всіх місцевих класах і всіх місцевих націях (також у «нації українській») – зможе повстати Держава Українська. І тільки в Українській Державі – тільки в процесі співжиття мешканців України на одмежованій державно території – може витворитись з них Українська Нація. Так, наприклад, як повстає на наших очах Американська Нація з процесу співжиття різних націй і різних класів на території Сполучених Держав» [83, с. 16].

Аналіз цієї думки буде детальніше розглянутий у наступному підрозділі.

Аристократії духу, на думку В. Липинського, окрім уже згаданого територіалізму, обов'язково притаманний ще й певний консерватизм. Це не

тільки й не стільки збереження місцевого колориту (шаровари «хлопоманів»), скільки здоровий скепсис щодо популярних на початку ХХ ст. соціалістичних та космополітичних учень.

В. Липинський застерігав, що Українська держава ніколи не відродиться, і то більше не збережеться, якщо *консервативні елементи*, котрі складаються з найосвіченіших та найбільш здібних представників суспільства, які мають хист до державної роботи, перейдуть у російський або польський політичний і духовний табори.

Характеризуючи тогочасний стан українського післяреволюційного суспільства, В. Липинський пророче передбачив сучасний «дикий капіталізм», що розвинувся в Україні: «Безнадійна й безвихідна ця наша внутрішня боротьба тому, що якби вдалось навіть сучасне покоління бувших багатих чи багатших (...) знищити, то куди дінуться ці мільйони, що провідники бідних при тій okazji награвували (...) Постає, отже, нове покоління багатих, що від старого різнитиметься тільки тим, що не матиме вже ніякої культури, ніякої традиції, крім хіба злодійської (...)» [84, с. 16].

Цю проблему добре бачать й наші сучасники. На хвилі національно-патріотичного піднесення 2014 р. київський бізнесмен Г. Корогодський (до речі, єврей) власним коштом зробив спробу підготовки нової вітчизняної еліти. Ось що згадує один із учасників масштабного експерименту (власна інсайдерська інформація): «В лютому 2015 року розпочався generation.ua – спільний навчальний проект Міжнародного інституту менеджменту МІМ-Київ та Гаріка Корогодського.

Ініціатива орієнтована на молодих людей у віці від 25 до 33 років, які мають намір побудувати кар'єру в органах державної влади. У межах цього проекту слухачам пропонувалося здобути диплом магістра бізнес-адміністрування у галузі державного управління (MBA in PA). Курс був повністю безкоштовним для слухачів (оплачувався за рахунок п. Корогодського). Взамін випускники зобов'язувалися відпрацювати щонайменше два роки на посадах державної служби.

З понад семисот заяв, поданих пошукувачами, була відібрана група з тридцяти п'яти студентів. У процесі відбору претендентам належало виконати математичні та логічні тести, довести володіння англійською мовою на рівні не нижче B2, пройти співбесіди з психологом та вступною комісією.

Двадцятишестимісячний курс був умовно поділений на дві частини: академічний та персональний розвиток. У межах академічного курсу слухачі пройшли програму MBA бізнес-школи МІМ-Київ, що включала класичні для бізнес-освіти дисципліни, а також експериментальні, пов'язані з державним будівництвом. Серед викладачів цих дисциплін були діючий віце-спікер Верховної Ради (викладав Основи парламентаризму), колишній міністр фінансів (Державні фінанси) і колишні високопоставлені дипломати (Основи дипломатичної служби). Вечірнє навчання передбачало по дві пари у день двічі на тиждень.

Друга частина курсу – персональний розвиток – проходила раз у два тижні по суботах та тривала безперервно 7–8 годин. Цю частину курував особисто Гарік Корогодський. За виділений час слухачі мали дві зустрічі з цікавими людьми – депутатами Верховної Ради, міністрами, посадовцями органів державної влади, керівниками великих державних та приватних компаній, журналістами.

Окрім того, у межах навчання слухачі пройшли курси з ораторського мистецтва та написання текстів. Одночасно охочі мали змогу стажуватися у міністерствах та державних адміністраціях. Після закінчення курсу слухачі захищали дипломи з бізнесової тематики.

Оскільки зобов'язання відпрацювати два роки на державній службі було лише джентльменською угодою слухачів із куратором, тільки близько третини випускників спробували це зробити. З них близько половини здобули управлінські посади у відповідних державних органах, решта працює на експертному рівні. Серед причин неготовності іншої частини курсу працювати на державній службі першим фактором називалася низька

заробітна плата та висока відповідальність, що помножені на нульову толерантність до корупції як одну з основоположних цінностей курсу, і саме це робило неможливим постійну роботу в органах державної влади.

Наголосимо, що до конкурсного відбору допустили понад 700 претендентів, які провчилися понад два роки. Більшість була змушена поєднувати навчання з роботою, тож не всі витримали це подвійне навантаження. У підсумку близько трьох десятків випускників ... українську владу не зацікавили як клас. Кожен із них надалі займався своєю кар'єрою самостійно.

Відтоді бізнесмен-меценат від такої доброчинності зарікся. Школа Ем-Бі-Ей функціонує на платній основі і навчаються у ній ті, хто може оплатити навчання.

Доводиться констатувати, що на сьогодні питання підготовки управлінської еліти в Україні недостатньо продумано. Допомогати талантам, тим паче на безоплатній основі, в Українській державі та її бізнесових структурах наразі не на часі.

Підбиваючи своєрідний підсумок політико-правовій концепції ролі еліти в житті будь-якої людської спільноти, а надто української політичної нації на етапі відродження та подальшого розвитку суверенної державності, не можемо не визнати її раціонального смислу, підтвердженого не лише подіями історичного минулого, а й зовсім близьких у часі 1991–2010 рр.

Таким чином, історичні та сучасні реалії українського буття актуалізують принаймні чотири тези, чотири основоположні висновки, сформульовані В. Липинським.

1. Національної еліти в тому розумінні, як її бачив В. Липинський, в Україні як не було, так і, на жаль, немає. Ні вітчизняні політики, ні українські олігархи-космополіти, ні галасливі активісти Національного корпусу, ані так звана четверта влада (ЗМІ) та інші претенденти на це звання не володіють й десятою частиною тих чеснот, які б дозволили відповідати тому поняттю «еліти», яке розумілося В. Липинським. Комусь бракує патріотизму, іншим –

освіти, інтелігентності в широкому розумінні слова, і всім – жертвовності, тобто готовності принести в офіру власне «я» та власні матеріальні інтереси на олтар Незалежної України. Звісно, є окремі індивіди, які більшою чи меншою мірою відповідають заявленим високим критеріям, але вони не утворюють якоїсь помітної впливової політичної сили в масштабах цілої держави та її регіонів.

2. Допоки не постане вітчизняна еліта, справжня, а не штучна, справа збереження й укріплення власної української державності перебуватиме під постійною загрозою. Причому йдеться не лише про небезпеку військового завоювання сильнішими сусідами українських етнічних земель. Існують й інші виклики, як-от масова еміграція економічно найбільш спроможного населення (чотири мільйони за останнє десятиріччя), втеча «мізків» в університети та наукові установи зовнішнього світу, штучна алкоголізація населення тощо – це відкриває не менш неприємні перспективи.

3. Еліта не може з'явитися на порожньому місці. Потрібна серйозна державна програма підготовки професійних політиків та управлінців. Двотижневі курси підготовки депутатів у Трускавці (2019 р., партія «Слуга народу») і навіть конкурсна система відбору на посади в державному апараті управління та правоохоронних структурах – це на сьогодні не більше, ніж профанація. Необхідна державна програма незалежного відбору кандидатів (еліти) для державного управління, їхньої тривалої освіти у найкращих навчальних закладах. Має бути внутрішня потреба кандидатів не лише отримувати належну заробітну платню, а й нести посилену багатократно відповідальність за корупційні злочини, негайно позбавлятися пільг та преференцій у разі втрати довіри.

Представник еліти повинен бути внутрішньо готовим до того, що його професійна діяльність та особисте життя перебуватимуть під пильним контролем української і світової громадськості, ЗМІ та вітчизняних правоохоронних структур.

Посильну участь у підготовці вітчизняної еліти могли б взяти вітчизняні бізнес-структури, а також державні органи, освітні установи провідних країн світу – партнерів і союзників незалежної демократичної України.

4. Ця еліта має бути добре пристосована до реалій глобалізованого світу, володіти мовами та вузькопрофесійними знаннями, толерантно ставитися до представників расових, національних та сексуальних меншин, відмовитися від гендерних пересторог, відрізнитися добрим вихованням, моральністю, доброчесністю, силою волі. Водночас це має бути еліта консервативна – у тому розумінні, що «традиційні» цінності, як-от патріотизм та знання власних коренів і власної (реально мультинаціональної) культури, пошана до національних святинь та героїв мусить у неї бути, що називається, в крові.

Як слушно вказують вітчизняні науковці, *консервативна ідеологія* – це своєрідний стрижень в інтелектуальному становленні української політичної нації. Втілення в життя цієї ідеї – мрія поколінь українських інтелектуалів, які поділяли консервативні погляди. Українська держава має характеризуватися наявністю національної, демократичної і правової влади, що суворо дотримується Конституції, законів, а також неухильно утверджує і розвиває національні українські пріоритети в усіх сферах громадсько-політичного та правового життя, в адаптації, гармонізації з європейськими стандартами. *Ідея консерватизму* в цьому контексті є гарантом національної стабільності та могутності нації, одним із потужних джерел конструктивного державотворчого процесу. Лише з патріотичною, професійною, стабільною та міцною владою в Україні ми зможемо побудувати правову, демократичну, європейську, заможну державу з патріотично вихованим населенням, яке поважає права та свободи громадянина, верховенство права, законність та інші європейські цінності й працює на благо своєї Батьківщини [158, с. 397].

На перший погляд, ця остання (четверта) теза вбачається чи не найбільш утопічною, а отже, нездійсненою. Питання співвідношення загальнолюдських

(нібито «прогресивних») цінностей і цінностей національних (які практично завжди є консервативними) – це навіть не українська проблема. Перемога Д. Трампа на президентських виборах у США 2016 р., посилення у ФРН АДН (альтернатива для Німеччини) та «йоббіків» (подібних ультра націоналістів) в Угорщині, іранський мусульманський фундаменталізм тощо дають колосальний матеріал для роздумів та висновків поважних науковців та експертів.

Стосовно України, вважаємо, що базовою ідеєю *сучасного українського консерватизму* є українська національна ідея, яка полягає у відродженні традиційних цінностей і морально-правових засад етнокультурного розвитку українства. На думку багатьох сучасних мислителів, *народна ідеологія* повинна включати в себе почуття патріотизму та єдності народу заради однієї спільної мети. Відповідна ідеологія мусить стати конституційною демократією, в якій превалюватиме верховенство права та закону. Як влучно зазначають М. Недюха та О. Михайлич, для цієї частини українського соціуму *український націоналізм* – це не тільки політико-програмовий рух, а й філософія національного життя, взаємини окремих груп всередині нації й ролі та зобов'язань одиниць у суспільстві. Що стосується ієрархії цінностей, то в *українському націоналізмі* домінують духовно-ідеологічні аспекти. «З-поміж інших людських спільнот – класів, партій, конфесій – ми визнаємо найвищою цінністю духовну, кровну і політичну спільноту вільних людей – націю» [135, с. 47]. Живий організм нації характеризує духовні, вольові та інтелектуальні чесноти її членів. Тут під нацією розуміється певне духовне творіння, яке зберігає свою визначену подобу з плином часу. Вона є сформованою структурою, зі своєю вдачею, державним потенціалом та історичними завданнями.

Відтак доходимо висновку, що політико-правова концепція елітаризму В. Липинського – це жодною мірою не догма, а живе керівництво до дії. Мислитель не дав, та й не міг дати вичерпних відповідей на чимало питань та викликів, які постали перед нашими сучасниками (як-от і наскільки бажана

для України успішна еліта повинна бути глобалізованою, а наскільки – консервативною). Втім, у будь-якому разі всі (!) добре обґрунтовані та аргументовані політико-правові міркування В. Липинського залишаються актуальними досі.

3.4 Апологетика спадкової монархічної державності

Суттєвим внеском В. Липинського в науку історії політичних і правових вчень є його типологія й аналіз форм державного устрою (у сучасному розумінні форм державного правління). Мислитель вважав, що існують три основні типи державного устрою: 1) «демократія»; 2) «охлократія»; 3) «класократія». Характеризуючи явище «демократії», В. Липинський – всупереч апологетам цієї форми організації державного управління – переконував, що державна влада в її умовах потрапляє безпосередньо до рук або «багатіїв-плутократів», або найнятих ними політиків-професіоналів з-поміж інтелігенції. Внаслідок цього державна влада стає знаряддям реалізації не народних, а приватних інтересів окремих осіб чи угруповань [159, с. 395].

Не заглиблюючись у теорію, зауважимо, що, на відміну від ідеологів тоталітаризму, В. Липинський вбачає вихід не у радянській владі чи націонал-соціалістичній диктатурі, а у монархії.

Про певні переваги монархічної форми правління над демократичними писали ще філософи Старого Світу з часів Конфуція і Платона. Монархія – це не лише вже цитована нами концепція «король не зраджує», а й ґрунтовна сукупність аргументів, так би мовити, нижчого гатунку. Монархія – це тягар історичної традиції: «ми завжди були, є і будемо». Найпоказовіший приклад – Японія, де правляча династія сягає своїм корінням доісторичних часів.

Монархія уособлює єдність розрізнених частин держави під скіпетром одного монарха (монархічної родини). Тут доречними є титули російського та австрійського імператорів, сучасників В. Липинського, чи, приміром,

іспанського короля. Достатньо згадати *легенди* (написи на монетах) дореволюційних російських рублів, австрійських гульденів та пізніших іспанських песет, щоби зрозуміти: монархія – це вагомий чинник політичної єдності первісно не однорідних у національному сенсі територій.

Вітчизняні науковці обґрунтовано вказують, що монархічна державність існувала на території сучасної України аж до завершення першого українського періоду (так званого Княжого). Тож аж до польсько-литовського періоду українські землі так чи інакше мали власну державу і власного монарха, але після остаточного занепаду Київської Русі держава і монарх набули для жителів України виключно зовнішнього характеру [180, с. 228].

Сучасна вітчизняна державно-правова думка розглядає монархію у двох контекстах: або як данину історичній традиції, що перетворює монарха винятково на «символ нації», без будь-яких владних повноважень, або як архаїчний інститут, що залишається лишень через збереження у суспільстві значних пережитків, залишків феодалізму та застарілих форм суспільної організації.

Натомість на початку ХХ ст. ставлення до монархії як до історично застарілої форми правління не було аж таким однозначним. Переваги монархічної форми правління обумовили її збереження в міжвоєнних Румунії, Болгарії, КСХС (Королівстві сербів, хорватів і словенців), Греції (тут відновлена після Другої світової війни монархія проіснувала до 1967 р.) тощо – країнах, географічно та ментально (зокрема, щодо православ'я) близьких до України.

На думку В. Липинського, різке розмежування в умовах демократії політичних партій є згубним шляхом, який підриває в перехідному суспільстві дисципліну та правопорядок. Переконливим прикладом теоретик вважав Українську Народну Республіку (УНР), що була зруйнована передусім внутрішніми конкуруючими політичними силами, які взаємно знищували одна одну.

До держав «охлократичного» типу В. Липинський відносив різного роду революційні диктатури, включаючи фашизм, більшовизм та інші політичні режими, що спираються на брутальну силу. Для цієї системи характерне зосередження політичної й духовної влади в одних руках. Під *духовною владою* він розумів не лише церковну в її традиційному сенсі, а й *ідеологічну* владу в тодішньому розумінні, коли глава держави був водночас провідником (у автора: пророком. – *Авт.*) офіційної (державної) ідеологічної доктрини. Особливістю «охлократії» є, на його думку, те, що вона в минулому складалася з кочівників (орди), а в новітні часи – з декласованих елементів [159, с. 396].

Без сумніву, найприйнятнішою для України В. Липинський вважав «клясократію» (авторський термін. – *Авт.*) – форму державного устрою, яка вирізняється рівновагою між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. В основу такого устрою має покладатися правова, «законом обмежена і законом обмежуюча» конституційна монархія. На чолі держави повинен бути монарх (гетьман), влада котрого передається в спадок, а отже, є легітимною від самого початку.

Пропонуючи монархічний устрій, В. Липинський заперечував демократію як метод організації нації, але не опротестовував її як вияв свободи. У його *монархічній системі* громадяни наділені свободою економічної, культурної та політичної самодіяльності, але ця свобода обмежена авторитетом сильної та стабільної влади. «Класократія» в його тлумаченні є гармонійною політичною співдружністю хліборобського класу як консервативної опори держави з іншими класами. Лише ця міцна співдружність здатна, на переконання В. Липинського, забезпечити процес державотворення й ефективну організацію української нації.

Утверджуючи цю ідею, він у праці «Релігія і Церква в історії України» (1925 р.) зазначав: «Вихід з нашої анархії лежить не в переконаннях, а в політичній акції і в організації та зміцненні наших занадто слабких та неорганізованих, консервативних, гальмуючих національних сил» [88, с. 97].

Важливо нагадати, що ідейним монархістом В. Липинський став не одразу. Принаймні до кінця «демократичного» періоду ідеї монархізму в його ідейно-теоретичній спадщині виражені нечітко, а то й взагалі відсутні.

Як уже зазначалося, влітку 1917 р. у м. Лубни (нині Полтавська область) відбувся місцевий з'їзд, де хлібороби-власники створили окремішню партію – Українську демократично-хліборобську (УДХП). З'їзд розробив проект програми, яку запросили відредагувати В. Липинського. Тож зрозуміло, що редактор програми став разом не тільки технічним коректором, а й її повноцінним співавтором. Програма проголошувала самостійність і суверенність українського народу (тоді ЦР ще чіплялася за автономію) у складі майбутньої демократичної федеративної Росії. Землю передбачалося залишити за «хліборобами» шляхом передачі у довічну власність без права перепродажу та подрібнення наділів. Землі, які станом на літо 1917 р. не оброблялися їх безпосередніми користувачами (царські, династичні і т. ін.), підлягали поділу з правом купівлі й продажу.

Окрім власне аграрного питання, З'їзд поставив вимогу створення системи національної освіти з рідною українською мовою викладання, включно з технічними навчальними закладами. Щодо форми політичного ладу, то Україна мала бути *республікою із сильною президентською формою правління*.

Отже, констатуємо, що принаймні ще влітку 1917 р. В. Липинський залишався на попередніх, «демократичних» і республіканських, позиціях. Принагідно зауважимо, що одним із лідерів Української демократично-хліборобської партії, окрім В. Липинського, був адвокат Микола Міхновський, член РУП (1900 р.), засновник Української народної партії (1902 р.), відомий своєю працею «Україна самостійна».

Втім, уже в цей час (літо 1917 р.) В. Липинський опинився у внутрішній опозиції до соціалістів Центральної Ради, влада яких за кілька місяців революційного 1917 р. породила «державне хамство», у якого, за словами В. Липинського, були «зброєю – демагогія і брехня; мотором –

злоба, зажерливість і пиха; тактикою – зрада, а суттю – порожнеча, пуста поза» [92, с. 15].

Таким чином, монархічний період життя і творчості В. Липинського (1918 – сер. 1920-х рр.) ознаменувався ледь не апологетизацією монархії.

Справа в тому, що у 1918 р. було проголошено *Другий* (після Б. Хмельницького та Гетьманщини. – *Авт.*) *гетьманат*, коли П. Скоропадський, спираючись на військову силу та порозуміння з німецькими військовими командуваннями в Україні, брутально усунув від влади Центральну Раду і оголосив себе гетьманом. І хоча консервативні сили (праві) в Україні вважали його правління втіленням монархічного принципу [176, с. 53], однак прийняті 29 квітня 1918 р. «Закони про тимчасовий державний устрій України» – своєрідна Конституція Другого гетьманату – не містили положень про спадковість гетьманської влади взагалі.

Певною мірою можна говорити, що главою Української держави (офіційна назва) П. Скоропадський став закономірно. Вже в 1917–1918 рр. влада в Україні була настільки слабкою, що могла виявитися доступною будь-кому. Тому відомий царський генерал українського гетьманського роду, не маючи ніяких розпоряджень згори, розпочинає українізацію в російській армії.

У серпні 1917 р. 34-й корпус під командуванням П. Скоропадського перетворено на 1-й Український корпус. Повна українізація 20 дивізій та кількох десятків запасних полків відбулася формально спільним вересневим наказом тогочасних прем'єра Тимчасового уряду О. Керенського та Верховного головнокомандувача Російської армії М. Духоніна, але під неймовірним тиском знизу.

16–17 жовтня 1917 р. П. Скоропадського на з'їзді Вільного козацтва в Чигирині делегати від п'яти українських губерній і Кубані обрали отаманом Вільного козацтва.

Після більшовицького перевороту в Петрограді у листопаді 1917 р. П. Скоропадський беззаперечно визнав владу в Україні Центральної Ради і

підпорядковувався наказам командувача Українського фронту генерал-полковника Д. Щербачова, підконтрольного Генеральному Секретаріату. Зокрема, саме частини П. Скоропадського роззброювали збільшований 2-й Гвардійський корпус, який встановлював в Україні «владу Рад».

Наприкінці 1917 р. внаслідок конфлікту з новим військовим секретарем (міністром) Центральної Ради М. Поршем П. Скоропадський подав у відставку.

У середині березня 1918 р. П. Скоропадський створив опозиційну до Центральної Ради політичну організацію, сформовану з військовиків і землевласників, під назвою «Українська Громада» (пізніше «Українська Народна Громада»), яка налагодила зв'язки з Українською демократично-хліборобською партією В. Липинського та М. Міхновського, а також із Союзом земельних власників.

29 квітня 1918 р. в Києві Всеукраїнський з'їзд хліборобів проголосив П. Скоропадського Гетьманом України. Центральну Раду було розігнано німцями (за визначенням В. Винниченка, «миршавим лейтенантиком» на чолі підрозділу солдатів), натомість проголошено утворення Української держави на чолі з Гетьманом.

Маємо достовірну інформацію, що митрополит Київський і Галицький Антоній (Храповицький) пропонував йому помазання на царство, тож Україна могла вже тоді стати спадковою монархією [203].

На цьому повороті долі у П. Скоропадського ще вистачило здорового глузду не пришвидшувати події, аби не відштовхнути від себе частину прихильників, котрі ще не були готові і згодні з ідеєю запровадження спадкової монархії в Україні.

Утім, силовий варіант зміни державної влади віддалив від П. Скоропадського українських «соціалістів» усіх мастей – від В. Винниченка до його антагоніста С. Петлюри. Натомість новопроголошеному гетьману надали підтримку консервативні елементи з українського, російського та єврейського середовища. У цей період,

нагадаємо, В. Липинський очолив дипломатичну місію Української держави у Відні – одній із найважливіших для Києва столиць.

Наукова та епістолярна творчість В. Липинського у червні – грудні 1917 р. (до провального завершення періоду Гетьманату) назагал була не надто інтенсивною, що пояснювалося конкретними історичними обставинами. Однак мислитель і далі продовжував свої роздуми над важливими питаннями, що стосуються української монархічної форми правління.

Так, до прикладу, В. Липинський намагається обґрунтувати головні засади української дідичної монархії та наголосити на тому, що потрібно знайти компроміс між різними українськими групами, бо без нього переможе якраз та група яка є ворожа до Української Держави [27, с. 266].

Переконані, це твердження є надзвичайно важливим для нашої наукової розвідки, адже В. Липинський пропонує знайти компроміс, який дасть можливість зберегти на території України спільні історичні традиції без будь-якого зовнішнього втручання. Таке втручання, на його думку, може мати згубні наслідки для майбутньої Української держави, яку він бачив могутньою; незалежною, демократичною, європейською.

За припущенням деяких сучасних науковців, ця інтенція В. Липинського може бути реалізована у дискурсі стати синтезатором західних європейських та східних елліністично-візантійських культур. Втїливши у життя дане надзвичайно складне завдання, Українська держава започаткувала б нову історичну епоху на Сході Європи і забезпечила би щасливіше життя не тільки для себе самої, а й для всіх сусідніх народів [220, с. 325].

Хоч наукова та епістолярна діяльність публіциста, як уже сказано, суттєво призупинилася, ця перерва аж ніяк не позначилася на його невтомних пошуках шляхів політико-правового розвитку України. Більше часу історіограф приділяв науковій діяльності після усунення П. Скоропадського від влади – хоча Директорія первісно й залишила В. Липинського на його дипломатичному посту.

У нього з'явилася така спокуслива для багатьох сучасних українських політиків (Т. Чорновіл, Г. Герман та ін.) можливість перекинутися з одного політичного табору в інший. Однак, маючи бажання і сили служити українській справі, В. Липинський влітку 1919 р. відмовився від співпраці з Директорією і подав у відставку – з ідейних міркувань.

З тих же переконань В. Липинський опинився у не надто численному і популярному (станом на поч. 1920-х рр.) таборі українських монархістів. Навіть більше, цей табір уже не був єдиним, оскільки Гетьман П. Скоропадський скомпрометував себе Грамотою-маніфестом від 14 листопада 1918 р. про майбутню федеративну Росію. Натомість з'явилися й інші претенденти на гетьманство, найпотужнішим із яких виглядав уже згадуваний нами В. Вишиваний, підтримуваний частиною західних українців-монархістів.

Сучасні історики обґрунтовано вказують, що кандидатом, який у 1920-х рр. міг би успішно претендувати на роль українського монарха і мав для цього всі підстави стати Отто фон Габсбург – представник династії Габсбургів-Лотаринзьких, нащадок імператорів Австро-Угорської імперії, котрі одночасно були королями Галіції та Лодомерії і герцогами Буковини [184], тобто територій, що сьогодні є частиною Соборної Української держави. Крім того, як відомо, Габсбурги ніколи не зрікалися титулів короля Галіції та Лодомерії і герцога Буковини, отже, в принципі, могли бути легітимними претендентами на престол в Українській монархічній державі.

Однак повернімося до реалій 1920-х рр. Прив'язаність В. Липинського до П. Скоропадського у цей період, зрештою, не була позицією одинака. Персоніфікація (і абсолютизація. – *Авт.*) П. Скоропадського більшістю тогочасних українських монархістів, передусім із лав УСХД, мала унеможливити прихід до влади іншого монарха [151, с. 186].

Аби уникнути внутрішньої боротьби серед українських монархістів, а також імовірності появи в їхніх лавах сумнівних претендентів на роль очільника гетьманату, засновники УСХД вирішили персоніфікувати

П. Скоропадського, представника родини, яка була реальним носієм гетьманської традиції [151, с. 187]. «Для нас, – роз'яснював позицію своїх однодумців В. Липинський, – рішачим при заведенню персоніфікації вже на еміграції став момент законности. Усунувши небезпеку боротьби претендентів, ми мали надію, персоніфікуючи заздальгідь гетьманство при умові, що представник цього роду буде, як і всі ми, символом ідеї, а не бувшим гетьманом, використовуючим ідею для самореставації» [60, с. 52].

Уже на початку 1920 р. відбулися численні зустрічі представників УСХД із П. Скоропадським. На них порушувалося питання можливості приєднання його до акції створення в еміграції української монархічної організації, за умови, що він буде «символом», «служогою ідеї, а не бувшим гетьманом». Відомо, що 8 травня 1920 р. між гетьманом П. Скоропадським і членами Українського союзу хліборобів-державників (В. Липинським, С. Шеметом, О. Скорописом-Йолтуховським та Д. Дорошенком) була підписана угода, за якою гетьман визнавався «начальним вождем всіх оружних сил України» з перспективою проголошення його українським монархом після «збудування незалежної міцної Української держави» [151, с. 188].

Втім, своєрідне возз'єднання з Гетьманом В. Липинський відразу означив кількома умовами. Останній наголошував на трьох помилках П. Скоропадського: «1) ставлення до розгону УЦР мало бути заманіфестованим П. Скоропадським у вигляді протесту, оскільки, попри все, УЦР була легітимною державною інституцією і «незапротестування» проти її розгону німецьким військовим командуванням, а значить мовчазна солідарність з ним, і, на думку В. Липинського, «було з національного погляду (...) деструктивним явищем»; 2) заборона хліборобського з'їзду на самому початку утворення гетьманської держави, як зазначав учений, фактично відштовхнула частину національно-патріотичного сільського населення, вороже налаштованого до більшовицької влади; 3) «безсилість і пасив» [151, с. 191].

У цьому аспекті важливо наголосити на тій обставині, що, наполягаючи на визнанні П. Скоропадським допущених ним помилок, В. Липинський ставив за мету не ослабити, а навпаки, посилити його позиції в емігрантському середовищі. Як відомо, визнання власних помилок – ознака не слабкості, а сили і пересічної особистості, і політичного діяча.

У цей час В. Липинський розвиває теорію гетьманату, базованого на династично-діничних засадах. «Без відродження й реставрації державно-національного Українського Гетьманатства, – акцентує він, – в особі проголошеного головою Держави родового, діничного гетьмана не буде побудована Українська держава» [146, с. 89].

Як бачимо, навіть визнанням (чи невизнанням) хибних кроків (Гетьманату. – *Авт.*) В. Липинський цілком щиро намагався популяризувати постать гетьмана П. Скоропадського та його рід. Саме на це націлена й порада «підкреслити значіння українського хліборобського класу для будови української Держави, і те, що Гетьман в своїй політиці розуміє це значіння» [146, с. 89].

Водночас В. Липинський визнавав, що симпатикам Гетьмана належить зосередити увагу на «трагічних наслідках», до яких для української політики призвели неорганізованість хліборобського класу, «поділ його верхів на взаємно себе поборюючі – російську, польську і українську частини» [91, с. 37]. Також В. Липинський прагнув продемонструвати спроби П. Скоропадського до об'єднання «всіх цих частин біля спільної української державної ідеї» [4].

У листі до О. Шаповала (українського військового діяча, полковника Армії УНР) від 31.03.1925 р. В. Липинський, обґрунтовуючи головні засади «української діничної монархії», зазначав, що «при традиційнім гетьманстві може бути знайдений во ім'я спільної історичної традиції на спільній землі компроміс між різними українськими групами (перш за все між прихильниками руської і української культури на Україні), а без цього компромісу переможе завжди та група, яка покличе собі на допомогу

сторонні сили, тобто якраз група не самостійницька, ворожа до Української Держави» [99, с. 171].

«Врешті при дідичнім монархічнім Гетьманстві, – продовжував публіцист, – ідея персоніфікується не одною тільки особою, а Родом: переходить з батька на сина і тому може в протязі поколінь рости та розвиватись» [99, с. 171].

Доцільно зауважити, що відстоювання монархічної ідеї В. Липинським жодною мірою не означало втрати раціонального мислення, бачення її слабких сторін. Мислитель був твердо переконаний у тому, що «небезпекою від монархії» є те, що «не всі члени даного пануючого Роду можуть мати відповідні персональні здібності для правління. Але ця небезпека усувається власне при конституційній, правовій (не самодержавній) монархії і тоді, коли ця група, на якій спирається монархія, добре зорганізована і віддана своїй династії» [99, с. 171].

Погоджуємося з міркуванням В. Липинського, адже не кожен «дідичний» монарх може стати особою, здатною безпомилково та впевнено керувати державою. Тому автор і наголошує на конституційній монархії, де повноваження самодержавця є обмеженими. Такі обмеження можуть бути закріплені у найвищому законі (Конституції), інших законах або ж у підзаконних нормативно-правових актах. Розуміємо, що у конституційній монархії В. Липинського статус монарха має обмежений характер не тільки формально-юридично, а й фактично.

Пояснюючи причини вибору саме П. Скоропадського на роль майбутнього *дідичного гетьмана*, В. Липинський наголосив, що він та його партійні однодумці персоніфікують «українську ідею державну і національну» у «Гетьманським Роді Скоропадських» як «єдиному на відповідній висоті уцілівшим з нашої історичної минувшини». І вірність цьому родові, за його словами, була «реальною, а не абстрактною ідеєю Нації і України» [4].

Згодом інтерес до діничної монархії у В. Липинського дещо згасає після остаточного розриву зі П. Скоропадським і початком останнього, «незалежницького» періоду його життєдіяльності і творчості. Міркуємо, що ця втрата інтересу пояснюється не тільки і не стільки особистими мотивами «спалених мостів», а й розумінням тогочасних європейських та світових політичних реалій. Передові держави світу, за винятком хіба що Англії та Японії, де абсолютистські монархії ще в ХІХ ст. еволюціонували у конституційні, на переломі 1920–1930-х рр. в Європі впевнено обирали інші моделі розвитку.

Глобальне розчарування монархічною ідеєю (за збереження рудиментів конституційної монархії) – не тільки європейська та світова тенденція (хоча простежуємо й до часу «успішні» монархії на Близькому Сході та в країнах Азії), а й справжня українська реалія.

Констатуємо, що станом на сьогодні монархічна ідея в Україні та її популяризація є абстрактною темою для небагатьох кабінетних учених (які, втім, не розглядають її всерйоз) та кількох «фріків» від політики.

У науковій літературі подекуди згадується факт, що перші монархічні виступи на території СРСР відбулися саме в столиці України. Цікаво, що коли 1–6 серпня 2003 р. в Україні Центром соціального прогнозування проводилося опитування на тему «Який тип суспільної організації більшою мірою відповідає національному характеру українців?», то лише 2,5 % громадян держави віддали перевагу монархії [180, с. 228].

Однак це не завадило окремим дослідникам (О. Зозуля, Ю. Топчій та ін.) запропонувати (гадаємо, цілком нездійсненну) ідею запровадження монархічної форми правління в Україні. Особливо надихають сучасних теоретиків монархічно-гетьманської моделі правління події 1918 р., ближчі у часі до сьогодення.

У межах сучасного державознавства висувуються ідеї відродження гетьманської влади в рамках реалізації проекту «Третього гетьманату», адже, як вказував завідувач лабораторії психоінформатики Центру з інформаційних

проблем територій НАН України І. Каганець «Злет державотворчої потуги українських етносів завжди відбувався при застосуванні ними традиційної для України гетьманської моделі – Гетьманату» [62, с. 78].

Нині існують дві *моделі відродження гетьманської влади*, одну з яких пропонує вищезгаданий І. Каганець, а іншу обґрунтовує член Міжнародної Академії Інформатизації М. Малишко. Відповідні проекти є суперечливими, але водночас цікавими для нашої наукової розвідки. Зокрема, І. Каганець вказує, що «Гетьман концентрує у своїх руках всю повноту законодавчої, виконавчої і судової влади. Як наслідок, між трьома гілками влади зникає протистояння, здатне загальмувати або цілком зруйнувати будь-які перетворення у державі. Натомість Гетьман отримує всі необхідні повноваження для здійснення системних перетворень. Концентрація влади та її персоналізація позбавляє владу анонімності і колективної безвідповідальності. Гетьман особисто відповідає за стан справ у всій державі, подібно як голова людини відповідає за стан і поведінку керованого нею тіла. За результати своєї діяльності Гетьман відповідає власним майном, свободою і життям» [62, с. 78].

В іншому проекті М. Малишко наполягає, що гетьман УНР як глава держави «...є вищою посадовою особою, яка представляє націю і державу у внутрішніх та зовнішніх міжнародних відносинах» [125, с. 12], тобто виконує лише представницькі функції.

У баченні М. Малишка гетьман «представляє Україну в міжнародних відносинах; приймає рішення про визнання інших держав; укладає міжнародні договори й угоди, подає їх на ратифікацію Верховній Раді УНР; нагороджує державними нагородами УНР, присвоює почесні звання; промульгує та оприлюднює законодавчі акти парламенту; користується правом відкладального вето; здійснює інші повноваження, визначені цією конституцією УНР та окремим законом про главу держави» [125, с. 12].

Різниця у цих двох проектах помічається і за процедурою обрання гетьмана. Скажімо, І. Каганець пропонує: «Гетьман обирається всенародно,

що робить його виразником народної волі і надає його владі максимальної легітимності» [62, с. 78]. Всупереч цьому М. Малишко вважає, що гетьман «обирається Верховною Радою УНР строком на чотири роки» [125, с. 12].

Різняться проекти й своїм наповненням щодо порядку припинення повноважень гетьмана. Так, у проекті І. Каганця анонсується: «Метою діяльності Гетьмана є покращення якості життя українського народу і його кількісне зростання. Для оцінки якості життя в міжнародній практиці використовується Індекс людського розвитку, який розраховується за методикою програми розвитку ООН на основі індексів тривалості життя, досягнутого рівня освіти і реальних доходів на душу населення. Для оцінки діяльності Гетьмана має використовуватися Національний індекс людського розвитку, який, окрім трьох індексів ООН, також включатиме індекс народжуваності. Зниження Національного індексу людського розвитку після трьох років гетьманства є підставою для переобрання Гетьмана і порушення проти нього кримінальної справи» [62, с. 78–79].

Стаття 48 пропонованої М. Малишком Конституції УНР (України – України – Русинії) передбачає можливість дострокового припинення повноважень гетьмана, а стаття 47 – вказує на можливість імпічменту [125, с. 12].

Однак у проекті М. Малишка немає жодної згадки про процедуру імпічменту. Він акцентує увагу на тому, що: «Контроль за діяльністю гетьмана мають здійснювати не інші «гілки влади», а Українська Помісна Церква (Брахманат). Вона має органічно поєднувати функції віри, науки і мистецтва – так, як це завжди було у традиційних здорових суспільствах. У нинішній безбожній державі Церква витіснена на периферію національного буття. У гетьманській державі вона перебуватиме в центрі, здійснюючи селекцію кандидатів на гетьманську посаду, проводячи прозорий для народу моніторинг діяльності Гетьмана зі щомісячним оприлюдненням динаміки Національного індексу людського розвитку та його складових, приймаючи обґрунтоване рішення про дострокове переобрання Гетьмана або даючи народу

рекомендацію про його повторне обрання на наступний термін. У випадку порушення Гетьманом «правил гри» Церква як науково-релігійно-мистецька структура звертається до народу й оголошує владу Гетьмана нелегітимною» [62, с. 79].

Проекти відродження Українського Гетьманату, запропоновані І. Каганцем та М. Малишком, є курйозними, але абсолютно утопічними. Підсумовуючи, зауважимо, що В. Липинський був значно більшим реалістом, аніж сучасні адепти консервативно-монархічної ідеї.

Тим часом ідея української монархії, яка стоїть понад класами та національними групами, не є остаточно мертвою. Як уже вказувалося, у багатьох європейських країнах (Бельгії, Іспанії, Великобританії та навіть Данії (позиція цього монарха в умовах нацистської окупації різко заперечувала державний антисемітизм Третього Рейху; король навіть демонстративно носив єврейську нарукавну пов'язку, як цього вимагали закони держави-окупанта) монарх символізує єдність підданих, попри їхню національну приналежність.

З цього приводу озвучимо міркування тих восьми мільйонів громадян України, які вважають себе росіянами. «Для них питання стоїть не про зміну змісту їхньої української ідентичності, – досі сподіваються в Москві, – але про втрату комфортних умов життя при збереженні російської ідентичності (...). За даними опитувань, проведених на початку 2005 р., лише 17 % російських громадян України вважали, що «помаранчева революція» несе їм щось добре, супроти 58 % українців. Без боязні помилитися можна припустити, що така позиція російських громадян України була пов'язана з острахом погіршення відносин з Росією та посилення українізації. В умовах, коли багато з цих побоювань отримали підтвердження, а російські політики почали розігрувати карту іредентизму, важко передбачити, як будуть змінюватися настрої українських громадян з російською ідентичністю. На користь можливого зростання іредентистських настроїв в їхньому середовищі промовистими є декілька нових чинників. По-перше, економічна

привабливість Росії на фоні серйозних труднощів в економіці України, які, ймовірно, наростатимуть у ближчій перспективі: висока інфляція, в тому числі в енергетичному секторі, кредитна криза, негативні наслідки постійного відкладання структурних реформ (...) Зростаючий розрив у рівні заробітної плати в Україні і Росії скоро почне чинити небезпечний для України вплив на політичну ситуацію. Головний чинник, який відштовхував від Росії українських громадян із російською ідентичністю, а саме військові дії в Чеченській Республіці, вичерпаний. До одного року скорочено строк служби в Російській армії» [169, с. 137–138].

І далі: «На питання, чи вважають себе респонденти патріотами України (...) зовсім інакше виглядають на цьому (українському. – *Авт.*) тлі відповіді «росіян» (тобто українських громадян із російською самоідентифікацією. – *Авт.*). Впевнене «так» – 20,4 %, радше «так» – 29 %, тобто менше половини вважали себе патріотами України. 14 % росіян відкрито декларували, що не вважають себе патріотами України, 27 % давали відповідь «радше ні», ще 9 % ухилялися від відповіді» [169, с. 139]. Далі, аналізуючи мовну політику в Україні, професор О. Міллер робить висновки: «В цілому (...) дані підтверджують, що російськомовні українці хотіли б рівноправного становища для російської мови і культури, але готові змиритися з політикою в дусі «нації-держави», тоді як росіяни рішуче таку політику відкидають (...). Якщо політична мобілізація російських громадян України виллється в створення «російської» партії, Київ зіткнеться з важкою проблемою (...) поки що шанси на швидке завершення політичної кризи в Україні виглядають дуже скромно» [169, с. 140].

Ще один аргумент за «понадкласового» та «позанаціонального» українського монарха – це громадяни України кримськотатарської національності.

У розрахунках російських політологів перед 2014 р. певна ставка робилася й на кримських татар – як чинник, що ... дестабілізуватиме українську присутність на Кримському півострові. «Масове повернення в

Крим з кінця 1980-х рр. депортованих татар, – писали в 2010 р. С. Жильцов та І. Зонн, – поклало початок процесам, націленим на створення на півдні України мусульманського анклаву з потенційною загрозою виникнення на території Кримського півострова кримськотатарської ісламської держави. До початку XXI сторіччя до Криму повернулися понад 250 тис. осіб. Кримські татари склали 13 % усього населення Автономної Республіки Крим (АРК). Причому протягом найближчих п'яти років очікується приїзд ще не менше 250 тис. з усіх країн СНД» [51, с. 113-114]. Врахований був і «російський» чинник: частка російського населення сягає 65 %, а українців, в основному вихідців зі Східної України, які не відокремлюють себе від росіян, 15–20 %. Згідно зі соціологічним дослідженням сьогодні понад 70 % російськомовних громадян, що мешкають на півострові, налаштовані проросійськи та бачать майбутнє Криму в складі Росії [51, с. 113–114].

Такі приклади (ми взяли, що називається, звичні й назагал типові) можна множити, але очевидним є те, що російське вторгнення 2014 р. в Україну жодною мірою не було спонтанною реакцією розлюченого В. Путіна на насильницьке позбавлення влади його протеже В. Януковича в перебігу акцій протесту листопада 2013 – лютого 2014 рр. «Національна» карта розігравалася Москвою впевнено, причому ставка робилася не лише на «русскую» діаспору, а й на кримських татар, угорців Закарпаття, румунів Буковини, власників «карти поляка» в Галичині тощо.

У подіях «русской весны» 2014 р. певна частка російськомовного населення України, передусім пенсійного та передпенсійного віку, дійсно підтримала анексіоністські плани Кремля – хто з облудних міркувань російської імперської величі, а хто й зі суто меркантильних інтересів – вищої, ніж в Україні, заробітної плати в силових структурах та номінально вищих російських пенсій. Але більшість українських «русских», на яких робилася основна ставка, зокрема й у ЗСУ, МВС, Національній гвардії, СБУ, підтримали Україну в її протистоянні агресору.

Цікаво відзначити, що «українська» самоідентифікація відбулася і без звернення цих людей до монархічної ідеї.

3.5 Територіалізм В. Липинського та його сучасне прочитання

Важливою віхою у громадсько-політичній діяльності В. Липинського дореволюційного періоду були його спроби обґрунтувати і втілити в життя ідеологію територіалізму та крайового патріотизму, що виявилися, зокрема, в організації ним політичної групи українців польської культури (чи українців-латинників), участі у виданні польськомовного часопису «Przegląd Krajowy», призначеного для навернення спольщеної шляхти українського Правобережжя до участі в українському русі, а поляків цього регіону до виконання свого обов'язку перед українським народом, що мав полягати у підтриманні ними українського національного відродження [156, с. 85].

Його теорія про територіалізм та крайовий патріотизм почала формуватися (як цілісна система) ще в середині першого десятиліття ХХ ст., адже на той час він почав фахово займатися історичними студіями і, як молодий дослідник, швидко визначився із колом наукових інтересів. Вони стосувалися польсько-українських взаємин на тлі боротьби України за власну державність. Саме історичні дослідження В. Липинського, який відчував глибокий зв'язок із власним соціальним станом, з одного боку, та любов до рідної української землі, – з іншого, відіграли вирішальну роль й у формуванні його територіалістичної теорії [156, с. 87].

Ця теорія набула завершеного вигляду в 1908 р., коли В. Липинський наприкінці літа – восени об'їхав кілька міст Правобережної України, «...виголошуючи відчити, в яких закликав місцеве польське громадянство повернутися до своєї, себто до української, народности» [156, с. 88]. Відчит мав назву «Udział szlachty ukraińskiej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów i stosunek obecny» («Участь української шляхти в житті українського народу на тлі його історії та теперішні відносини»). Він був генетично

пов'язаний із брошурою В. Липинського, що побачила світ у Кракові на початку 1909 р. під заголовком «Szlachta na Ukrainie». Сутність теорії зводилася до ідеї, що спольщена і суто польська шляхта в Україні повинна виявляти патріотизм до землі, на якій вона живе, і пам'ятати про обов'язок, який вона має, як верства більш культурна, перед українським народом [156, с. 88].

Задум автора зводився до того, щоб показати історію шляхетської верстви на українських землях на тлі боротьби України за власну державність. Такий історичний екскурс був необхідний йому, щоб довести вирішальну роль цієї верстви у процесі формування української державності й створити своєрідну проекцію на сучасну ситуацію. Адже В. Липинський мав на меті закликати шляхту до боротьби за відродження українського народу. Лише так, на його думку, ця верства знову би перетворилася на реального провідника українського суспільства, а український народ, у свою чергу, отримав (а фактично повернув колись утрачену) власну еліту, котра і забезпечила б успіх національного відродження [156, с. 88].

Погляди В. Липинського свідчили про те, що він прагнув переорієнтувати правобережну спольщену шляхту з ендецького та крайового ідеологічних напрямів на новий – територіально-патріотичний із орієнтацією на «українську політичну націю», теоретичне підґрунтя під який він і намагався підвести. Фактично дана течія, за задумом В. Липинського, мала влитися в український рух і творити в ньому до того часу неіснуючу консервативну складову. Однак відверто заявити про це тоді було неможливо. В. Липинський, котрий, з одного боку, вже як «політичний українець» брав безпосередню участь в українському русі, мусив визнавати за ним його демократичний характер, а з іншого, – не хотів розривати соціальних зв'язків із шляхетською верствою (як це свого часу зробили хлопомани В. Антонович, Т. Рильський, П. Свенцицький та інші) й тому прагнув перетворити представників полонізованої шляхти на таких же «політичних українців», як сам. Пізніше він зазначав: «Моє українство, це

українство мого класу так як я єсть рідний і вірний син свого класу». Що ж до місцевої польської шляхти, то її В. Липинський намагався залучити до культурної праці на користь українського народу на підставі громадянського патріотизму та суспільного обов'язку вищої верстви (еліти) перед нижчою, що творила матеріальне підґрунтя її добробуту. Зрозуміло, що легше було привернути на свій бік саме крайовців, тому на них В. Липинський насамперед і орієнтувався. Для цього необхідно було чітко сформулювати цілі нового напрямку [156, с. 93].

Далі автор дає характеристику провідних серед польської та спольщеної суспільності громадсько-політичних напрямів. При цьому, окреслюючи сутність територіалістичного напрямку (котрий поки що був найменш численним), В. Липинський визначив його як українсько-демократичний. На погляд І. Передерій, таке його означення слід вважати дуже умовним. Це швидше була данина часові та чільним представникам українського руху, що мав майже виключно демократичне забарвлення. На доказ цього свідчить, зокрема, те, що під час однієї із зустрічей В. Липинського та В. Доманицького з М. Грушевським (імовірно, у травні 1908 р.) вони обговорювали питання про консервативний напрям в українському русі. Професор тоді висловив переконання, що «у нас консерватистів не може бути». У листі до В. Доманицького в серпні 1908 р. (тобто у той час, коли їздив зі своїми відчитами) В. Липинський писав, що не може погодитися з такою думкою. Отже, сам факт порушення у розмовах із М. Грушевським теми про консерватизм (адже В. Липинський зустрічався тоді з професором насамперед, щоб порадитися щодо заснування течії «українців польської культури»), а також послідовне дотримання думки про можливість його існування в українському русі свідчить про характер того політичного напрямку, котрий він намагався започаткувати [156, с. 96].

В. Липинський обґрунтовував ідею, що шляхетська верства в Україні має орієнтуватися на той напрям, котрий найбільше користі принесе для розвитку землі, на якій вона живе. Як аргумент наводив приклад класової

боротьби в українському селі, що мала особливо гострий характер, і вказував на причину цього явища. В. Липинський був переконаний, що суперечності, які розділяють пана (поляка) і селянина (українця), полягають не лише у різниці майнового стану, а й у історичній прірві, що виражається у протистоянні двох різних культур – польської шляхетської та української народної. Адже матеріальні блага, котрі виробляє український народ, спрямовуються на творення чужої йому культури. Саме тому В. Липинський закликав правобережну шляхту на Україні відмежуватися від національно-демократичного напрямку поляків, який віддаляє від українського народу, та закликає замість співпраці з ним вести боротьбу за власний «стан посідання». На доказ цієї думки наводив приклад Великого князівства Познанського у складі Пруссії, де «польський шляхтич – то сила», бо «він вріс у народ, і з тим народом є одним тілом», а спільною культурою творить спільне життя. Познанській шляхті протиставляв становище англійських лордів у Ірландії, котрі, за висловом В. Липинського, є власниками-чужинцями, а тому сприймаються ірландцями як «непридатний наріст, що рано чи пізно з тіла народу мусить бути усунений» [156, с. 97].

Критикував В. Липинський і позицію консервативно-крайовської течії, оскільки вона балансувала між угодовством і публічною діяльністю на користь краю, адже в основі її лежав інтерес збереження шляхтою власних землеволодінь. Саме тому він прагнув певним чином трансформувати крайовську ідеологію, висунувши натомість ідею територіального патріотизму, котра на вістря піднімала б мету спільної праці українського народу та полонізованої шляхти задля процвітання краю, а також забезпечила б провідне становище української аристократії не лише за соціальним статусом, а й за фактом її ролі у соціально-політичному та культурному житті України. Відповідно, В. Липинський резюмував, що «представники шляхетської верстви повинні всіма силами – духовними й матеріальними – які в цій країні у величезній мірі маємо і представляємо, підтримувати місцеву культуру, культуру країни і її народу, культуру, яка лише

українською може бути, а тим більше, що та культура, як показує наша історія, не є нам чужою, що значну її частину життям віковим на цій землі й завдяки праці на нас нашого народу вироблену, маємо в собі; отже, повернути накопичений в нас від віків капітал важкої праці нашого народу маємо за обов'язок». Саме таку позицію правобережної шляхти він вважав запорукою її міцного становища в Україні [156, с. 97].

В. Липинський наголошував, що лише праця шляхти на користь розвою українського народу та його культури дозволить їй почуватися на українській землі не чужинцем-зайдою, а справжнім громадянином-патріотом, який виконує роль провідника того народу: «Коли майбутнє тієї, спільної нам і нашому народові культури, ми зробимо нашим майбутнім, тоді не вирве нас з цієї землі жодна сила, бо ми вже не тягарем, не болячкою, але органічною частиною – не пустоцвітом, але плодом нашої землі й зерном ту землю нашої Вітчизни запліднюючим будемо, бо ми матимемо право, ґрунтоване на здійснених суспільних обов'язках». Інакше кажучи, головна думка автора зводилася до твердження, що коли шляхта стане знову справжньою шляхтою, тобто дійсною верствою-провідником, тоді українське суспільство знову відродиться. Отже, В. Липинський фактично промовляв до шляхти, за виразом Я. Пеленського, «аристократичними аргументами». Однак у них виразно зарисовувався «державно-політичний аспект» його мислення, що виражався у приматі «політичного над етнографічним і фолкльористичним», коли йшлося про встановлення національної приналежності [156, с. 98].

Дозволимо собі провести тут паралель із теперішньою ситуацією на Сході України, де її захисники стримують агресію «руського мира». Смутний мартиролог – навіть після укладення сумнозвісних мінських домовленостей – щомісяця поповнюється приблизно десятком різнонаціональних прізвищ. Це уродженці всіх регіонів України, а також російськомовних місцин. Приміром, в останній місяць (грудень) минулого, 2019 р., життя за свободу України віддали дев'ятеро її синів: уродженець Донецька, житель Києва

Денис Волочаєв, Дмитро Каплунов, Дмитро Темний із Черкащини, Андрій Войтович із Волині, рівненчанин Віктор Пруський, волинянин Сергій Сирота, Сергій Михальчук із Харківщини, Василь Лісіцин із Кропивницького та Герман Соловйов із Дніпра [165]. Як бачимо, сумний список українських втрат у зоні ООС постійно поповнюється українськими, російськими, грузинськими, кримськотатарськими, чеченськими та іншими прізвищами героїв. Принаймні чотири вказані вище прізвища – семантично російські, за суттєво нижчого відсотка громадян України російської національності (за даними останнього перепису). Ось так виглядає концепція територіалізму (територіального українського патріотизму) в дії.

Пізнавально пересвідчитися, чи нинішні (2020 р.) реалії збігаються з політико-правовими поглядами В. Липинського сторічної давності. Здебільшого спиратимемося на класичну працю мислителя «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919–1926», що вперше вийшла друком у Відні 1926 р. Використаємо й матеріали з особистої переписки В. Липинського, але меншою мірою, позаяк епістолярний жанр – особливий, автор листа спілкується з конкретною людиною, а не з широким загалом.

Отже, концепція територіалізму В. Липинського представлена у викладі, призначеному для найширшої, хліборобської, верстви українців (а не лише для вибраних – «еліти»). Відразу зазначимо, що ідея територіального патріотизму у В. Липинського тісно пов'язана з двома іншими концепціями – теорією еліти та монархічною ідеєю: «Шлях до реальної, а не тільки літературної, шлях до повної, а не однобокої української нації веде через відродження українського консерватизму (*див. Додаток В*). Зміцнюючий консерватизм, монархічна форма організації і поповнення ріденьких старих консервативних рядів свіжими силами з-поміж українства – це основа цього відродження» [91, с. 444].

Тут можемо погоджуватися чи, навпаки, не погоджуватися, але щодо іншого наріжного каменя територіалізму нашому сучасникові складно, та й

недоречно сперечатися: «Україна завжди була гніздом, яке постачало фанатиків екстериторіальної віросповідності і становості, – з певним докором стверджує мислитель. – Патріотів українських і українського патріотизму наша історія за винятком одиниць і епізодів не знає. Не маючи ж патріотизму – не маючи свідомості своєї території і почуття спільності всіх її мешканців, – ми не могли мати на ній і своєї держави, не було українського патріотизму, тобто свідомості своєї української території» [91, с. 116]. І далі розвиває цю думку в іншому місці: «Серед людей, які творили на Україні державу, не було українського патріотизму, тобто свідомості своєї української території» [81, с. 119].

Викликає інтерес ще донедавна надзвичайно актуальне спостереження В. Липинського з приводу того, що «політично-руйнуючий вплив оцих статичних причин нашої недержавности зростає в напрямі з північного заходу на південний схід – в міру того, як зростає степовість, отвертість, родючість і расова хаотична мішанина на Українській землі. Найбільше поражені хворобою недержавности наші степові чорноземні краї; найменше: лісово-болотистогориста полоса, де зародились і розвинулись Галицько-Волинська Держава, Литовсько-Руське Князівство і лівобічна, чернігівська і північно-полтавська, Гетьманщина» [91, с. 428]. На нашу думку, ситуація почала змінюватися на краще лише з початком українсько-російської війни (де-факто) у лютому 2014 року. Сьогодні маємо сотні і тисячі борців за українську незалежність, вихідців саме зі Сходу, котрі мають досвід бойових дій та опору російській орді.

Важливо наголосити, що В. Липинський не зациклюється на географічному чиннику українського патріотизму: «Українцем є кожен, хто хоче щоб Україна перестала бути колонією» [82, с. 20]. І ця ідея державника знаходить блискуче підтвердження в політичних реаліях нашого часу. Уряд незалежної України надає українське громадянство учасникам АТО, політичним біженцям із РФ та журналістам грузинської, чеченської та інших

національностей і навіть етнічним росіянам з РФ, які по-різному доклалися до відстоювання української незалежності.

Мислитель вказує, що «українським єсть і повинно бути все, що осіло на нашій землі і що тим самим стало частиною України», додаючи, що «цементом політичним, спаюючим місцевих українських людей у боротьбі за власну державу, ми хочемо мати патріотизм – любов до спільної Батьківщини» [91, с. 93].

Розвиваючи власну концепцію територіалізму, В. Липинський наголошує, що «нація – єдність духовна – родиться завжди від держави – єдності територіально-політичної – а не навпаки» [91, с. 93]. Тут із ним можна сперечатися, спираючись на історичні факти, як-от зародження української політичної нації в Галичині у складі Австро-Угорщини та Другої Речі Посполитої (1867 – 1939 рр.). Вважаємо, що далекоглядна українська політична нація до 1991 р. реально не існувала, українці відчували свою єдність, коли почали цінувати власну незалежність та її атрибути – прапор, гімн, національних героїв.

Однак, як на перший погляд, мислитель дещо помиляється, декларуючи: «Щоб могла повстати Україна, – кажемо ми, – всі місцеві сили, що хочуть своєї держави, мусять одділитись од сил, піддержуючих держави метропольні. І це відділення – щоб перемогти могли ми, українські державники – мусить піти по лінії вертикальній: **зверху вниз** (виділення автора – *Авт.*). Це значить, що в українськiм державницькiм таборі мусять об'єднатись кращі і активніші частини всіх місцевих класів і всіх місцевих «націй»: поміщик, промисловець, робітник, селянин, місцевий Руський, Поляк, Українець. Як органічно, через свої верхи, входила і входить завжди Україна в склад держави метропольної, так само тільки органічно, від верхів, вона може від метрополій відділитись» [91, с. 16]. Насправді ж події 2014–2015 рр. продемонстрували, що першими взяли зброю у руки саме «низи» – робітники, селяни, творча інтелігенція. Але питання виживання Української Незалежної держави вирішували і вирішують не тільки вони, а й

мультинаціональна українська еліта, до складу якої увійшли люди не лише з українськими, а й з російськими, єврейськими, грузинськими, вірменськими прізвищами.

Абсолютно справедливо застерігає українців (лист до Б. Шемета) В. Липинський від шовінізму: «Бути патріотом – це значить бажати всіма силами своєї душі створення людського, державного і політичного співжиття людей, що житимуть на Українській землі, а не мріяти про втоплення в Дніпрі більшості своїх же власних земляків. Бути патріотом – це значить шукати задоволення не в тім, «щоб бути українцем», а в тім, щоб було чесно носити ім'я українця. Бути патріотом – це значить перш за все вимагати гарних і добрих учинків від себе, як від українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони «не українці». Врешті, бути патріотом, це значить, будучи українцем, виховувати в собі перш за все громадські, політичні, державотворчі прикмети: віру в Бога й послух його законам, тобто духовні вартості; далі вірність, твердість, сильновольність, дисципліну, пошану для своєї традиційної влади (монархізм), загалом кажучи, лицарськість – тобто політичні вартості. Натомість бути шовіністом – це значить прикривати свою духовну пустку (безрелігійність) і своє руїнництво: отже, зрадництво, кар'єризм, здеклясованість – фанатичними вигуками про «неньку Україну», про «рідну мову», про «ми – українці!», про клятих «москалів і ляхів» і т.п. Борони Вас Боже від такого роду «націоналізму», який може принести тільки те, що вже приніс: руїну України» [15].

Із зрозумілих причин В. Липинський не мав змоги конкретизувати шляхи вирішення питань встановлення та підтримання національного миру та співпраці громадян України. Марно шукати у нього, скажімо, вказівок щодо мовного закону та іншої законодавчої конкретики. Але й того, що було зроблено В. Липинським у далеких 1912 (праця «Станіслав Міхал Кричевський», де вперше прозвучала ідея територіалізму) – 1931 рр. (дата смерті науковця), більш ніж досить, аби заслужити увагу і повагу нащадків, українського народу, етнічних і політичних українців.

Висновки до третього розділу

У своєму становленні та розвитку В. Липинський пройшов кілька етапів, упродовж яких окремі політичні уподобання мислителя змінювалися, подекуди кардинально, наприклад від демократичних, республіканських до монархічних у перебігу Визвольних Змагань 1917–1921 рр. Відтак, розроблено авторський підхід до часових параметрів кожного з таких періодів та здійснено спробу пояснення еволюції теоретичних поглядів мислителя. Нульовий період – захоплення «хлопоманством», що головно збігся з гімназійними роками В. Липинського (формується теоретико-політична концепція «територіалізму»); ранній, «демократичний», період тривав до весни – літа 1918 р. (формується концепція елітаризму); середній період – консервативно-монархічний, він же гетьманський, охопив 1919 – середину 1920-х рр. (формується концепція українського гетьманського монархізму); пізній період – незалежний, консервативний (вдосконалюється концепція української самостійної держави у формі конституційної монархії).

В українську політичну та політико-правову думку мислитель увійшов передусім як фундатор консервативної течії, а також «батько» трьох концепцій: 1) теорії еліти; 2) української монархічної ідеї; 3) територіального патріотизму.

В. Липинський вказує, що український консерватизм завдячує своєму виникненню і розвитку національній еліті. Саме еліта є важливою складовою суспільного та політичного становлення будь-якої держави світу, її економіки, культури, права тощо. Ця верства населення є одночасно освіченою, інтелектуальною, заможною та впливовою.

Недієздатність української еліти разом із низьким рівнем правової культури суспільства, за В. Липинським, стала головною причиною поразки національних Визвольних Змагань 1917–1921 рр. Сьогодні виникає ситуація, коли відсутня така ознака правдивого консерватизму, як «державна для

власного народу». Дійсно, держава – це сукупність усіх інститутів, які створені її громадянами, а не тільки владою будь-якого рівня.

Важливо зауважити, що під елітою В. Липинський розуміє не «дідичну» (тобто потомствену аристократичну) верству, як це йому дорікали критики з опозиційних демократичного та націоналістичного таборів. Ні, еліта – це люди, які поєднують патріотизм із вродженою інтелігентністю, високим рівнем професійних знань, непідкупністю, жертовністю тощо. Не має еліта, за В. Липинським, не лише строгого класового детермінізму, а й національного. Це правило дійсне і для України, і для всього світу.

Другою важливою ідеєю, розглянутою і розвинутою у політико-правових поглядах В. Липинського, є монархічна ідея, котра для свого історичного часу була назрілою для України, нині ж ця актуальність втрачена, як видається, назавжди.

Більш успішною вважаємо політико-правову ідею територіалізму, чи «територіального патріотизму», безперечним автором якої є В. Липинський. Мислитель застерігає етнічних українців від шовінізму – цієї, на його думку, головної небезпеки для українського державотворення. Етнічне чи расове походження не повинні ставати на заваді становленню справжніх патріотів України. Навпаки, вузький націоналізм завжди завдавав (і, вважаємо, досі завдає) непоправної шкоди справі розбудови української державності.

Можна більшою чи меншою мірою погоджуватися (чи навпаки, не погоджуватися) з цими концепціями, однак усі вони, на нашу думку, варті уваги сучасників.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено вирішення наукового завдання, яке полягає в комплексному загальнотеоретичному аналізі політико-правових поглядів В. Липинського. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. На основі аналізу історіографії та попередньої джерельної бази визначено основні етапи становлення державно-правових поглядів В. Липинського. Аргументовано, що дослідження політико-правового світогляду ученого варто здійснювати з урахуванням суспільно-політичних тенденцій першої третини ХХ ст., на яку припадає період його активної політико-правової діяльності. Доведено, що державницька концепція В. Липинського стала однією із вагомих доктринальних основ політико-правової ідеології національно-визвольного руху українців у ХХ ст.

Дослідження концептуальних політико-правових ідей у працях вітчизняних та діаспорних науковців дало можливість констатувати суттєву розбіжність дослідників у питаннях інтерпретації понятійно-категоріального апарату, використовуваного В. Липинським, та генези й значення його політико-правових поглядів. Встановлено, що суттєвий внесок у науковий аналіз зробили діаспорні вчені, які, займаючись проблематикою українського державо- та правотворення, активно популяризували політико-правову та історико-публіцистичну спадщину мислителя.

Водночас виявлено певні прогалини у комплексності та системності попередніх досліджень із історії української політичної та правової думки щодо оцінки поглядів В. Липинського про державу і право.

2. Джерельну базу дослідження згруповано у чотири блоки, а саме: 1) епістолярна спадщина, аналіз її здійснено шляхом опрацювання понад 40 архівних фондів дев'яти архівосховищ, що дало можливість віднайти неопубліковані листи мислителя, а саме: листування з Д. Левицьким, О. Шаповалом, С. Шелухіним, Д. Антоновичем, І. Кривецьким, О. Назаруком, о. Йосифом Сліпим, С. Томашівським, Андреем Шептицьким,

В. Старосольським, Є. Чикаленком, В. Доманицьким, Г. Хоткевичем, І. Франком та іншими. Виокремлено групи епістолярної спадщини за предметом листування: мотивування створення міцної та сильної національної еліти, націленої на відродження української державності; міркування мислителя про причини поневоленості та несформованості української нації; відстоювання ідеї встановлення гетьманства в Україні з можливістю вирішення існуючих проблем державного та національного характеру; питання повної «українізації» населення України через відродження національних традицій; 2) опубліковані наукові праці мислителя, з-поміж яких виділено основні: «Шляхта на Україні: її участь в житті українського народу на тлі його історії», «З історії України», «Листи до братів-хліборобів», «Україна на переломі», «Трагедія українського Санчо Панча (Із записної книжки емігранта)», «Братерська сповідь (У перші роковини ради присяжних Українського Союзу Гетьманців Державників (УСГД))», «Релігія і церква в історії України», «Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16–29 квітня 1918 р.», що містять опис ролі української шляхти у боротьбі за власну державність; показують значення «аристократії» у процесі державотворення; формування концепції трьох джерел влади: сили військової, сили економічної і сили розумової; роль церковних інституцій у суспільно-політичному житті та їхній вплив на формування вектора соціально-культурної політики України; 3) спеціальна література, присвячена науковій спадщині В. Липинського, у межах якої досліджено наукові розвідки вітчизняних та діаспорних науковців, де розвивається концепція, що саме спадкова, «дідична», монархія може стати найбільш вдалою формою державного правління в Україні, оскільки впровадження династичного принципу має забезпечити державу від узурпації влади та утвердити її стабільність і демократичний правопорядок; 4) публічні виступи та публіцистичні праці В. Липинського, а також хроніка його державно-правової діяльності: «Меморіал до Українського інформаційного комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі», де

сформульовано концепцію суверенної української держави й обґрунтовано необхідність ведення організованої боротьби за незалежність; «Промова під час ратифікації Берестейського договору між Україною і Німеччиною», що обґрунтовує свободу та незалежність майбутньої держави; «Угода гетьмана Павла Скоропадського з Українським Союзом хліборобів-державників», в якій сформульовані головні завдання та структура державних органів; «Статут і Регламент Українського Союзу Хліборобів Державників», де зазначено повноваження Голови Ради присяжних, а також адміністративних та судових органів.

3. Сформовано авторський погляд на методологічний інструментарій дослідження поглядів В. Липинського про державу і право через виокремлення комплексу філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що сприяло поглибленому аналізу формування та еволюції світоглядних позицій мислителя, а також допомогло здійснити аналітичне порівняння його політико-правових поглядів із концептуальними ідеями інших зарубіжних та вітчизняних учених.

Запропоновано концептуальні підходи до формування прогностичного бачення того, як наукові здобутки В. Липинського можна адаптувати до сучасних реалій, з метою сприяння українському суспільству в формуванні міцної правової держави європейського стандарту.

4. Розкрито особливості становлення суспільно-політичних умов формування поглядів В. Липинського. Проаналізоване середовище, в якому формувався мислитель: сімейне виховання, роки навчання у Житомирській, Луцькій та Київській гімназіях, Ягеллонському університеті в Кракові та ін.

Встановлено, що освіта, саморозвиток, критичне осмислення поглядів тогочасної європейської наукової еліти, а також проукраїнське середовище різною мірою впливали на формування державно-правової концепції науковця. Доведено, що досвід громадсько-політичної та професійної діяльності відіграв провідну роль в еволюції його поглядів на сутність та

проблеми українського державотворення, у т. ч. консервативно-монархічної теорії.

5. Відстежено вплив на політико-правові погляди В. Липинського таких давньогрецьких мислителів, як Сократ (надана перевага аристократії, яка не є спадковою, а стає набутою), Платон (українським «хліборобам» відведена особлива роль – носія консервативної традиції, кістяка державоутворюючого елемента), Арістотель (ідея територіального патріотизму), Марк Тулій Цицерон (існування конституційної, правової монархії, яка добре організована і віддана своїй династії), Н. Макіавеллі (форма правління – монархія з елементами республіки), та теолога Томи Аквінського (ознакою держави є єдність та співвідношення влади світської і духовної).

Зазначено, що на ранньому етапі наукового становлення на В. Липинського значний вплив мали «хлопомани» В. Антонович, Т. Рильський, П. Свенціцький, К. Михальчук та Б. Познанський, внаслідок чого мислитель надавав перевагу ідейній основі українства, а не демонстрації патріотизму.

Встановлено вплив і зарубіжних науковців – Л. Гумпловича (концепція про сутність і походження держави), Ф. Опенгеймера та Ж. Сореля (критика доктрин демократії і лібералізму), польської консервативної історичної школи та концептуалів теорії еліт Г. Моски, В. Парето та Р. Міхельса (побудова власної теорії еліт, адаптованої до української дійсності).

Акцентовано на впливі наукових праць М. Драгоманова (питання ефективного місцевого самоврядування, поняття громадянства і громадського об'єднання (громади)); Д. Донцова (розходження у багатьох питаннях, які стосувалися «еліти» та «територіального патріотизму»); М. Грушевського (співвідношення інституцій Церкви і Держави); В. Яворського (трансформування польської шляхти, існування економічно заможної середньої селянської верстви, опертої на чіткий правовий механізм засад самоврядування).

6. На противагу загально визнаній доктрині хронологічної періодизації творчості мислителя, розроблено авторський підхід до визначення основних етапів творчості В. Липинського: нульовий період – захоплення «хлопоманством», що головню збігся з гімназійними роками В. Липинського (формується теоретико-політична концепція територіалізму); ранній, демократичний, період тривав до весни – літа 1918 р. (формується концепція елітаризму); середній період – консервативно-монархічний, він же гетьманський, охопив 1919 – середину 1920-х рр. (формується концепція українського гетьманського монархізму): пізній період – незалежний, консервативний (вдосконалюється концепція української самостійної держави у формі конституційної монархії).

7. Встановлено, що український консерватизм (національний консерватизм) В. Липинський вбачав у політичній інтеграції (об'єднанні) як засобі творення незалежної національної держави, де націю становлять усі громадяни незалежно від етнічного походження. Констатується ключова роль національного консерватизму, яка полягає у ставленні до сформованої і сталої державницької ідеології, котру виведено зі старовинних народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду гетьмансько-козацьких часів, високої етичної культури хліборобської спільноти, що розглядається В. Липинським як рушійна сила подальшого національного відродження України.

Акцентовано на придатності окремих положень такої консервативної ідеології для сучасного правотворення. Показано, що відповідна ідеологія може гарантувати національну стабільність через професійність та силу влади, чийм головним завданням ставиться реалізація доктрини верховенства права, а також захист прав та свободи людини і громадянина.

8. Визначено, що під теорією еліт В. Липинський розумів створення нової національної аристократії, яка могла би стати сполучною ланкою між «старою» і «новою» Україною і внести елемент стабільності в національне буття. Як аристократа мислитель розглядає людину розумну, мислячу,

ініціативну, інтелігентну та освічену. З'ясовано, що аристократизм у розумінні В. Липинського не є виключно спадковим («дідичним») та не набувається разовими заслугами. Він стає набутком саморозвитку, навчання, подвижницької праці й відкритості до здобутків світової культури. Наголошується на тому, що така аристократія повинна розвиватися в новочасній Україні, а держава, в свою чергу, повинна гарантувати всі необхідні умови для реалізації такого проєкту.

Сублімовано зазначені критерії еліти на сучасні вітчизняні політико-правові реалії. Наголошено, що еліта має бути добре пристосована до подій глобалізованого світу, володіти мовами міжнаціонального спілкування, вирізнятися високим рівнем фаховості, толерантно ставитися до представників національних меншин та відстоювати повагу до гендерної ідентичності особи.

9. Проаналізовано погляди науковця на форми правління, зокрема визначено, що «небезпечною монархією» є самодержавна, спадкова, оскільки не всі представники панівного роду можуть мати відповідні персональні здібності для правління. Така небезпека усувається при конституційній, правовій (не самодержавній) монархії, де повноваження монарха є обмеженими (можуть закріплюватися в основному законі, інших законах або ж у підзаконних нормативно-правових актах). Встановлено, що основними підвалинами, на яких має ґрунтуватися «українська монархія», є «аристократія», «класократія», «територіальний патріотизм», «український консерватизм» і «релігійна етика». Висловлюється впевненість, що саме ці підвалини можуть бути використані у сучасному державотворенні та відображені у сфері розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, у захисті прав українських фермерів, яких ми ототожнюємо з українськими хліборобами, а також у розвитку освіти й науки у сільській місцевості та створенні там інформаційного середовища для майбутнього розвитку аристократії (еліти) сучасної європейської України.

Аргументовано, що вказана політико-правова позиція є неможливою для впровадження у сучасне національне державотворення, оскільки вважається даниною історичній традиції, що перетворює монарха у певний символ нації, без помітних владних повноважень, а також архаїчний інститут, що може функціонувати винятково через збереження у суспільстві значних пережитків, залишків феодалізму та застарілих форм суспільної організації.

10. Визначено, що територіальний патріотизм ідентифіковано мислителем не за етнічним походженням особи громадянина, а за територією, на якій він проживає. Він знаходить свій безпосередній вияв у почутті солідарності та єдності всіх постійних мешканців української землі, попри їхнє етнічне походження, класову належність, віросповідання, соціально-культурний рівень та інші ознаки.

Актуальність концепції територіального патріотизму В. Липинського в сучасних умовах знаходить своє яскраве підтвердження в захисті територіальної цілісності України на Сході нашої держави, де у лави захисників стали не тільки етнічні українці, а й етнічні росіяни, кримські татари та представники інших національних груп, які мають українське громадянство та внутрішньо відчують себе патріотами України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський О. Правно-політичний і філософічний світогляд В'ячеслава Казимировича Липинського. В'ячеслав Липинський та його доба: зб. наук. пр. / Союз гетьманців-державників; Польське наук. тов-во у Житомирі; Центр соціогуманіт. дослідж. ім. В. Липинського. К.: КНЛУ, 2008. С. 219–228.
2. Антонович М. В. Липинський і Д. Дорошенко (До наукової співпраці двох великих істориків). Століття видатних українських істориків: 1882–1982. *Український історик*. 1982. № 3–4. С. 15–18.
3. Артюх В. О. Консервативна історіософія В'ячеслава Липинського. *Сумська старовина*. №XX. 2006. С. 115–128.
4. Архів СЄДІ. І–5–12.
5. Білас Л. В'ячеслав Липинський – історик. К.; Філадельфія, 1964. С. 36.
6. Бойко І. Й. Історичне значення відродження Української державності у період визвольних змагань 1917-1921 рр. *Право України*. №3. 2017. С. 87-95.
7. Бондарук С. Д. Роль еліти як суб'єкта соціального поступу в історіософії В'ячеслава Липинського: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1997. 176 с.
8. Босий В. В'ячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії. Торонто: Canadian mozaik publication, 1951. 159 с.
9. Бочковський О. Вступ до націології. К., 1998. С. 104.
10. Бурлачук В. Ф. Соціологія політики В. Липинського. *Соціологічна думка України*. К., 1996. С. 371–418.
11. Бурнатович О. Українська ідеологія революційної доби. Відень: Б.в., 1922. 452 с.

12. В'ячеслав Липинський в історії України (до 120-річчя з дня народження): зб. статей. К.: Інститут політичних і політологічних досліджень, 2002. 240 с.

13. Верстюк В. Ф. Історія України: нове бачення: у 2 т. / авт. кол.: В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко, В. Б. Євтух, Г. В. Касьянов, М. В. Коваль, С. В. Кульчицький, Р. Г. Симоненко, Ю. І. Шаповал; за ред. В. А. Смолія; НАН України; Інститут історії України. Т. 2. К.: Україна, 1996. 494 с.

14. Винар Л. Недрукований лист В. Липинського до М. Грушевського в справі загальних зборів НТШ в 1913 р. Вступ. *Український історик*. 1991. С. 111–114.

15. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Лист В'ячеслава Липинського до Богдана Шемета від 12.12.1925 р. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%92%D1%8F%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B4%D0%BE_%D0%91%D0%BE%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%A8%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B4_12.12.1925.

16. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Методологія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Методологія.

17. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Палтов Олександр Олександрович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%B%D1%82%D0%BE%D0%B2_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.

18. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Прометеїзм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%97%D0%B7%D0%BC>.

19. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Рада Міністрів Української Держави. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8.

20. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Справа Дрейфуса. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%84%D1%83%D1%81%D0%B0.

21. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія. Східноєвропейський дослідний інститут імені В'ячеслава Липинського. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Східноєвропейський_дослідний_інститут_імені_В%27ячеслава_Липинського.

22. Вільчинський Ю. Українська національна ідея в історії В. Липинського. II Міжнародний конгрес українців: Філософія. Львів, 1994. С. 33–41.

23. Владленова І. В. Концептуальне оформлення поняття «ідеологія»: філософські підходи. *Вісник НЮАУ ім. Ярослава Мудрого*. 2014. № 2. С. 50–57.

24. Вознюк П. Липинський і Донцов: український диптих на тлі епохи. URL: <http://gazeta.dt.ua/SOCIETY>.

25. Гайова О. У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / упор.: О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник. К., 1993. 768 с.

26. Галушко К. Європейський контекст соціально-політичних ідей В'ячеслава Липинського. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Вид. 2-ге, доопр. та доп. / упор. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. С. 519–559.

27. Галушко К. Українська Держава – жорсткі уроки. Павло Скоропадський. Погляд через 100 років / за заг. ред. К. Галушка; авт. кол.:

К. Галушко, Ю. Терещенко, І. Гирич та ін. Хмельницький: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 336 с.

28. Галушко К. Ю. Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». К.: Темпора, 2002. 288 с.

29. Галушко К. Ю. Український консерватизм В. Липинського в історії європейської суспільно-політичної думки (1920-ті рр.): дис. ...канд. істор. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2001. 182 с.

30. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України ХІХ ст. Львів: Ін-т українознавства НАН України, 1996. 122 с.

31. Гелей С. Консервативно-політологічна концепція державотворення. В. Кучабський. Львів, 1997. 160 с.

32. Гирич І. Листи В. Винниченка, Л. Юркевича, М. Залізняка і В. Степанківського до А. Жука (вересень – жовтень 1912 р.). URL: <http://www.i-hyrych.name/History/UkrSocialDemocracy/Documents/1912-68-11.html>.

33. Гордієнко М. Г. Сутність та основні засади концепції української державності В'ячеслава Липинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.01. К., 1999. 23 с.

34. Гошуляк І. П'ять уроків В'ячеслава Липинського. *Віче*. 1997. № 9. С. 141–152.

35. Граб С. О. В'ячеслав Липинський про майбутню українську державу: основні політичні та правові ідеї. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 27 травня 2015 р.). Львів: Вид-во «Львівська політехніка», 2015. С. 99–101.

36. Граб С. О. В'ячеслав Липинський: про формування основ української незалежної, правової держави. *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-

конференції (м. Львів, 29 квітня 2016 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 102–108.

37. Граб С. О. В'ячеслав Липинський: штрихи до концепції української монархічної державності. *Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти)*: матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Львів, 19 червня 2015 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 92–97.

38. Граб С. О. Консервативно-монархічний період політико-правової діяльності В. Липинського. *Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries (legal approaches to geopolitical realities)*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 23 грудня 2016 р.). Львів: ЛТЕУ, 2016. С. 80–82.

39. Граб С. О. Основні етапи формування, становлення і розвитку політико-правових поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. Вип. 850. С. 442–450.

40. Граб С. О. Періоди формування політико-правових поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. Львів. С. 34–49.

41. Граб С. О. Питання українського державотворення у поглядах В'ячеслава Липинського та Дмитра Донцова про державу і право. *Верховенство права та правова держава*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21–22 жовтня 2016 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С. 10–13.

42. Граб С. О. Погляди В. Липинського щодо впливу релігії на політико-правове становлення держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 4. С. 26–30.

43. Граб С. О. Політико-правовий устрій Української держави за поглядами В. Липинського та Д. Донцова. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2017. Вип. 5. С. 31–37.

44. Граб С. О. Політико-правові погляди В. Липинського та М. Драгоманова про місцеве самоврядування в Україні. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія і сучасність (аспекти права)*. На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 30 травня 2017 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 25–30.

45. Григоров Є. В. Консервативна методологія соціально-філософського дослідження. Ч. 1. *Філософія права*. 2014. № 4. С. 39–44.

46. Гумплович Л. Основания социологии. СПб., 1899. 237 с.

47. Державний архів Полтавської області. Ф. 1057. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 191.

48. Державний архів Полтавської області. Ф. П17. Оп. 1. Спр. 34-а. Арк. 127, 126.

49. Дробот І. Ніхто нам не збудує держави, коли самі її не збудуємо. *Пам'ять століть*. 2006. № 2. С. 155–164.

50. Жидков С. До питання про соціально-економічні погляди В'ячеслава Липинського. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2018. Вип. 25. С. 113–120.

51. Жильцов С. С., Зонн И. С. Черноморский регион: новые очертания. М.: МГОУ, 2010. 192 с.

52. Жук А. До історії української політичної думки перед Першою світовою війною. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. 1 / упор. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 559с.

53. Забаревський М. (Дорошенко Д.). В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. В'ячеслав Липинський та його доба:

наук. збірник / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. К.; Житомир: ВЦ КНЛУ, 2008. С. 261–294.

54. Заїкин В. В'ячеслав Липинський та його доба: наук. зб. К.: ВЦ КНЛУ, 2007. С. 98–107.

55. Заїкин В. В'ячеслав Липинський як історик. Листування В'ячеслава Липинського у західних архівах. В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1 (А-Ж). К.: Смолоскип, 2003. С. 33–81.

56. Захарко І. Русини та москалі: зб. статей і оповідань. Чернівці, 1911. С. 82–111 (карта).

57. Захарченко П. П. III Універсал Української Центральної Ради 7 (20 листопада) 1917 р.: правове оформлення української державності. *Державо- та правотворчі традиції українського народу (До 150-річчя М. С. Грушевського)*: зб. тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2016 р.). Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 24–27.

58. Захарченко П. П. Історія держави і права: підручник / за ред. В. В. Соловйової. Донецьк: Юго-Восток, 2013. С. 34–57.

59. Захарченко П. П. Правовий статус українського козацтва в умовах формування станового суспільства у Великому князівстві Литовському. *Україна. Євроінтеграція. Інтермаріум*: матеріали міжнародної наукової конференції / Міжнародний гуманітарний університет (м. Одеса, 28–29 жовтня 2016 р.). С. 10–14.

60. Збірник хліборобської України. Рік 1931 / склад. В. Липинський та ін. Прага: Видання Братства Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців, 1931. Т. 1. 76 с.

61. Іщак А. Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. Вид. 2-ге, доопрац. та доп. / упор. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. С. 313–320.

62. Каганець І. В. Арійський стандарт: Українська ідея епохи великого переходу. К.: А.С.К., 2004. 336 с.
63. Кадикало А. Поняття об'єктивного як орієнтиру межевості сучасного природничо-наукового пізнання. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія «Філософські науки». 2013. №750. С.17–23.
64. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2013. 40 с.
65. Козак Н. А. Український консерватизм: історія і сучасність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.01. Львів, 2001. 16 с.
66. Колісник Д. В. Гетьманський рух і преса української політичної еміграції (1920–1930-ті рр.): монографія. Дніпропетровськ: НГУ, 2008. 171 с.
67. Кондратик Л. Взаємодія політики і релігії (Теоретична спадщина В'ячеслава Липинського). *Вісник НАН України*. 2002. № 10. С. 52–57.
68. Кондратик Л. Михайло Грушевський і В'ячеслав Липинський про вплив реформаційних ідей на українську суспільність та організаційні форми релігійного життя. *Релігія та Соціум*. 2017. №2(26). С. 69–75.
69. Кондратик Л. Й. Релігієзнавча концепція В. Липинського. Луцьк: Надстир'я, 2002. 260 с.
70. Конспект лекцій з «Історії держави і права» кафедри історії держави і права Національної академії внутрішніх справ. К., 2015. URL: <http://studies.in.ua/istorija-derzhavy-ta-prava-ukrainy-lekcija.html>.
71. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. 4-те вид., допов. У 2-х ч. К.: Алерта, 2015. 416 с.
72. Кралюк П. М. В'ячеслав Липинський: доля, вчення, актуальність. На конкурс «Україна і духовні острови». URL: <http://arbuzinka.mk.gov.ua/store/files/1353423842.doc>.

73. Кучабський В. Значення ідей В'ячеслава Липинського. *Дзвони*. Львів, 1932. С. 366–381.
74. Лебедева Ю. О. Державницький напрям української історіографії 1920 – 1930 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський славістичний університет. К., 2008. 24 с.
75. Липинський В. Меморіал до Українського інформаційного комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі / Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 38 07. Оп. 2. Спр. 49. Арк. 32–37.
76. Липинський В. Промова під час ратифікації Берестейського договору між Україною і Німеччиною / Архів Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. К. Липинського у Філадельфії (США). 1-3-9.
77. Липинський В. Antoni Prochaska – Samorząd województwa Ruskiego w walce z opryszkami (Rozprawy Akademii Umijętności, wydz. historyczno-filozoficzny), t. XLIX, Краків, 1907, С. 269–336. *Записки НТШ*. Львів, 1908. Т. 83. Р. 17. Кн. 3. С. 219–221.
78. Липинський В. Ludwik Boratyński – Studya nad nuncyaturą polską Bolognettego (1581–1585) (Rozprawy Akademii Umijętności, wydz. historyczno-filozoficzny), serya II, t. XXIV, Краків, 1907. С. 53–106. *Записки НТШ*. Львів, 1908. Т. 82. Р. 17. Кн. 2. С. 222–223.
79. Липинський В. В'ячеслав Липинський як ідеолог і політик. Ужгород: УНІО, 1931. 76 с.
80. Липинський В. Децо про неофітів (Кілька слів пояснення для читачів «Dziennik'a Kijowsk'ого»). *Рада*. 1910. № 146. 29 червня (12 липня). С. 1–2.
81. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. *Дзвін*. 1995. № 10. С. 94–120.
82. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. К.; Філадельфія, 1995. 470 с.

83. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Вид. 2-ге. Нью-Йорк. Булава, 1954. 580 с.
84. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. Buchdruckerei CARL HERRMANN, Wien, IX., Alserstrasse 50. Писані 1919–1926 pp. 580 с.
85. Липинський В. Лицарі брехні і фальшивих доносів. *Рада*. К., 1910. № 136. 17(30) червня. С. 1–2.
86. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії / голов. ред. Я. Пеленський; Східноєвроп. дослід. ін-т ім. В. К. Липинського (США); Ін-т європ. дослідж. НАН України. К.: Смолоскип, 2003. 471 с.
87. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред.: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т.1. (А-Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.
88. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Народна бібліотека Америки. Ч. 17. Філадельфія. 1925. 111с.
89. Липинський В. Твори, архів, студії. Студії. Т. 1: В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: мат. міжнародної наукової конференції з нагоди 110 роковин з дня народження вченого (м. Київ, Луцьк, Кременець, 2–6 червня 1992 р.). К.; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1994. 286 с.
90. Липинський В. Твори, архів, студії. Т. 3. Україна на переломі 1657–1659: замітки до історії Українського Державного будівництва в XVII-ім столітті. К.; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1991. LXX+346 с.
91. Липинський В. Твори, архів, студії. Т. 6. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. К.; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1973. XLIV+452 с.
92. Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16–29 квітня 1918 р. Львів, 1928. 30 с.

93. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. К.; Філадельфія, 1995. С. XX.
94. Лист В. Липинського до А. Шептицького / Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 292. Арк. 25–26. Зв. Автограф.
95. Лист В. Липинського до В. Старосольського / Центральний державний архів громадських організацій України. Ф. 269. Оп. 2. Спр. 251. Арк. 78–78. Зв. Автограф.
96. Лист В. Липинського до Йосипа Сліпого / Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 451. Оп. 2. Спр. 230. Арк. 65–66. Автограф.
97. Лист В. Липинського до І. Франка. Відділ рукописів Інституту НАН України. З/1632. Арк. 149–155. Автограф.
98. Лист В. Липинського до О. Назарука / Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф.359. Оп. 1. Спр. 226. Арк. 67–67. зв. Автограф.
99. Лист В. Липинського до О. Шаповала / Центральний державний архів вищих органів влади і державного управління України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 777. Арк. 171–172. Машинописна копія.
100. Лист В. Липинського до С. Томашівського / Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 368. Оп. 1. Спр. 178. Арк. 4–5. зв. Автограф.
101. Лист В. Липинського до С. Шелухіна / Центральний державний архів вищих органів влади і державного управління України. Ф. 3695. Оп. 1. Спр. 241. Арк. 118–119 зв. Автограф.
102. Лист до Романа Метика / Центральний державний архів України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 998. Арк. 3–4. Автограф.
103. Листи В. Липинського до Волошина І. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред.: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т.1. (А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.

104. Листи В. Липинського до Гехтера М. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред.: Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т.1. (А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.

105. Листи В. Липинського до Д. Антоновича № 1–2 / Центральний державний архів громадських організацій України. Ф.269. Оп. 2. Спр. 12. Арк. 91–92. Автограф.

106. Листи В. Липинського до Дмитра Левицького / Центральний державний архів вищих органів влади і державного управління України. Ф. 3542. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 5–6 зв. Автограф.

107. Листи В. Липинського до І. Кривецького № 3–58 / Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф.309. Оп. 1. Спр. 998. Арк. 40–41 зв. Автограф.

108. Листи В'ячеслава Липинського до Бориса Грінченка. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1 (А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.

109. Листи В'ячеслава Липинського до Василя Доманицького. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1 (А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.

110. Листи В'ячеслава Липинського до Вільгельма Габсбурга. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1 (А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.

111. Листи В'ячеслава Липинського до Гетьманської управи. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т.1(А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.

112. Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) / упоряд. М. Дядюк. Львів, 2004. 156 с.

113. Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. друга / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 624 с.
114. Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) / упоряд. М. Дядюк; відп. ред. Л. Головата; НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2004. 156 с.
115. Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського. Твори, архів, студії / Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського. Філадельфія, Пенсильванія, 1973. Т. 6. Архів / ред. І. Лисяк-Рудницький. 530 с.
116. Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського. Філадельфія, Пенсильванія, 1973. Т.7. Архів / ред. І. Лисяк-Рудницький. 633 с.
117. Листування М. Грушевського: Листи-відповіді М. Грушевському / Г. Бурлака, Н. Лисенко (упоряд.); Л. Винар (ред.); Укр. іст. т-во та ін. К. та ін., 2006. 718 с.
118. Листування М. Грушевського: Листування Михайла Грушевського та Євгена Чикаленка / ред. Л. Винар; упоряд. І. Старовойтенко, О. Тодійчук; Укр. іст. т-во та ін. К. та ін.: УІТ: Простір, 2010. 296 с.
119. Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський: історик, політичний діяч, мислитель. Історичні есе: у 2 т. / Центр досліджень історії імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Альбертського університету; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України. К.: Основи, 1994. Т. 2. С. 149–158.
120. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України. Консерватизм. Націоналізм. Правопорядок і революція. *Політол. чит.* 1993. № 4. С. 227–283.
121. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. К.: Атіка, Х.: Право, 2019. 624 с.
122. Макарчук В. С. Міжнародно-правова аргументація позиції польських емігрантських урядів у територіальному спорі з СРСР (1939– 1945

рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні науки.* 2014. № 807. С. 101–108.

123. Макарчук В. С., Терлюк І. Я. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського як спроба реалізації ідеї української соборності. *Соборність України: правовий вимір, присвяченої 100-річчю Акту Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р.:* збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29 листопада 2018 р.). К.: ФОП Маслаков, 2019. 421 с.

124. Макарчук В. С. Церковне право греко-католицької церкви в контексті державно-правового устрою Австро-Угорщини: партнерська співпраця чи конфлікт інтересів (кінець XIX – початок XX ст.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні науки.* 2017. № 865. 575 с.

125. Малишко М. І. Конституція Української Народної Республіки (України – України – Русинії). Альтернативний і перспективний народний варіант. Проект. К: Інститут правознавства УАН, 2003. 24 с.

126. Масненко В. Українська держава 1918 р. у візії В'ячеслава Липинського. *Гуржіївські історичні читання.* 2015. Вип. 10. С. 34–38.

127. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.). К. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. 440 с.

128. Масненко В. Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний вимір української політичної думки 1920-х років. К. Черкаси: Брама; ІСУЕП, 2000. 284 с.

129. Масненко В. Націологічна концепція В'ячеслава Липинського. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. Вид. 2-ге, доopr. та доп. / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 623 с.

130. Матц У. Ідеології як детермінанта політики в епоху модерна. К., 2008. 100 с.

131. Мисливченко А. Г. Питання про генезис консерватизму. *Питання філософії.* 2006. № 3. С. 36–48.

132. Мірчук І. Месіянізм Липинського. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. Вид. 2-ге, доopr. та доп. / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 560 с.

133. Мірчук П. Українська державність 1917–1920. Філадельфія, 1967. 400 с.

134. Монтрезор А. В'ячеслав Липинський. В'ячеслав Липинський та його доба: Кн. 1. Вид. 2-ге, доopr. та доп. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. С. 246–253.

135. Недюха М., Михайлич О. Ідеологія як критерій класифікації політичних партій. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 45–53.

136. Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлатой О. Є. Сучасні економічні теорії: навч. посібник. Одеса: ОНЕУ, 2017. 326 с.

137. Никифорак М. В., Максимюк О. Д., Торончук І. Ж. Вступ до історії держави і права зарубіжних країн (загальної історії держави і права): навч.-метод. посібник / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ, 2012. 31 с. Бібліогр.: с. 27–31.

138. Новокрещенов І. О. Навчально-методичний посібник для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання з дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» / укл.: І. О. Новокрещенов, О. В. Бойко, І. В. Дідовець. К.: Вид-во ДЕГУТ, 2009. 175 с.

139. Оглоблин О. Династична ідея в державницько-політичній думці України–Гетьманщини 17–18 ст. *Державницька Думка*. 1951. № 4. С. 23–28.

140. Остапчук Г. О. Націотворчі та державотворчі проблеми в історіософії В. Липинського: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. К., 1997. 188 с.

141. Осташко Т. В'ячеслав Липинський та його доба: кн. 2-га / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 624 с.; іл.

142. Осташко Т. В'ячеслав Липинський та його доба: кн. 3-тя / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2013. 796 с.; іл.

143. Осташко Т. В'ячеслав Липинський та його доба: кн. 4-та / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2015. 824 с.; іл.
144. Осташко Т. В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини (листи до Д. Дорошенка, І. Кревецького, Р. Метика, О. Назарука і С. Шелухіна) / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К., 1996. 210 с.
145. Осташко Т. В'ячеслав Липинський та його доба: кн. 1. Вид. 2-ге, дооп. та доп. / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 560 с.
146. Осташко Т. В'ячеслав Липинський: від посла Української Держави до УСХД. *Молода нація*: альманах. К., 2002. № 4. С. 88–90.
147. Осташко Т. Державницький імператив В'ячеслава Липинського. В'ячеслав Липинський та його доба: кн. 1. Вид. 2-ге, дооп. та доп. / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. С. 476–477.
148. Осташко Т. Пореволюційна діяльність В. Липинського на сторінках його приватного листування. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 2-га / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 624 с.
149. Осташко Т. Суспільно-політична діяльність В'ячеслава Липинського на тлі його листування. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. Т. 1. (А–Ж). К.: Смолоскип, 2003. 960 с.
150. Осташко Т. Що недооцінили сучасники у вченні засновника українського консерватизму й чим його праця цінна для сучасників. URL: <https://tyzhden.ua/History/204854>.
151. Осташко Т. В'ячеслав Липинський і Павло Скоропадський: від співпраці до розриву. Соціальні конфлікти та повсякденне життя революційного суспільства 1917–1921 рр. / голов. ред. В. Ф. Верстюк. К.: Ін-т історії України НАНУ, 2014. С. 186–216.
152. Пайпс Р. Консерватизм і його критики: дослідження політичної культури. М., 2008. 54 с.
153. Палієнко М. Невідомі джерела про долю архівної спадщини В'ячеслава Липинського (за матеріалами листування о. Теофіла Горникевича

та Євгена Зиблікевича). Пам'ятки: археогр. щорічник. Т. 10 / Держкомархів України, УНДІАСД. К., 2009. С. 149–171.

154. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). К.: Темпора, 2008. 688 с.

155. Пеленський Я. В. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна. Повне зібрання творів, архів, студії. / ред. Я. Пеленський. Т. 1. К.: Філадельфія, 2003. 287 с.

156. Передерій І. Г. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2012. 622 с.

157. Пизюр Є. В'ячеслав Липинський і політична думка західного світу. *Сучасність*. Мюнхен, 1969. № 9. С. 103–115.

158. Поліковський М. Ф., Граб С. О. В'ячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 824. С. 392–397.

159. Потульницький В. А. Історіософські ідеї античності (Греція) та середньовіччя (Іспанія) у творчості Михайла Драгоманова та В'ячеслава Липинського: порівняльний аналіз. *Український археографічний щорічник. Нова Серія*. 2012. № 16/17. С. 256–267.

160. Потульницький В. А. Історія української політології: Концепції державності в українській зарубіжній історико-політологічній науці. К.: Либідь, 1992. 232 с.

161. Правобережець В. [Липинський В.]. Вшехпольське хамство «Dziennik'a Kijowsk'ого». *Рада*. К., 1911. № 90. 22 квітня (5 травня). С. 1–4.

162. Правобережець В. Богдан Залеський. З нагоди святкування 25-літніх роковин його смерти в «Колі польських дневникарів і літераторів» у Києві. *Рада*. 1911. №292. 29 грудня (11 січня). С.1–3.

163. Правобережець В. На новий шлях з старими думками (До польсько-українських відносин на Правобережжі). *Рада*. 1910. №18. 23 січня (5 лютого).

164. Проценко О., Лісовий В. Передмова. Консерватизм: Антологія. К.: Смолоскип, 2008. 820 с.

165. Рагуцкая Л. Ценой жизни. Фото и истории героев, погибших в боях за Украину в декабре. URL: https://www.obozrevatel.com/crime/tsenoj-zhizni-foto-i-istorii-geroev-pogibshih-v-boyah-za-ukrainu-v-dekabre.htm?utm_source=self_promo.

166. Резнік В. В. Державницькі теорії Д. Донцова і В. Липинського: порівняльний аналіз: дис ... канд. політ. наук: 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки»; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. К., 2008. 198 с.

167. Романович-Славатинский А. Пособие для изучения русского государственного права по методу историко-догматическому. Вып. 1. К., 1871. 111 с.; Вып. 2. К., 1872. С. 112–286.

168. Рудий Н. Я. Роль Церкви та канонічного права у регулюванні опіки в українському феодальному суспільстві (X–XV ст.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2017. Вип. 2. С. 57–65.

169. Садикова П. А. Очерки по истории опричнины. М., 1950. 594 с.

170. Самарская Е. Жорж Сорель – вечный еретик. *Новая и новейшая история.* 1994. № 2. С. 103–124.

171. Система і метод філософії Гегеля. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/18.htm>.

172. Сікора І. Концепція «діничного гетьманату» В'ячеслава Липинського у світлі сучасного трактування легітимності політичної системи. Липинський В. Студії. Т. 1: В. Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: матеріали міжнародної наукової конференції. Київ-Луцьк-Кременець, 1994. 45 с.

173. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

174. Скаржинський Р. Консерватизм. Опис історії політичної філософії. Варшава: Науковий видавник «ШОЛАР», 1998. С. 11–12.
175. Скиба В. Й. Політологія. Теорія і методика навчального курсу. К., 1992. 80 с.
176. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. К.–Філадельфія, 1995. 493 с.
177. Скрипка Т. В УВАН презентували твори В'ячеслава Липинського. 2016. URL: <https://svoboda-news.com/svwp/в-уван-презентували-твори-вячеслава/>.
178. Слободян В. Я. Консерватизм як джерело формування політико-ідеологічних засад українського державотворення: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління. К., 2018. 224 с.
179. Старовойтенко І. Два листи В'ячеслава Липинського до Володимира Винниченка (січень 1912 року). *Український археографічний щорічник*. К., 2009. Вип. 13/14. С. 664–677.
180. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти: монографія. Суми: ВВП «Мрія-1», 2010. 352 с.
181. Сюдюков І. Українська держава Скоропадського і нереалізована альтернатива. Які уроки? *День: щоденна всеукраїнська газета*. 2017. № 227–228. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/zriksya-vlady-ale-ne-getmanatu>.
182. Терещенко Т. Династичний принцип влади і національна консолідація в добу Хмельниччини в оцінці В. Липинського. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 1. Вид. 2-ге, доопр. та доп. / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 624 с.
183. Томахів В. В'ячеслав Липинський – теоретик українського державотворення. *Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія*. 2012. Вип. 17. С. 21–24.

184. Топчій Ю. Українська монархічна перспектива. *Політика і культура*. 2003. № 7. С. 37–38.

185. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. К.: Ін-т соціології НАН України, 1994. 260 с. (Бібліотека української діаспори. Ч. 2).

186. Тукаленко І. А. Правляча верства, добірна меншість чи родовий титул: погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського. К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. 20 с.

187. Тукаленко І. А. Проблема держави в історіософській концепції В. Липинського в контексті європейської консервативної думки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук. К., 1998. 16 с.

188. Турченко Ф., Заліська Н. В'ячеслав Липинський – ідеолог української демократичної хліборобської партії. URL: http://www.ukrterra.com.ua/review/210/turchenko_zalisk.htm.

189. Федущак-Паславська Г. М. Історія правових та політичних учень: навч.-метод. посіб. для студ. юрид. ф-ту. URL: http://law.lnu.edu.ua/uploads/media/Istorija_politichnikh_ta_pravovikh_vchen_-_praktikum.pdf. С. 30–31.

190. Фіцик С. О. В'ячеслав Липинський про судову владу у контексті концепції української державницької ідеології. *Судова влада в Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 159–163.

191. Фіцик С. О. Консервативна політико-правова ідеологія, як основний напрямок розвитку Української держави. *Виконавча влада на Україні та в інших державах: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 115–119.

192. Фіцик С. О. Поняття «національна аристократія» в політико-правових поглядах В'ячеслава Липинського. *Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2019. Вип. 12 (286). С. 272–276.

193. Фіцик С. О. Роль теологічної концепції у політико-правових поглядах В'ячеслава Липинського. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал*. 2019. Вип. 6 (20). С. 41–46.

194. Фіцик С. О., Поліковський М. Ф. Соціально-політичні умови, що вплинули на формування поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 22 грудня 2017 р.). Львів: ЛТЕУ, 2017. С. 474–476.

195. Хейвуд А. Політичні ідеології. Введення. Варшава: PWN «Наукові публікації», 2008. 84 с.

196. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3866. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–17.

197. Чижевський Д. В'ячеслав Липинський як філософ історії. *Дзвони*. 1933. №6; *Філософ. і соціол. думка*. 1991. № 10. С. 295–305.

198. Чикаленко Є., Ніковський А. Листування. 1908–1921 рр. / упоряд.: Н. Миронець, Ю. Середенко, І. Старовойтенко. К.: Темпора, 2010. 448 с.

199. Шаповал Ю. Журавлиний клич Вітчизни: Політологія В'ячеслава Липинського. *Дзвін*. 1995. № 9. С. 99–102.

200. Швед З. В'ячеслав Липинський про особливості творення нації і роль релігії в цьому процесі. *Українське релігієзнавство*. 2002. № 22. С. 45–53.

201. Шемет С. В. К. Липинський при громадській роботі. В'ячеслав Липинський та його доба: наук. збірник / Т. Осташко, Ю. Терещенко (відп. ред.); Союз гетьманців-державників та ін. К.; Житомир: ВЦ КНЛУ, 2008. 390 с.

202. Шульгин О. На смерть Липинського. *Тризуб*. Париж, 1935. С. 23–25.
203. Шумило В. Репортаж: «Грядет 17-й год...». В Чернигове (Украина) по инициативе Леснинского Богородицкого монастыря (Франция) прошла научная конференция, посвященная памяти основателя РПЦЗ Митрополита Антония (Храповицкого), 23 ноября 2016. URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=123007>
204. Bilas L. The Intellectual Development of V. Lypyns'kyi: His World View and Political Activity before World War I. *HUS*. 1985. Vol. IX. № 3/4. P. 263–286
205. Chętnik A. Mieczysław Brzeziński: Jego życie i praca. Warszawa, 1930. 256 s.
206. Cyzevs'kyj D. V. Lypyns'kyj as a Philosopher of History *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. 9. No. 3/4. *The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj*. December 1985. Pp. 431–439.
207. Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1913. Warszawa, 1985. 326 s.
208. Doroszenko D. Waclaw Lipiński: Kilka wspomnień i uwag (пол.) *Biuletyn Polsko-Ukraiński: tygodnik ilustrowany*. R. 3. 1934 nr 9=44 (4 III).
209. Gancarz B. «Мы, шляхта українська...». *Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego. 1882–1914*. Kraków: Arcana, 2006. 330 s.
210. Janet P. *Historja doktryn politycznych wraz z historja filozofji i prawa*. Poznan: Fiszer i Majewski, 1923. 192 str.
211. Kumke C. Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft. *Jahrbuecher fuer Geschichte Ostruropas (Berlin)*. 1995. № 43. S. 218–253.
212. Lipiński W. Dla wyjaśnienia. *Przegląd Krajowy*. K., 1909. № 7. 31 sierpnia (13 września). S. 1–3.
213. Lipiński W. Dwie chwile z dziejów porewolucyjnej Ukrainy. *Z dziejów Ukrainy*. S. 514–617.

214. Lipiński W. Między młotem a kowadłem. *Przegląd Krajowy*. K., 1909. № 11–12. S. 2–5.
215. Lipinski W. Portret Hetmana Mazepy wręczony mu przez Akademię Mohilańska w Kijowie w r. 1708. *Z dziejów Ukrainy*. K., 1912. S. 635–638.
216. Lipinski W. Schlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejow. Krakow, 1909. S.84–84.
217. Motyl A. Viacheslav Lypyns'kyi and the Ideology and Politics of Ukrainian Monarchism. *Canadian Slavonic Papers: Revue Canadienne des Slavistes*. Vol. 27. No. 1 (March 1985). Pp. 31–48.
218. Pelenski J. V. Lypyns'kyi and the Problem of the Elite. *Ibidem*. P. 327–328.
219. Pritsak O. V. Lypynskyj's place in ukrainien intellectuale History. *Ibidem*. P. 245–262.
220. Pyziur Y. Viacheslav Lypyns'kyi's Idea of Nation Building. *Harvard Ukrainian Studies*. 1985.Vol. IX. P. 302–325.
221. Rudnytsky L. I. V. Lypyns'kyi's Political Ideas from the Perspective of Our Times. *Ibidem*. P. 342–356.
222. Sofiya Fitsyik. Evolution of Viacheslav Lypynskyi Conception of Territorial Patriotism in Present-day Conditions of Ukrainian State Formation. *Legea si viata*. 2018. Aprilie. C. 145–149.
223. Strutyns'ka A. Bibliography of V. Lypyns'kyj's Works. *HUS*. 1985. V. IX. № 3/4. December. Special issue: The Political and Social Ideas of Vjaieslav Lypyns'kyj. S. 499–505.
224. Sydorczuk-Potulnycka. T. Listy Wiaczeslawa Lipinskiego do Andrija Szeptyckiego w okresie ukazywania sie «Przeglądu Krajowego». *Над Дніпром і Віслою: Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність*. Серія: Історія. Міжнародні системи та глобальний розвиток. № 2–3. К. Торунь, 2003–2004. С. 138–139.
225. Isajiw W-W. The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyns'kyj. *Harvard Ukrainian Studies*. 1985. Vol. 9. No. 3/4. Pp. 407–416.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Поліковський М.Ф, Граб С. О. В'ячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. Вип. 824. С. 392–397. (особистий внесок автора – 65%).

2. Граб С. О. Основні етапи формування, становлення і розвитку політико-правових поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. Вип. 850. С. 442–450.

3. Граб С. О. Політико-правовий устрій Української держави за поглядами В. Липинського та Д. Донцова. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 5. С. 31–37.

4. Sofiya Fitsyik. Evolution of Viacheslav Lypynskyi Conception of Territorial Patriotism in Present-day Conditions of Ukrainian State Formation. *Legea si viata*. 2018. Aprilie. С. 145–149.

5. Фіцик С. О. Роль теологічної концепції у політико-правових поглядах В'ячеслава Липинського. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 6 (20). С. 41–46.

6. Фіцик С. О. Поняття «національна аристократія» в політико-правових поглядах В'ячеслава Липинського. *Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2019. Вип. 12 (286). С. 272–276.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Граб С. О. В'ячеслав Липинський про майбутню українську державу: основні політичні та правові ідеї. *Захист прав і свобод людини та*

громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 27 травня 2015 р.). Львів: Вид-во «Львівської політехніки», 2015. С. 99–101.

8. Граб С. О. В'ячеслав Липинський: штрихи до концепції української монархічної державності. *Держава в умовах надзвичайного, воєнного стану та/чи військової окупації: історія і сучасність (правові аспекти)*: матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Львів, 19 червня 2015 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2015. С. 92–97.

9. Граб С. О. В'ячеслав Липинський: про формування основ української незалежної, правової держави. *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців): історія і сучасність*: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції (м. Львів, 29 квітня 2016 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 102–108.

10. Граб С. О. Питання українського державотворення у поглядах В'ячеслава Липинського та Дмитра Донцова про державу і право. *Верховенство права та правова держава*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 21–22 жовтня 2016 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С.10–13.

11. Граб С. О. Консервативно-монархічний період політико-правової діяльності В. Липинського. *Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries (legal approaches to the geopolitical realities)*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 23 грудня 2016 р.). Львів: ЛТЕУ, 2016. С.80–82.

12. Граб С. О. Політико-правові погляди В. Липинського та М. Драгоманова про місцеве самоврядування в Україні. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія і сучасність (аспекти права)*. На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 30 травня 2017 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 25–30.

13. Фіцик С. О., Поліковський М.Ф. Соціально-політичні умови, що вплинули на формування поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Actual Problems Of Legal Regulation In Ukraine and Neighboring Countries*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 22 грудня 2017 р.). Львів: ЛТЕУ, 2017. С. 474–476. (особистий внесок автора – 70%).

14. Фіцик С. О. В'ячеслав Липинський про судову владу у контексті концепції української державницької ідеології. *Судова влада в Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали Сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 159–163.

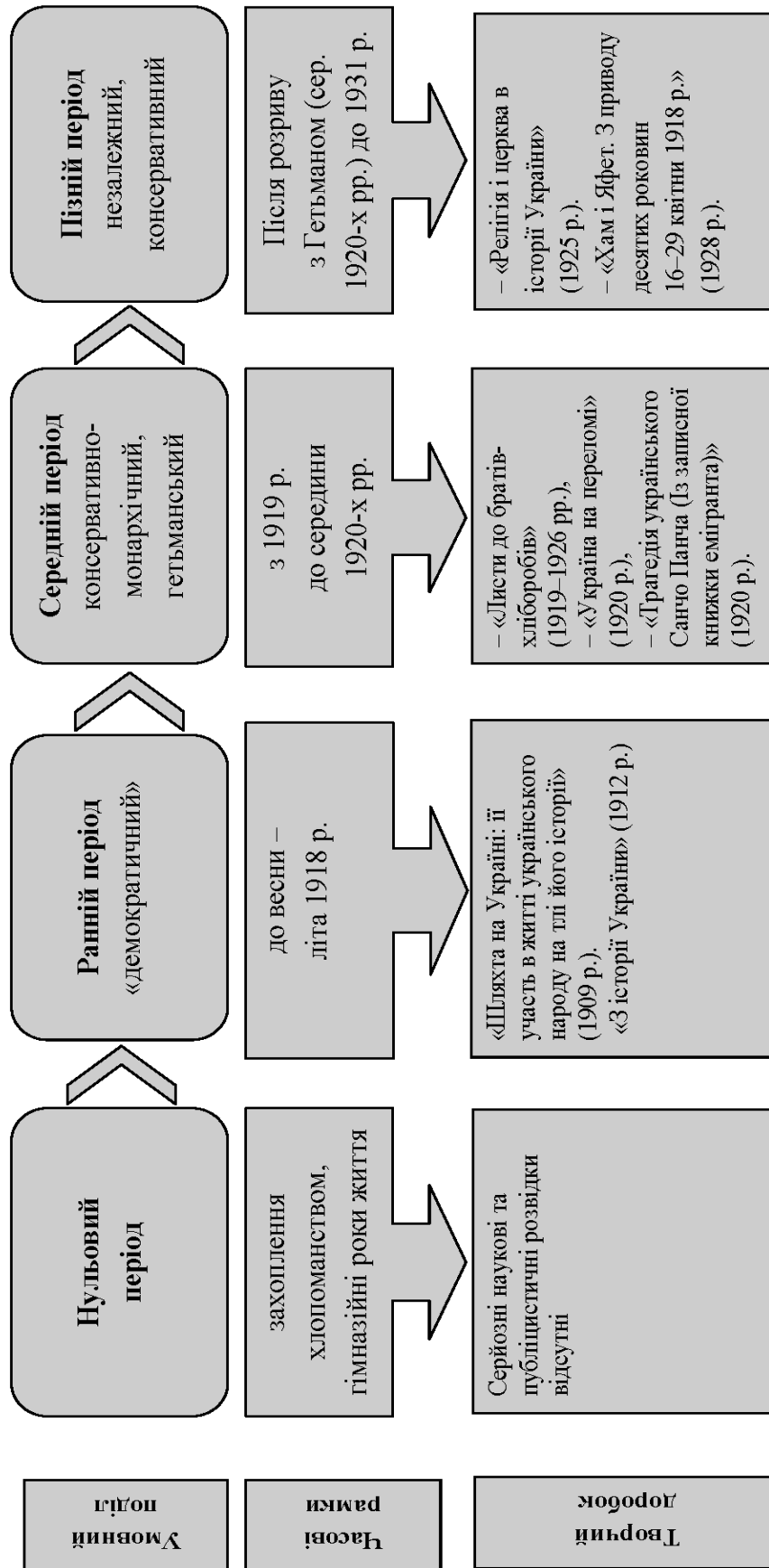
15. Фіцик С. О. Консервативна політико-правова ідеологія, як основний напрямок розвитку Української держави. *Виконавча влада на Україні та інших державах: історія і сучасність (аспекти права)*: матеріали Восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 115–119.

які додатково відображають результати дослідження:

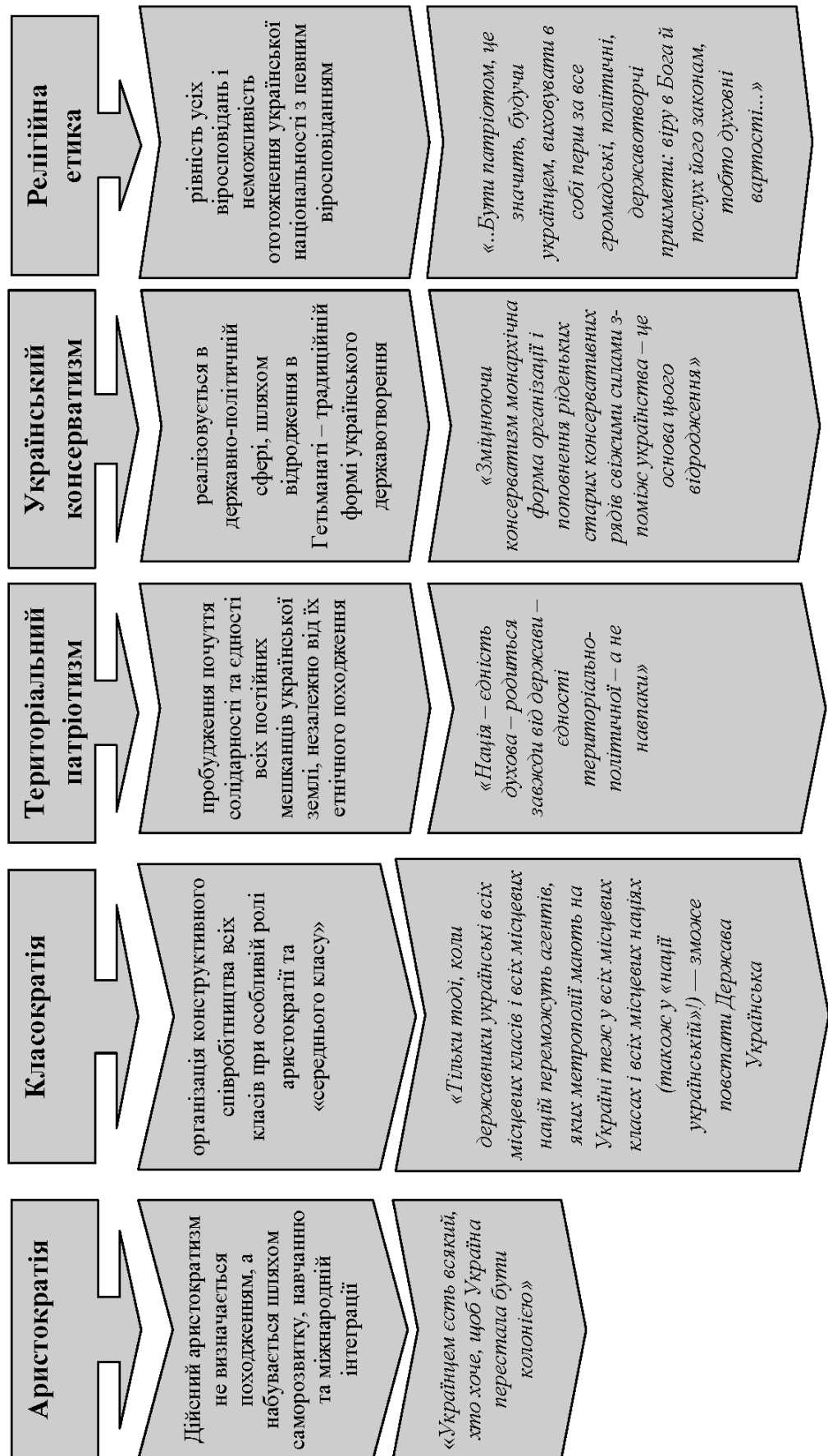
16. Граб С. О. Періоди формування політико-правових поглядів В'ячеслава Липинського про державу і право. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Львів. С. 34–49.

17. Граб С. О. Погляди В. Липинського щодо впливу релігії на політико-правове становлення держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 4. С. 26–30.

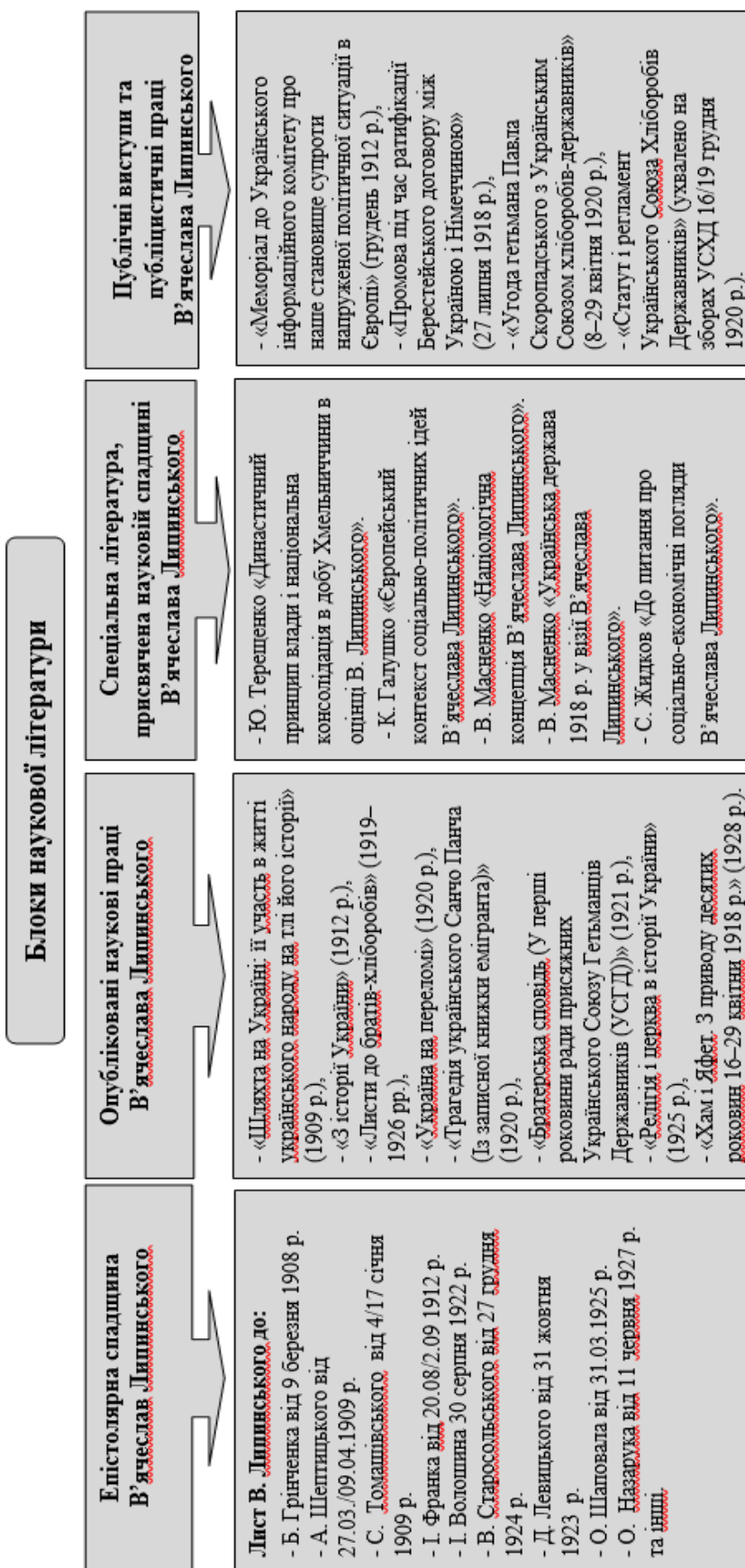
Періоди творчості В. Липинського

Аналіз компонентів державного устрою за В. Липинським

Політико-правова спадщина В. Липинського

**Про відзначення 130-річчя з дня народження В'ячеслава
Казимировича Липинського**

(Постанова ВР України від 14.03.2012р. № 4517-VI. *Відомості
Верховної Ради України (ВВР)*. 2012, № 42, ст. 537)

У квітні 2012 року виповнюється 130 років з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського – видатного політичного діяча, історика, соціолога, публіциста, теоретика українського консерватизму.

Враховуючи важливість постаті В'ячеслава Казимировича Липинського, Верховна Рада України **постановляє**:

1. Урочисто відзначити на державному рівні 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського.

2. Рекомендувати Кабінету Міністрів України:

– у двотижневий термін з дня прийняття цієї Постанови утворити організаційний комітет з підготовки та проведення заходів щодо відзначення на державному рівні 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського;

– у двотижневий термін після утворення зазначеного організаційного комітету розробити та затвердити план заходів щодо відзначення на державному рівні 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського, вирішити питання щодо його фінансового та матеріально-технічного забезпечення.

3. Рекомендувати Державному комітету телебачення і радіомовлення України організувати тематичні теле- і радіопередачі, присвячені життю і діяльності В'ячеслава Казимировича Липинського, та забезпечити висвітлення в засобах масової інформації заходів, що проводитимуться у зв'язку з відзначенням 130-річчя з дня його народження.

4. Запропонувати:

– Національному банку України виготовити і ввести в обіг ювілейну монету, присвячену 130-річчю з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського;

– Українському державному підприємству поштового зв'язку «Укрпошта» видати серію поштових марок, присвячених 130-річчю з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського.

5. Контроль за виконанням цієї Постанови покласти на Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності.

6. Ця Постанова набирає чинності з дня її прийняття.

**Про підготовку та проведення заходів щодо відзначення 130-річчя
з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського**
(розпорядження Кабінету Міністрів України
від 24 вересня 2012 р. № 727-р)

1. Утворити Організаційний комітет з підготовки та проведення заходів щодо відзначення 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського у складі згідно з додатком.

Надати голові Організаційного комітету право вносити у разі потреби зміни до його складу.

2. Затвердити план заходів щодо відзначення 130-річчя з дня народження В'ячеслава Казимировича Липинського, що додається.

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям за участю інших виконавців заходів забезпечити своєчасне виконання плану заходів, затвердженого цим розпорядженням, у межах відповідних бюджетних призначень.

Додаток до розпорядження Кабінету
Міністрів України від 24 вересня 2012
р. № 727-р

СКЛАД
організаційного комітету з підготовки та проведення заходів
щодо відзначення 130-річчя з дня народження
В'ячеслава Казимировича Липинського

	ТАБАЧНИК Дмитро Володимирович	-	міністр освіти і науки, молоді та спорту, голова Оргкомітету
--	----------------------------------	---	---

ЖЕБРОВСЬКИЙ Борис Михайлович	-	заступник міністра освіти і науки, молоді та спорту, заступник голови Оргкомітету
БУГРОВ Володимир Анатолійович	-	проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (за згодою)
ДЗОЗ Віталіна Олексіївна	-	міністр освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим
ЄРМОЛАЄВ Андрій Васильович	-	директор Національного інституту стратегічних досліджень (за згодою)
КРАВЧЕНКО Дмитро Володимирович	-	заступник голови Держкомтелерадіо
КУДРЯЧЕНКО Андрій Іванович	-	директор Інституту всесвітньої історії Національної академії наук (за згодою)
ЛЕВЕНЕЦЬ Юрій Анатолійович	-	директор Інституту політичних і національних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук (за згодою)
КОХАН Тимофій Григорович	-	заступник міністра культури
МИХАЛЬЧЕНКО Микола Іванович	-	голова Асоціації політологів (за згодою)
ОНИЩЕНКО Олексій Семенович	-	генеральний директор Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського (за згодою)
СМОЛІЙ Валерій Андрійович	-	директор Інституту історії України Національної академії наук (за згодою)
СОЛДАТЕНКО Валерій Федорович	-	директор Українського інституту національної пам'яті (за згодою)

ПЛАН ЗАХОДІВ
щодо відзначення 130-річчя з дня народження
В'ячеслава Казимировича Липинського

1. Провести:

1) міжнародну наукову конференцію «Ідеолог української державності –	Національна академія наук,
--	----------------------------

В'ячеслав Липинський – постать на тлі історії».	МОНмолодьспорту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Волинський національний університет імені Лесі Українки.
	IV квартал 2012 року;
2) виставки архівних матеріалів періоду українського державотворення, в основі якого був український консерватизм В'ячеслава Казимировича Липинського.	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, Укрдержархів.
	Вересень–жовтень 2012 року;
3) у бібліотечних закладах презентації книжково-ілюстраційних виставок, літературних годин, інформаційні огляди літератури, присвячені життю та творчості В'ячеслава Казимировича Липинського.	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, Мінкультури.
	Друге півріччя 2012 року – 2013 рік;
4) у бібліотеках навчальних закладів виставки літератури, пов'язані з життям та діяльністю українського політичного діяча В'ячеслава Казимировича Липинського.	МОНмолодьспорту, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
	I квартал 2013 року.
2. Під час викладання історії України та політології приділити увагу її знаковим подіям, пов'язаним із політичною та науковою діяльністю В'ячеслава Казимировича Липинського.	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
	Протягом 2012–2013 навчального року.
3. Організувати трансляцію циклу тематичних теле- і радіопередач, присвячених життю і діяльності В'ячеслава Казимировича Липинського, сприяти висвітленню в засобах масової інформації заходів, що проводитимуться у зв'язку з відзначенням 130-річчя з дня його народження.	Держкомтелерадіо, МОНмолодьспорту, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації.
	Друге півріччя 2012 року – 2013 рік.

Акт впровадження

Львівський торговельно-економічний університет
79011, Україна, Львів, вул. Туган-Барановського, 10

№ 477/2 від «17» Серпень 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Львівського торговельно-економічного

університету

проф. Котуха О.С.

17.03. 2020 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження **Фіцик Софії Олександрівни** на тему «**Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право**» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Комісія у складі:

Голова – декан юридичного факультету, к.ю.н., професор Котуха Олександр Степанович;

Члени комісії – завідувач кафедри теорії держави та права, д.пол.н., професор Вдовичин Ігор Ярославович, завідувач кафедри цивільного права та процесу, к.ю.н., доцент Федик Євген Іванович, завідувач кафедри господарського права та процесу, к.ю.н., доцент Оверко Галина Ярославівна;

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Фіцик Софії Олександрівни на тему «Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право» використовуються в Університеті для проведення лекційних і практичних занять для студентів юридичного факультету освітнього ступеня «бакалавр», «магістр» з таких навчальних дисциплін: «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія політичних та правових вчень», «Історія держави і права України», «Теорія держави і права», «Філософія права», «Історія української державності», «Політичні системи світу».

Зокрема у навчальному процесі використано:

– авторські позиції щодо формування міцної правової держави європейського спрямування (розділ 1, підрозділ 1.3 «Концептуальні підходи та методика дослідження поглядів В. Липинського про державу і право»);

– загальнотеоретичні положення консервативної ідеології для сучасного правотворення (розділ 3, підрозділ 3.2 «Політико-правові концепції консерватизму. Український консерватизм як національний феномен»);

– обґрунтування аксіологічного значення концепції елітаризму та використання ознак еліти в сучасному політико-правовому полі (розділ 3, підрозділ 3.3 «Теорія еліти в працях В. Липинського та її сучасне прочитання»);

– авторський підхід розуміння концепції територіального патріотизму для визначення правової політики щодо загроз територіальної цілісності (розділ 3, підрозділ 3.5 «Територіалізм В. Липинського та його сучасне прочитання»).

Голова комісії

к.ю.н., професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Члени комісії

д.політ.н., професор

(науковий ступінь, вчене звання)

к.ю.н., доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

к.ю.н., доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Котуха О.С.

(прізвище та ініціали)

Вдовичин І.Я.

(прізвище та ініціали)

Федик Є.І.

(прізвище та ініціали)

Оверко Г.Я.

(прізвище та ініціали)

«17» Серпень 2020 р.